

Царук А. П.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

**для самостійної роботи студентів-іноземців
2 – 4 курсів
над художніми текстами**

**Кропивницький
2018**

Царук А. П. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів-іноземців 2–4 курсів над художніми текстами / Антоніна Петрівна Царук. – Кропивницький : ЦУНТУ, 2018. – 99 с.

Методичні вказівки містять твори різних жанрів відомих українських письменників ХІХ-ХХ ст. та зарубіжних авторів і призначені для самостійної роботи іноземних студентів-нефілологів, які навчаються на 2–4 курсах. Художні тексти частково адаптовані, розроблена система завдань доцільна для поповнення лексичного запасу, розвитку мовленнєвої компетентності (активізація необхідності тлумачення нових слів, ідіом, розпізнавання їх у потоці мовлення й практичного застосування). Кінцевою метою завдань є розуміння студентами змісту, вдумливий аналіз твору та реалізація можливості усвідомленого відтворення прочитаного з елементами власного оцінювання.

Царук А. П. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів-іноземців 2–4 курсів над художніми текстами. 2018.
ЦУНТУ, 2018.

Григорій Сковорода

Всякому місту – звичай і права,
Всяка тримає свій ум голова;
Всякому серцю – любов і тепло,
Всякеє горло свій смак віднайшло.
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Панські Петро для чинів тре кутки,
Федір-купець обдурити прудкий,
Той зводить дім свій на модний манір,
Інший гендлює, візьми перевір!
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Той безперервно стягає поля,
Сей іноземних заводить телят.
Ті на ловецтво готують собак,
В сих дім, як вулик, гуде від гуляк,
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Ладить юриста на смак свій права,
З диспутів учню тріщить голова,
Тих непокоїть Венерин амур,
Всякому голову дурить свій дур.
В мене ж турботи тільки одні,
Як з ясним розумом вмерти мені.

Знаю, що смерть – як коса замашна,
Навіть царя не обійде вона.
Байдуже смерті, мужик то чи цар, –
Все пожере, як соломучка жар.
Хто ж бо зневажить страшну її сталь?
Той, в кого совість, як чистий кришталь...

Збірка "Сад божественних пісень" об'єднує 30 поетичних творів, які автор назвав піснями. Змістом, силою думки, втіленою в поетичному образі, вони нагадують то народну пісню, то народні псалми, але із строгим реалістичним змістом. Перший біограф, учень і друг Сковороди М. Ковалинський свідчить: "Він (Г. Сковорода) склав духовні концерти, поклав на музику деякі псалми, а також і вірші, що співають у літургії; їхня музика повна гармонії простої, але вона захоплює, обіймає душу, викликає сльози."

АФОРИЗМИ Г. СКОВОРОДИ

Ні про що не турбуватись, ні за чим не турбуватись – значить, не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – се рух.

Любов виникає з любові: коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

Не все те отрута, що неприємне на смак.

Бери вершину і матимеш середину.

З усіх утрат утрата часу найтяжча.

Безумцеві властиво жалкувати за втраченим і не радіти з того, що лишилось.

Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.

З видимого пізнавай невидиме.

Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливіший той, хто вміє ним користуватись.

Мудрець мусить і з гною вибирати золото.

Хіба не любов усе єднає, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує?

Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора.

Все минає, але любов після всього залишається.

Демон проти демона не свідчить, вовк вовчого м'яса не їсть.

Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.

Чи може людина, сліпа у себе вдома, стати зрячою на базарі?

Пізнаєш істину – увійде тоді у кров твою сонце.

Не може не блудити нога твоя, якщо блудить серце.

Шукаємо щастя по країнах, століттях, а воно скрізь і завжди з нами; як риба в воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Нема його ніде від того, що воно скрізь. Воно схоже до сонячного саява – відхилили лише вхід у душу свою.

Той, хто не радиться, терпить найбільшу біду.

Вчись збирати розкидані думки свої і повертати їх усередину себе.

Щастя твоє в тобі самому: пізнавши себе, пізнаєш усе, а не пізнаєш себе – ходитимеш у темряві і боятимешся там, де страху й не бувало.

Найдобріша людина тим неспокійніша і нещадніша, чим більшу посаду вона займає, але до неї не народжена.

Хто не любить клопоту, мусить навчитися жити просто й убого.

Багато хто, не маючи сили щось зробити, не вірить, що можуть те інші.

Хто на погоду чи на врожай сердиться, той заміряється на всеосяжну природу.

Ліпше в одного розумного і доброго бути у любові та шані, ніж у тисячі дурнів.

Всяка розкіш може зубожіти і висохнути, як озеро, лише чесне ремесло забезпечить непишне, але спокійне існування... Скільки багатіїв щодня стають жебраками... Найбідніші раби нерідко походять від предків, що жили в калюжі великих прибутків.

Запитання і завдання

1. Ще за життя Сковороду називали «українським Сократом», «українським Горацієм» та «українським Езопом», тобто порівнювали з відомими мудрецьми. Аргументуйте, чим зумовлена така оцінка його життєдіяльності.
2. Про людей із якими домінантними рисами йдеться у творі Сковороди «Всякому місту – звичай і права»? Яким поет бачить сенс власного життя?
3. Яку назву мала поетична збірка мандрівного філософа, поета і просвітителя й чому? Чи була вона надрукована за життя Сковороди?
4. Як ви розумієте вислів «Світ ловив мене, та не впіймав»?
5. Відомий український поет Павло Тичина писав: «Чим ширша своєю діяльністю людина, тим далі після її смерті шириться пам'ять про неї. Чим ясніший своєю моральністю і правдивіший голос творця, тим чистішим і зручнішим стає цей голос з часом, у віках».

Виберіть із афоризмів Сковороди той, який вам найбільше імponує, і поясніть, чи втратив він свою актуальність.

Тарас Шевченко

* * *

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між чужими,
І, не оплаканий своїми,
В неволі плачучи, умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій – не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: «Молись.
Молися, сину: за Вкраїну
Його замучили колись».
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.
(1847, Санкт-Петербург)

Запитання і завдання

1. Вірш «Мені однаково...» – твір світового рівня, це сповідь поета перед народом. У чому зізнається поет?
2. Чи пов'язаний цей вірш зі словами Шевченка: «Історія мого життя є частиною історії моєї батьківщини»?
3. Скільки разів у творі вжито слово «однаково»? Чи визначає воно ідею?
4. Чи погодитесь ви з думкою, що кульмінацією вірша є рядок: «Та не однаково мені...»?
5. Як ви уявляєте автора твору, знаючи, що вірш було написано в казематі?
6. Знайдіть рядки, які засвідчують спогади арештованого про минуле. Яким воно було?
7. Яким уявляється його майбутнє? Підтвердіть вашу думку цитатою з вірша.
8. Як поет оцінює зроблене ним?
9. Простежте, як змінюється інтонування ключового слова – «однаково» (спокійно, вдавано байдуже, категорично, рішуче-пристрасно, як крик душі).
10. Чи слушною є думка про величезну амплітуду почуттів, вкладених у рефрен?

11. Чи можна цей твір вважати маніфестом прометеївської самопожертви?

* * *

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в бога...
Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було?
Господнє небо, і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята –
Не мої ягнята!
Обернувся я до хати –
Нема в мене хати!
Не дав мені бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу,
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...

Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади!..

І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.

Бридня!.. а й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому господь не дав дожити
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим,
Людей і бога не прокляв!
(1847, Орська кріпость)

Запитання і завдання

1. Які інтимні почуття відтворено в поезії «Мені тринадцятий минало...»?
2. Які відтінки – світлі чи темні – переважають у творі? Чим це пояснюється?
3. Який ідеал кохання вимальовується в уяві автора?
4. Якими рисами він наділив дівчинку зі свого дитячого спогаду?
5. Як ви гадаєте, чи не заперечує сам поет свого омріяного тихого щастя?
6. Яку ідилію підказала поетові фантазія?
7. Чи може людина бути щасливою в несправедливому суспільстві?

КАВКАЗ (уривок з поеми)

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Отам-то милостивії ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло костьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А батькових, старих, кровавих,
Не ріки – море розлилось,
Огненне море! Слава! слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава!
І вам слава, сині гори,

Кригою окуті,
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся – поборете,
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Чурек* і сакля** – все твоє;
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!... На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола –
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле;
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ви нам
Платить за сонце не повинні! –
Та й тільки ж о! ми не погане,
Ми настоящі християне.
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчилися!
У нас же й світа як на те –
Одна Сибір несходима,
А тюрм! а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!

(1845, Переяслав)

Чурек* – несолоний хліб у вигляді коржа.

Сакля** – житло у кавказьких горців.

Запитання і завдання

1. Який настрій навіює пейзажний вступ поеми?
2. Як відбилося у вірші ставлення Шевченка до загарбницької війни 1840–45 рр. царської Росії проти народів Кавказу?
3. Чи передає безперервність страждань і народного горя образ сльози?

4. Як ви вважаєте, якими засобами передано градацію (наростання) гніву?
5. З якою метою в поемі славлення царів і псарів розміщено поряд?
6. Чи «слава» царів і героїв-борців має однакове забарвлення? Де це слово вжито в прямому значенні, а де з глузливим відтінком ганьби?
7. Знайдіть у тексті використання прийому контрасту.
8. Під час Революції гідності заклик Шевченка «Борітеся – поборете!» став гаслом майданівців. Який мотив є визначальним у ньому?
9. Головна частина поеми – це монолог колонізатора, звернений до горця. Знайдіть це звертання у тексті.
10. Про що мріє загарбник, яку «дружбу» обіцяє, чого може навчити?
11. Поясніть фразу: «Од глибокої тюрми та до високого престолу – усі ми в золоті і голі».
12. Якими багатствами хвалиться колонізатор? Зацитуйте і поясніть.

Леся Українка

Лісова пісня
(уривок із драми-феєрії)

Пролог

Старезний, густий, предковічний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява переходить в очерети на березі лісового озера.

Провесна. На галяві зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава. На озері туман хвилюється вітром.

Дія 1

З лісу виходить дядько Лев і небіж його Лукаш. Лев уже старий чоловік, поважний і дуже добрий з виду. Його довге волосся білими хвилями спускається на плечі; убраний він у полотняну одягу.

Лукаш – дуже молодий хлопець, гарний, стрункий, в очах ще є щось дитяче. Він має на поясі ніжик, бо хоче зробити собі сопілку з очерету.

Коли починає лунає ніжна мелодія сопілки, все у лісі розвивається: бруньки, листочки, квіти.

З-за стовбура старої верби виходить Мавка в ясно-зеленому вбранні, з розпущеними чорними з легким зеленим полиском косами.

Мавка Ох, як я довго спала!

Лісовик Довго, дочко! Вже й сон-трава перецвітати стала.

Мавка А хто мене збудив?

Лісовик Либонь, весна.

Мавка Весна ще так ніколи не співала,

як ось тепер. Чи то мені так снилось?

Лісовик Та ні, то хлопець на сопілці грає.

Дядька Лева небіж, Лукаш на ймення.

Мавка Я його не знаю.

Лісовик Бо він уперше тут. Він здалека,
осиротів він з матір'ю-вдовою,
то дядько Лев прийняв обох до себе...

Мавка Хотіла б я побачити його.

Лісовик Та нащо він тобі?

Мавка Він, певно, гарний!

Лісовик Не задивляйся ти на хлопців людських.
Се лісовим дівчатам небезпечно...

Мавка Який-бо ти, дідусю, став суворий!
Се ти мене отак держати будеш,
як Водяник Русалку?

Лісовик Ні, дитинко. То Водяник
в драговині цупкій привик одвіку
усе живе засмоктувати. Я
звик волю шанувати. Грайся з вітром,
жартуй із Перелесником, як хочеш,
всю силу лісову і водяну,
гірську й повітряну приваб до себе,
але минай людські стежки, дитино,
бо там не ходить воля, – там жура
тягар свій носить. Обминай їх, доню:
раз тільки ступиш – і пропала воля!

Мавка (сміється) Ну як-таки щоб воля – та пропала?
Се так колись і вітер пропаде!

Лісовик хоче щось відмовити, але виходить Лукаш із сопілкою. Лісовик і Мавка ховаються. Лукаш хоче надрізати ножем березу, щоб сточити сік, Мавка кидається і хапає його за руку.

Мавка Не руш! не руш! не ріж! не убивай!

Лукаш Та що ти, дівчино? Чи я розбійник?
Я тільки хтів собі вточити соку з берези.

Мавка Не точи! Се кров її.
Не пий же крові із сестроньки моєї!

Лукаш Березу ти сестрою називаєш?
Хто ж ти така?

Мавка Я Мавка лісова

Лукаш (не так здивовано, як уважно придивляється до неї)
А, от ти хто! Я від старих людей
про мавок чув не раз, але ще зроду
не бачив сам.

Мавка А бачити хотів?

Лукаш Чому ж би ні?.. Що ж, ти зовсім така,
як дівчина... ба ні, хутчій як панна,
бо й руки білі, і сама тоненька,

і якось так убрана не по-наськи...
А чом же в тебе очі не зелені? (придивляється)
Та ні, тепер зелені... а були,
як небо, сині... О! тепер вже сиві,
як тая хмара... ні, здається, чорні
чи, може, карі... ти така дивна!

Мавка (усміхаючись) Чи гарна ж я тобі?

Лукаш (соромлячись) Хіба я знаю?

Мавка (сміючись) А хто ж те знає?

Лукаш (зовсім засоромлений) Ет, таке питаєш!..

Мавка (щиро дивуючись) Чому ж сього не можна запитати?

Он бачиш, там питає дика рожа:

«Чи я хороша?»

А ясен їй киває в верховітті:

«Найкраща в світі!»

Лукаш А я й не знав, що в них така розмова.

Я думав – дерево німе, та й годі.

Мавка Німого в лісі в нас нема нічого.

Лукаш Чи то ти все отак сидиш у лісі?

Мавка Я зроду не виходила ще з нього.

Лукаш А ти давно живеш на світі?

Мавка Справді, ніколи я не думала про те...

(задумується) Мені здається, що жила завжди...

Лукаш І все така була, як от тепер?

Мавка Здається, все така...

Лукаш А хто ж твій рід?

чи ти його зовсім не маєш?

Мавка Маю. Є Лісовик, я зву його «дідусю»,

а він мене – «дитинко» або «доню».

Лукаш То хто ж він – дід чи батько?

Мавка Я не знаю. Хіба не все одно?

Лукаш (сміється) Ну та й чудні ви

отут у лісі! Хто ж тобі тут мати?

чи баба, чи вже як у вас зовуть?

Мавка Мені здається часом, що верба,

ота стара, сухенька, то – матуся.

Вона мене на зиму прийняла

і порохном м'якеньким устелила

для мене ложе.

Лукаш Так ти й зимувала?

А що ж ти там робила цілу зиму?

Мавка Нічого. Спала. Хто ж зимою робить?

Спить озеро, спить ліс і очерет.

Верба рипіла все: «Засни, засни...»

І снилися мені все білі сни:

на сріблі сяли ясні самоцвіти,
стелилися незнані трави, квіти,
блискучі, білі... Тихі, ніжні зорі
спадали з неба – білі, непрозорі –
і клалися в намети... Біло, чисто
попід наметами. Ясне намисто
з кристалю грає і ряхтить усюди...
Я спала. Дихали так вільно груди.
По білих снах рожевії гадки
легенькі гаптували мережки,
і мрії ткалися золото-блакитні,
спокійні, тихі, не такі, як літні...

Лукаш (заслухавшись) Як ти говориш...

Мавка Чи тобі так добре?

Лукаш потакує головою.

Твоя сопілка має кращу мову.

Заграй мені, а я поколишуся.

*Мавка сплітає довге віття на березі, сідає на нього й гойдається тихо, мов у
колисці. Лукаш грає на сопілці веснянки.*

Мавка Як солодко грає,
як глибоко крає,
розтинає білі груди, серденько виймає!

Лукаш Ти плачеш, дівчино?

Мавка Хіба я плачу? (проводить рукою по очах)
А справді... Ні-бо! то роса вечірня.
Заходить сонце... Бач, уже встає
на озері туман...

Лукаш Та ні, ще рано!

Мавка Ти б не хотів,
щоб день уже скінчився? Чому?

Лукаш Бо дядько до села покличуть.

Мавка А ти зо мною хочеш бути?

Бачиш,
і ти, немов той ясен, розмовляєш.

Лукаш (сміючись) Та треба по-тутешньому навчитись,
бо маю ж тут літувати.

Мавка (радо) Справді?

Лукаш Ми завтра й будуватися почнемо.

Мавка Курінь поставите?

Лукаш Ні, може, хижку,
а може, й цілу хату.

Мавка Ви – як птахи:
клопочетесь, будете кубельця,
щоб потім кинути.

Лукаш Ні, ми будуєм навіки.

Мавка Як навіки? Ти ж казав,
що тільки літувати будеш тута.

Лукаш (ніяково) Та я не знаю... Дядько Лев казали,
що тут мені дадуть ґрунтець і хату,
бо восени хотять мене женити...

Мавка (з тривогою) З ким?

Лукаш Я не знаю. Дядько не казали,
а може, ще й не напитали дівки.

Мавка Хіба ти сам собі не знайдеш пари?

Лукаш (поглядаючи на неї) Я, може б, і знайшов, та...

Мавка Що?

Лукаш Нічого... (грає жалібну мелодію, потім опускає руку з сопілкою і замислюється)

Мавка (помовчавши) Чи у людей паруються надовго?

Лукаш Та вже ж навік!

Мавка Се так, як голуби...
Я часом заздрила на їх: так ніжно
вони кохаються... А я не знаю
нічого ніжного, окрім берези,
за те ж її сестрицею взиваю;
але вона занадто вже смутна,
така бліда, похила та журлива, –
я часто плачу, дивлячись на неї.
...Як добре зважити, то я у лісі
зовсім самотня...

Лукаш А твоя верба?
Таж ти її матусею назвала.

Мавка Верба? Та що ж... В ній добре зимувати,
а літом... бач, вона така суха,
і все рипить, все згадує про зиму...
Ні, я таки зовсім, зовсім самотня...

Лукаш У лісі ж не самії дерева, –
таж тут багато різної є сили.
(трохи ущипливо) Вже не прибіднуйся, бо й ми чували
про ваші танці, жарти та зальоти!

Мавка То все таке, як той раптовий вихор, –
от налетить, закрутить та й покине.
В нас так нема, як у людей, – навіки!

Лукаш А ти б хотіла?

Запитання і завдання

1. Опишіть час та місце, де відбуваються події.
2. Наведіть аргументи щодо екологічно чистого життя персонажів та приклади їх втручання в навколишнє середовище.

3. Яких проблем торкаються персонажі в діалогах? Аргументуйте свої висновки цитатами з тексту.
4. Наведіть приклади мотивації персонажами власних дій. Як за допомогою реплік автор розкриває суттєві риси вдачі дійових осіб?
5. Запишіть слова, які допоможуть вам схарактеризувати риси вдачі головних дійових осіб з уривка, у дві колонки відповідно: притаманні Лісовикові, Лукашеві та Мавці.
Турботливість, зацікавленість, обачливість, сентиментальність, романтичність, легковажність, недовірливість, відважність, мрійливість, викличність, грайливість, допитливість, сором'язливість, задумливість, спостережливість, закоханість, пристосуванство, безвідповідальність, ущипливість, журливість, самотність.
6. Чи відбито головну тему твору в його назві?

Іван Франко

МІЙ ЗЛОЧИН

Аж страшно мені робиться, коли ота нещасна подія ясно, з усіма подробицями виринає в моїй пам'яті. Від того часу минуло багато літ, певно більше як тридцять. Я тоді був невеликий сільський хлопчина і бігав, граючись, по лісах і полях мого рідного села.

Був один із теплих весняних днів. Всміхалося сонце, а на вершинах Карпат ще блискотіли снігові шапки. Річці було тісно в берегах. Ніщо не могло зіпсувати нашу весняну радість. Ми ходили, бігали, відвідували всіх наших знайомих: дуба, березу, гойданку в лісі, великий став. Берег – улюблене місце наших забав.

– Тихіше! – оглянулися хлопці, які йшли попереду, і схилилися до землі.

– Що там таке? – запитав я також шепотом.

– Птах! Птах! Не бачиш його?

– Де він? Де?

– Ось тут у корчі. Ми такого не бачили. Не літає, мабуть, лиш бігає...

Я підійшов ближче і побачив під гіллям невеличкого пташка, що ховався в торішній сухій траві. Не знаю, чи він був ослаблений, чи переляканий, але, побачивши мене над собою, не полетів і не побіг, і я тієї ж миті мав його в руці. Хлопці роздивлялися мого бранця.

– Ах, який гарний!

– Такого пташка я ще ніколи не бачив.

– Гляньте лише на його очі!

– А яке пір'ячко!

Це був маленький болотяний птах, яких у нашій гірській місцевості рідко можна побачити. Його сіре пір'я мало перловий блиск, дзьоб і ноги були довгі й тонесенькі. Він сидів тихо в моїй долоні і не дзьобав, як це звичайно роблять дикі птахи. Хлопці запитали, що я з ним буду робити.

– Понесу його додому.

- Будеш його пекти?
- Або я знаю. Буду його годувати.
- А знаєш, що він їсть?

Я не знав, але вирішив, що щось придумаю. Я приніс малого гарного пташка додому і посадив його не в клітку, а в середину подвійного вікна, де він мав більше місця, щоб бігати і літати, більше світла і повітря. Але пташок не літав, він бігав уздовж шиб і постукував своїм тоненьким дзьобиком у скло, сумно дивлячись на широкий світ. Часом він зупинявся, і його око зупинялось на гілках яблуні, ніби хотіло сказати: «Ах, там надворі гарно і тепло, та моя весна пропала! Я в неволі!». І мені теж робилося сумно.

– Пусти його! Нащо будеш його держати тут! – прошепотіло щось усередині мене.

– Але ж він такий гарненький! І я зловив його! – відповів я вперто самому собі.
– Може, він звикне. Коли б я тільки знав, чим його годувати.

З годуванням мав я справді чимало клопоту. Я поклав птахів кілька крихт хліба, кільканадцять зернят проса і хатніх мух, поставив йому води і пішов геть, аби лишити його в спокої. Коли увечері я повернувся додому і зазирнув до свого птаха, то побачив, що він ні до чого не доторкнувся. Він сидів у кутку, високо витягнув тоненьку шийку і не мигаючи дивився надвір, де захід сонця запалив на небі пожежу. Птах так сумно і безнадійно хитав головою, що я не міг довше дивитися на нього.

«Може, це нічна пташина, – подумав я, – і аж уночі буде їсти». Ця думка трохи заспокоїла мене, і я міцно заснув. Ще до сходу сонця я побіг подивитися на птаха. Він сидів на тому самому місці й не мигаючи оком дивився на вільний світ за скляними шибками, час від часу хитаючи головою. До їжі він не доторкнувся.

– Пусти його! – закричало щось в мені. – Нащо мучиш його? Адже він загине з голоду.

– Ні, – відповів інший, упертий голос всередині, – я знайду, що він їстиме.

Я приніс нові ласощі для птаха – все, що вдалося піймати в річці, але птах не показував ні цікавості до їжі, ані страху до мене.

Наступного дня я мав якусь роботу, а ввечері вирішив випустити птаха, але потім передумав, бо мій бранець міг стати легкою здобиччю для нашого котика. Нехай ще сьогодні він переночує в мене, а завтра віднесу його на те саме місце, де зловив, і пущу на волю.

Вранці пташок втомлено сидів у кутку, так нічого й не ївши, і все дивився крізь вікно на волю. Він спокійно дав узяти себе і поглянув на мене сумними оченятами, навіть хитнув головою, ніби хотів сказати, що знає, куди його несуть.

Я виніс його на подвір'я. Він сидів спокійно у моїй долоні й не пручався. Я чув його м'яке пір'ячко і тепле тіло.

– А смачне мусить бути його м'ясо! – стрілила нараз думка. – А що, якби його зарізати і спекти?

– Пусти його! – шепоче щось, мов добрий ангел в мені. – Ти ж бачиш, який він маленький.

– Але шкода його відпускати! Я ж зловив його! – бунтувала дитяча впертість.

– Пустити його! Пустити його! – лебеділо щось тихо-тихо в найглибшій глибині моєї душі.

А пташок сидів тихо в моїй жмені. Я відкрив долоню – він не полетів. Щось огидливе, злорадне тріумфувало в мені: «Бачиш! Він сам не хоче! Ти ж дав йому змогу втікати, чому ж не втікав?»

– Але ж він слабкий і зголоднілий, – лебеділо щось тихо в глибині моєї душі.

– Ет, що там! – скрикнула дитяча впертість, і в найближчій хвилині я відкрутив головку малому гарному пташку. Він стріпнувся раз чи два, з шийки випливали дві крапельки крові – і малого гарного пташка не стало. В моїй долоні лежав холодний труп.

Десь розвіялася моя впертість. Я відчув себе безсердечним вбивцею, і цю провину не спокутую і не відмолю ніколи, адже знівечив зовсім безцінно таке гарне, невинне життя! Я згадав про пташка через двадцять років, коли сам був у тюрмі. Я почув його страшні слова: «Ах, моя весна пропала! Я в неволі. Знаю вже, чим воно скінчиться!»

(За І. Франком)

Запитання і завдання

1. Запишіть нові слова та їх значення.

Псувати – зіпсувати,
нівечити – знівечити,
годувати – нагодувати,
ловити – зловити, піймати,
впертість, уперто,
бранець,
дзьоб – дзьобати,
пір'я,
здобич,
спокутувати провину – спокута.

2. Визначте значення слів за складом.

Безсердечний, кільканадцять, гірська (місцевість), подвійне (вікно), болотяний (птаха), улюблене (місце), торішня (трава), гарненький (птаха), тоненька (шия), , передумати, виринати.

3. Утворіть словосполучення, використавши слова з колонок. Стежте за родом прикметників.

Зразок: вбивця – безсердечний, байдужий, жорстокий.

Птах:	дикий, гарний маленький;
пташка:	гарненький, болотяний, кволий;
місце:	світлий, просторий, вільний, тісний;
очі:	сумний, згаслий, промовистий;
сидіти:	тихо, спокійно, втомлено;
розглядати:	уважно, зацікавлено,

4. Дайте відповіді на питання.
1. Хто оповідає про свій злочин? Опишіть оповідача, його вік, стать, вдачу.
 2. Коли сталася подія, про яку йдеться в тексті?
 3. Опишіть місце, де хлопці зустріли малого пташка.
 4. З якою метою його було забрано додому?
 5. Поміркуйте над тим, чи герой оповідання зображений однолінійно (однозначно)?
 6. Аргументуйте тезу про психологізм письма Івана Франка.

Михайло Коцюбинський

НЮРЕНБЕРЗЬКЕ ЯЙЦЕ

Зараз кожна дитина знає, що таке годинник. А було колись так, що люди не знали, як рахувати час. Розрізняли лишень весну, літо, осінь та зиму, а добу ділили на день та ніч. В літній ясний день, коли сонечко сяє на небі, визначали пору за ним, але вночі або в глуху осінь не вміли дати собі ради. Не раз думали люди над тим, як запобігти лихові. Та якось нічого путнього не вигадували.

Один англійський король звелів наробити каганців* і вичислити, скільки їх може згоріти за добу, і відтак, засвічуючи один за другим, рахувати час. Але мати такий дорогий годинник могли тільки король та багаті, адже треба було, щоб удень і вночі хтось стежив і засвічував новий каганець, коли догорить попередній. Багато клопоту було з тою вигадкою. Потім видумали люди піщаний годинник, недорогий і дуже простий, але і з ним чимало мороки: раз у раз треба перевертати його, щоб вести облік часу. Насамкінець винайшли дзигарі** вежові***. Хто і як вигадав це диво – невідомо. Кажуть, начебто араби перші вміли робити дзигарі і що арабський каліф**** Гарун-аль-Рашид у 807 році прислав дзигарі в дарунок французькому королеві Каролі Великому.

Тодішні дзигарі не дзвонили. Їх можна було побачити лише на баштах королівських та князівських замків. Мандрівник не міг скористатися ними, бо були дуже великі й тяжкі. Про бідних людей годі й казати: вони мушили звиряти час за сонцем, котре однаково світить і багатим і бідним.

Дуже довго треба було працювати, щоб вимислити годинник, вигідніший, дешевший і доступний будь-кому.

На початку XVI століття в місті Нюрнберзі проживав один мідник – Петро Гельс. Старість вибілила його голову, але він не кидав праці. Всі знали його як чесного чоловіка та доброго робітника. Крім свого ремесла, Петро був закоханий у механіку. Якось навідався до нього один італієць, з яким вони познайомились у Флоренції під час подорожі. І з того часу старий мідник кинув своє ремесло, цілими днями читав книжки, малював і вирізав різні деталі.

*каганець – нічна лампа

**дзигар – настінний годинник

*** вежовий – розташований на вежі (башті, високій стіні)

****каліф – правитель

Жінка Гельє та двоє дорослих синів ніяк не могли зрозуміти, чому такий працюючий чоловік кинув роботу, і з ранку до вечора лаяли його. Не витримав старий Гельє і, кинувши власний дім, переселився до своєї заміжньої дочки. Добра дочка, хоча сама була вбога, робила все, щоб заспокоїти батькову старість. На лихо, її чоловік був дуже цікавий і відтоді, як старий тесть оселився в його хаті, ні хвилини не знав спокою. Деталі, над якими працював Петро Гельє, здавалися зятеві чимось незвичайним, дивовижним. Він стежив за кожним кроком тестя.

Одного разу старий мідник пішов до міста, забувши зачинити свою хату. Зять, радий, що може вдовольнити власну цікавість, подався до кімнати тестя. Здивований, майже зі страхом роздивлявся він кожен кусок дроту, міді, заліза... Аж ось серед інструментів він побачив кругленьку невелику штучку, яка дивно стукотіла. Спочатку він подумав, що то йому почулося. Він приклав до одного вуха – стукотить, приклав до другого – не вгаває. Холодний піт облив бідолаху. Йому здалось, що там сидить нечиста сила, і, не довго думавши, з усіх сил кинув нею об стіну, а сам, не озираючись, вибіг із кімнати, хрестячись і читаючи молитву. «От воно що! – думав він. – От чого тесть ховається від людей! От чому жінка і діти вигнали тебе з хати! Спізнався з чортом і зачинив його в машинці! Годі! Не хочу жити під одним дахом із чортом!»

Вернувшись додому і побачивши, що його праця зіпсована, старий Петро аж за голову взявся з туги. Стільки праці, стільки часу пропало марно. А тут ще й дурний зять кричить, що не хоче жити в одній хаті з чортом. Нещасний Гельє зібрав свої речі і вибіг на вулицю. Тяжко йому було. Він думав: «Я старий, слабкий... Прийде незабаром смерть і разом зі мною покладе в домовину і мою думку... І я не зроблю людям того добра, яке можу зробити. А тут ще ніхто не вірить мені, всі цураються, мов божевільного. Що мені робити бідному на світі? Ось що зроблю: піду до судді, попрошу його, щоб замкнув мене в тюрму. Там ніхто не перешкоджатиме мені». І він пішов до судді.

Суддя тільки закінчив свою роботу і хотів йти обідати.

– Добродію! – сказав Гельє, зробіть мені ласку: звеліть мене ув'язнити.

Суддя дуже здивувався, почувши таке дивне прохання. Він подумав, що старий втратив розум.

– Чого тобі забажалось тюрми? – спитав він.

– Я, бачте, мушу закінчити одну дуже важливу роботу, та, на лихо, не можу знайти затишного куточка, щоб мені не перешкождали. В тюрмі напевне ніхто не заважатиме мені.

Як не переконував суддя, що в тюрмі не так-то вже добре, щоб туди проситись, Гельє стояв на своєму. Суддя наказав ув'язнити старого, а сам пішов до його жінки і почав розпитувати про чоловіка.

– Мій чоловік божевільний, – сказала жінка, – він закинув роботу, цілими днями займається книжками та всякою дурницею.

І сини не захищали батька. Тоді суддя звернувся до дочки і зятя. Зять назвав тестя божевільним і сказав, що він продав душу дияволу. Одна дочка захищала батька, та її ніхто не хотів слухати.

У визначений день зібралися в суді всі родичі Петра Гельє. Незабаром привели і його. Очі Петра дивилися розумно, лице сіяло тихою радістю. У руці він тримав невелику штучку, схожу на яйце, де щось стукотіло.

– Панове судді, – сказав Петро, – от чого мені так хотілося до тюрми! Ми з моїм італійським приятелем вирішили зробити такий годинник, як на баштах, тільки маленький. Друг прислав мені книги, і я взявся до роботи. Ми домовились мовчати, бо знали, що без глузувань не обійдеться. Крім того, в Нюрнберзі чимало механіків, і я боявся показувати свою роботу, щоб хтось не скористався моєю ідеєю. Тепер роботу закінчено. Ось вона! І Петро показав годинник, схожий на яйце. Скоро новина облетіла все місто, і всі заповідали мідника Гельє, і перепрошували його, і плакали з радощів.

(За М. Коцюбинським)

Запитання і завдання

1. Запишіть нові слова та їх значення.
 - а) Каганець, дзигарі, вежа, домовина, божевільний;
 - б) лаяти (кого? за що?), вдовольнити (що? кого?), цуратися (кого? чого?), глузувати (з кого? над ким?).
2. Назвіть антоніми до підкреслених слів:
Зачинити двері, чимало роботи, зіпсувати річ, працювати безугавно, вбога родина, запобігти лихові, перебувати в тюрмі.
3. Доберіть синоніми до поданих дієслів. Можете скористатися довідкою
Рахувати, думати, стежити, користуватися, придумати, кохатися, розглядати, звіряти, спізнатися, заважати, глузувати, вибачатися.
Слова для довідок: гадати, вигадати, лічити, застосовувати, слідкувати, любити, познайомитися, перешкоджати, насміхатися, перепрошувати, вигадати, роздивлятися, порівнювати.
4. Поповніть синонімічний ряд.
Тюрма – в'язниця, подорож – мандрівка, бідний – убогий,
башта – вежа, в'язень – бранець,
горе – лихо, біда;
придумати – вимислити, винайти;
веліти – наказувати,
забажалося – захотілося,
втратити – загубити,
зачинити – закрити, замкнути,
лічити – рахувати, вести облік,
стежити – слідкувати.
5. Поясніть, як ви розумієте вирази. Наведіть приклади ситуацій, де ви можете їх застосувати.

Глуха осінь, не дати собі ради, запобігти лихові, продати душу дияволу, мати мороку, морочити голову, вигадати щось путнє, з'їхати з глузду.

6. Дайте відповіді на запитання.

1. Дайте визначення, що таке годинник.
2. Які види годинників ви знаєте?
3. На які частини можна умовно поділити текст?
4. З історії питання винаходів поясніть, який із годинників був найпростішим, найтяжчим, найважчим в обслуговуванні.
5. Які переваги й недоліки мав кожен із годинників (піщаний, сонячний, настінний, баштовий)?
6. Як виник задум Петра Гельє?
7. Хто сприяв йому в реалізації задуму?
8. Хто чинив спротив у роботі Петра над годинником?
9. Чим викликана негативна оцінка сім'ї до занять старого мідника?
10. Чому він змушений був переселитися до дочки?
11. Чи зять підтримував заняття тестя?
12. Опишіть епізод відвідин зятем майстерні старого.
13. Який висновок зробив зять?
14. Яке рішення прийняв Петро Гельє?
15. Чи суддя зрозумів прохання старого мідника?
16. Чому суддя вирішив зустрітися із сім'єю затриманого?
17. Перекажіть непрямою мовою виступ Петра на суді.
18. На що був схожий годинник?

7. Перекажіть, яка подія стала зав'язкою конфлікту. Схарактеризуйте ставлення до неї конфліктуючих сторін.

8. Чи можна назвати головного героя креативним? Доведіть це на прикладах.
9. Складіть номінативний план тексту і перекажіть за ним сюжет.

ЯЛИНКА

Настав Святий вечір. У Якимовій хаті кипіла робота. У печі варився борщ. Мати крутила голубці на вечерю. Василько готував мак до куті. Василькові було років дванадцять. Він найстарший у сім'ї. Менші сестрички гралися з котом. Василько поглядав то на них, то на батька, який сидів, схиливши голову.

«Чого батько журяться? – думав хлопчик. – Чи того, що нездужають, чи того, що нема грошей викупити мамині чоботи?». У хату ввійшов якийсь чоловік.

– Добридень вам. Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашому садку? – спитав, звертаючись до батька. – Пани послали мене знайти ялинку дітям на святий вечір. Я вже другий день шукаю і не можу знайти гарної...

Яким мовчав.

– А що б ви дали? – спитав він у незнайомця.

– Та вже не будемо торгуватись... Кажіть ціну...

– Три карбованці дасте, – відповів Яким.

– Тату, – обізвався Василько тремтячим голосом, – таж то моя ялинка, ви її подарували мені ще тоді, як мене похвалив учитель.

На блакитні очі білявого Василька набігли сльози. Йому жаль стало стрункої ялинки, що одна звеселяла зимовий садок. Батько глянув на сина. Василько замовк, прочитавши в тому погляді невимовний смуток.

– Добре, я дам три карбованці, – обізвався чоловік, – але ви мусите прислати ялинку сьогодні, бо пани ще хочуть прибирати її на вечір.

– А як прислати, якщо я слабий, а хлопець малий ще, – сказав Яким.

– Не такий вже й малий ваш хлопець, – чоловік глянув на Василька. – Та й недалеко їхати – годину...

Яким подумав і махнув рукою. Чоловік дав завдаток, розказав, куди завезти ялинку, і пішов. Яким трохи повеселішав: за три карбованці можна було викупити чоботи, щоб Олена не ходила на свята у старих. Потім узяв сокиру й пішов у садок. За батьком побіг Василько.

Їм обом жаль було молоду ялинку, зелену, веселу серед зими. Вона немов раділа гостям... Яким підійшов ближче і вдарив сокирою по стовбурові. Ялинка затремтіла, немов злякалася. Василько мало не плакав з жалю. Коли батько зрубав її і поніс, дві сльозини скотились по Василькових щічках. Батько гукнув, щоб Василько збирався відвезти ялинку, поки видно. «Коли б снігу не було, – казав Яким, дивлячись у небо, – наче хмара насувається. Не гайся, сину, бо нерано...

На старих санях лежала вже ялинка. Василько запряг коней і виїхав у дорогу. Повівав холодний вітер. З краю неба насувались хмари. Дорога була слизька.

Спочатку їхали полем, немов укритим білою скатеркою. Потім сонце сховалось за хмари. Посипав сніжок. Василько в'їхав у ліс. Це якраз половина дороги. Ще півгодини треба було їхати лісом. Мокрий сніг бив у лице, заліплював очі. Василько насунув шапку на очі й не помітив, як коні звернули з дороги. Раптом щось тріснуло в санях, Василько полетів у сніг. Коні стали. Василько підбіг до саней, оглянув їх і мало не заплакав: полагодити самому було неможливо. Спочатку хлопчик вирішив чекати на допомогу, може, хтось їхатиме, але дорогу засипав сніг. Василько пройшов трохи і зупинився: перед ним був яр, якого не повинно бути на його дорозі. Хлопчик зрозумів, що збився з дороги. Тоді він вирішив лишити сани з ялинкою, а самому вертатися з кіньми додому.

У лісі вечоріло. Коні глибоко поринали в сніг і ледве переступали з ноги на ногу. Василько помітив, що він їде не дорогою, а лісом, навмання. Він повернув коні назад. Довго їхав проти вітру, а саней не було.

У лісі стало зовсім темно. Хлопчик зрозумів, що заблудився. Йому було холодно і страшно. Згадалась батькова хата, тепла, ясна. На столі стоїть кутя. Батько та дві сестрички сидять за столом, мати подає вечерю. Всі радіють святу. Сусідські діти приносять вечерю, вітають, питають про Василька... А може, не радість гостює в хаті. Може, мати плачуть, батько сидять сумні і не їдять вечері... Василько виразно побачив свою хату, вогник у вікні, він зрадив і повернув до хати. То був кущ, обсипаний снігом. Що робити? Враз щось зірвало шапку з голови – то гілка зачепила. Тільки Василько хотів злізти з коня по шапку, як десь далеко почулось: а-у-у! І покотилося луною з другого боку. Василько подумав

про вовків – і волосся полізло догори, а серце перестало стукати. Він щосили погнав коні. Коли виїхав з лісу, побачив хрест і зрадив, бо зрозумів, що знайшов дорогу, від якої недалеко до села, де живе його дядько. Хуртовина вила і замітала сліди.

...Вдома сестри гралися біля вікна і радісно вигукнули: – Сніжок! Сніжок! Пустіть нас, мамо, надвір. Мати з батьком почали хвилюватися: Василька не було. Олена плакала. І нащо було посилати дитину проти ночі. Наче без тих трьох карбованців і не обійшлись би. Що з тих грошей, коли через них можна втратити найстаршу дитину. Олена мучилась і уявляла собі, що Василько збився з дороги, що на нього напали вовки. Сльози заливали її очі. Яким мовчав, хоча тривожився не менше. Він щохвилини виходив надвір, вдивлявся у темряву.

Люди вже давно вечеряли, а в Якимовій хаті й забули, який сьогодні день.

Вранці виплигло сонечко, вітер стих. Чистий сніг немов убрав землю на Різдво в білу сорочку. Яким пішов до сусіда просити коней, щоб їхати шукати Василька. Олена напросилася їхати з ним.

Весело бігли коні, та невесело було на серці в Якіма та в Олені. Вони роздивлялись на всі боки, боячись побачити якийсь слід Василька. Але всюди було рівно, біло. Зустріли якогось жидка, що їхав конячкою. Яким розповів йому своє горе та почав розпитуватись.

– Я бачив зламані сани, а на них ялинку, – сказав той. – Це лісом праворуч.

Олена заголосила: – Ой, нема вже мого Василька, моєї дитини!

Яким стояв, сумно схиливши голову. Враз щось під'їхало. Яким не повірив своїм очам: перед ним стояли його коні, а на санях сидів Петро.

– Ти звідки тут взявся? – скрикнув Яким.

– Та Василько обламався вчора і збився з дороги, ледь добрався до нас уночі.

– То Василько живий? – скрикнули разом Яким і Олена. – Чи ти не брешеш?

... Вдома Василько весело оповідав свої пригоди у лісі.

(За М. Коцюбинським)

Запитання і завдання

1. Запишіть нові слова та їх значення. Значення підкреслених слів визначте за їх складом.

а) Чоботи, незнайомиць, сокира, стовбур, гілка, ялинка, хуртовина.

б) Струнка ялинка, слизька дорога, невимовний смуток, білявий хлопчик.

в) Щохвилини, щосили.

г) Схиляти – схилити голову, нездужати, дати завдаток, злякатися, затремтіти, гукати – гукнути, ховатися – сховатися, загаятися, гнати коней, обламати, їхати навмання, поринути у сніг.

2. Випишіть дієслова, необхідні вам для переказу дій кожного з персонажів. Доповніть запропонований ряд.

Незнайомиць: увійти, звернутися, запропонувати, торгуватися.

Батько: сидіти, журитися, схилити голову, повеселіти, підійти, зрубати, гукнути.

Василько: плакати, поїхати, відвезти, виїхати, в'їхати, помітити, впасти, підбігти, злякатися, уявляти.

Коні: запрягти, звернути, збитися з дороги, заблудитися.

3. Поясніть, як ви зрозуміли вислови.

Волосся полізло догори, а серце перестало стукати;
плакати з жалю;
посилати проти ночі;
обійтися без грошей;
збитися з дороги.

4. Опишіть час і простір, де відбуваються події, змальовані в оповіданні.

5. Опишіть портрет Василька та його вдачу.

6. Які національні українські страви готувалися в сім'ї на Святий вечір?

7. Чому і куди мусив їхати Василько?

8. Яка пригода сталася із хлопчиком у лісі?

9. Про що він думав, коли зрозумів, що заблудився?

10. Що уявляла його мати, коли зіпсувалася погода і хлопчик не повернувся додому?

11. Яку несподівану звістку приніс різдвяний ранок Васильковим батькам?

12. Які страви української кухні вам подобаються?

13. Чи знаєте ви, як їх приготувати? Напишіть, які інгредієнти потрібні та яким способом готувати страву: варити, смажити, пекти, тушкувати.

14. Напишіть запитання, необхідні для того, щоб дізнатися, як приготувати кутю, вареники, голубці, узвар тощо.

Михайло Стельмах

ЩЕДРИЙ ВЕЧІР

Хоч убога-убога наша хатина, та в цей вечір і вона покращала, побагатшала. Її бідність скрасили і вишиті рушники, і кетяги калини, і запашне сіно на покуті, й святвечірній стіл. На ньому зараз лежать три хлібини, височіє стос гречаних млинців і стоять з різними пісними стравами мальовані полумиски, що бажають добрим людям здоров'я і щастя.

Батько перший заходить за стіл, оглядає всі страви, від куті з маком до миски з бобом, і поглядом дякує матері за її старання... А який він поважний стає, навіть не посміхнеться, коли виносить корівчині покуштувати кожної страви, зготованої на Святвечір. Ось він і бобу взяв у жменю та й з подивом сказав:
– Прямо не біб, а срібні карбованці.

Глянув я на миску, – і справді лежав у ній біб срібними монетами.

Та найбільш урочиста хвилина прийшла тоді, як тато з бичем від ціпа став на порозі під гіллям ясенів, на які позліталися зорі. Ось він поглянув у засніжену далечінь, що горбилась за селом, і тихо покликав Мороза.

– Морозе, Морозе, іди до нас кутю їсти!

Я застигаю біля тата і не вірю, але й трохи вірю, що на дорозі, висвічуючи туманом борода, може об'явитися з мішком за плечима Дід Мороз і підійти до нас. А навколо так тихо, що чути, як у яеновому гіллі ворухатися зорі й обтрушують та й обтрушують срібну паморозь.

– Морозе, Морозе, іди до нас кутю їсти! – вже голосніше покликав тато.

Але й після цього ні на вулиці, ні на городах не обізвалися кроки дідугана. Батько ще й втретє покликав його, та він, мабуть, забарився на якійсь лісовій чи степовій дорозі. І тоді тато уже грізно наказав йому:

– А не йдеш, Морозе, то й не йди до нас, і не йди на жито-пшеницю, усяку пашницю: іди краще на круті гори, на моря, на ліси, нам шкоди не роби!

Далі батько кликав сірого вовка. Він теж не поспішав, маючи свій клопіт у лісах. Не квапились на кутю і чорні бурі та злі вітри. І тато закликав їх:

– А не йдете, чорні бурі і злі вітри, на вечерю, то йдіть собі в безвість, хліба не здувайте, полукіпків не валяйте, стріх не зривайте!

Потім батько навстіж відчиняє наші скрипливі ворота: а може, приб'ється яка добра людина з дороги, то й погріє душу теплою стравою. І тільки після цього ми йдемо вечеряти.

Тепер за столом я й не писну, прислухаючись до мови-сподівання батьків. Оті великі надії на хліб новий, на рій золотий, на щастя у дворі, на рогову й дрібну худобу в оборі сходяться і сходяться в нашій хатині, що й справді починаєш вірити: настане той час, коли господар на току буде зорі віяти, господиня у хаті золото прясти, а сиві срібноногі воли потягнуть за собою срібні плуги.

Запитання і завдання

1. Утворіть дієслова від прикметників за зразком.

Зразок: кращий – покращити.

Багатий, ліпший, гірший, більший, вищий, ширший, тепліший, холодніший.

2. Утворіть за зразком дієслова зі значенням заглибленої дії. Зверніть увагу на синонімічність префіксів при- і в- з дієсловами сприйняття.

Зразок: слухати – прислухатися, вслухатися.

Дивитися, думати, нюхати.

3. Підберіть синоніми до підкреслених слів.

Убога хата, пісна страва, щедрий господар, запрошувати до хати, квапитися до столу, кликати у гості.

4. Запишіть словосполучення із запропонованими словами.

Страва: готувати, куштувати, наготувати....

Покуть: стояти на, ставити на, висіти на

4. Трансформуйте дієприкметниковий зворот на синонімічний за зразком.

Зразок: зготована матір'ю страва – страва, яку зготувала мати.

Оглянутий батьком стіл –

вишиті сестрою рушники –
наповнені стравами миски –
скошене братом сіно –
обтрушені зорями сніжинки –
покликаний татом вовк –
зігріта теплом душа –

5. Назвіть відомі вам національні українські страви. Спробуйте перерахувати продукти, з яких їх готують (варять, смажать, печуть).
А чи знаєте ви, як приготувати кутю (борщ, вареники, млинці, узвар, пироги)?
Розкажіть детально про приготування однієї з ваших національних страв.

Василь Симоненко

ВИНО З ТРОЯНД

На неї задивлялися навіть дідугани, що вже говорити про хлопців! Одні дивилися із захопленням, милувалися нею, як шедевром краси, а інші не могли приховати своїх далеко не високих бажань. Коли вона йшла, немов пливла селом, хлопці божеволіли. Вони приходили до її воріт, говорили про кохання, а вона тільки слухала і мовчала. Ніхто не насмівився торкнутися її, а вона прохала прощаючись: «Не ходи до мене більше. Добре?». У її тернових очах було стільки благання, що ніхто не зважувався заперечувати. Минав час, хлопці закохувались у звичайних дівчат, а Ольга ставала для них приємною згадкою.

Андрій ніколи не зважувався підійти до неї. Та й куди йому, каліці, коли кращі за нього отримували гарбуза. Вона часто ловила його погляд на собі і завжди у відповідь світилася привітно, але він думав, що то жалість.

Хлопці ставали трактористами і шоферами, йшли в льотчики і моряки, а він і мріяти про те не міг. Він працював у колгоспному саду, а вдома розводив квіти.

Квіти полюбив, коли померла мати. Біля його будинку росли яблуні, вишні, виноград і багато квітів. І могила матері з ранньої весни до бабиного літа квітувала, мов клумба.

Він дарував розкішні букети нареченим, і всі були йому вдячні. А йому хотілося хоч краплю кохання.

– Чи й мені ти подаруєш букет на весілля? – запитала якось Ольга, коли в саду збирали яблука.

– Ти вибереш сама, які захочеш, – відповів він і додав: – у мене їх дуже багато. Якщо захочеш, до твого весілля я зроблю вино з пелюсток троянди.

– Вино з троянди? – здивувалася дівчина.

– Не віриш? Те вино – як ніжність. Коли прийдеш по квіти, покуштуєш, – і він повільно пошкунтильгав, бо його кликав сторож.

Андрій вірив, що Ольга прийде по квіти, і чекав її щовечора. Це помітили навіть сусідські хлопчачи – Андрієві друзі й охоронці його квітів і саду. Ніхто так, як діти, не вміє помічати. Вечорами вони, як мухи, обсідали Андрія. Він

розповідав їм, що бачить у снах квіти, які говорять із зорями. Він вигадував казки про дивовижні краї, де квіти розмовляють, ходять, граються, а в'януть лише тоді, коли з'являється хоч одна нещаслива людина.

– Квіти люблять щасливих. А від горя вони плачуть. Ви бачили, скільки на них вранці роси? Ото їхні сльози. Хто росяного ранку знайде незаплакану квітку, той буде дуже щасливий.

– А ви знаходили незаплакану квітку?

– Ні, я не знаходив. Та, мабуть, і не знайду...

Над ними висіло добре і щире небо, і дітям здавалось, що на ньому не зірки, а квіти, і що посадив ті дивовижні квіти дядько Андрій.

Ольга прийшла в неділю вранці. Вона була така прекрасна, краща за квіти з Андрієвого саду. Андрій не знав, що говорити і що робити.

– Це правда, що суха квітка, знайдена вранці, прогнозує щастя? – запитала Ольга в Андрія.

Андрій від подиву не міг вимовити слова:

– Від кого ти чула про це?

– Я приходила до тебе вчора ввечері і слухала, що ти розповідав дітям. Так то правда чи ні?

– Ні. То я сам вигадав, – Андрій заховав очі в кушч півоній.

– Жаль, – сказала Ольга, – що я не вмію так гарно видумувати.

«Для чого тобі це? – подумав Андрій. – У тебе є врода. А в мене... Що я робив би, якби не мав цих вигадок?».

Потім вони сиділи в альтанці, заплетеній диким виноградом, і смакували вино з троянд.

– Ти дуже гарний хлопець, Андрію, – мовила Ольга.

– Ти хотіла сказати, що я непогана людина? – перепитав він.

– Я хотіла сказати те, що сказала, – засміялася Ольга. І без усякого зв'язку продовжила: – Мені багато кажуть, що я гарна і тому мене люблять. Гадають, мені приємно від того. А хіба я винна, що гарна? Хіба моя врода – це я?

Вона грайливо перекинула коси зі спини на груди.

– Я хочу, щоб хтось полюбив мене, а не мою красу, чорні брови та рожеві щічки. – Вона помітила, що Андрій хоче щось сказати, але заговорила ще швидше: – Що та краса? Вітри висушать шкіру, дощі змиють рум'янець! Наносишся ящиків на роботі, зігнеш спину на буряках – де та врода й дінеться...

Вона замовкла, і Андрій не знав, що казати.

– Ну, скажи, Андрію, коли висушить мене праця та негода, чи буду любою для того, кому головне – краса?

– Не знаю, Ольго, – щиро зізнався хлопець. – Не знаю, хто б тебе зміг не любити отаку?

– Я не весь вік такою буду, Андрію, – мовила сумно. – Так мені можна нарвати квітів?

Андрій кивнув головою, і дівчина зайшла в барвисте живе озеро. Вона ходила між квітами, а за нею ходили його закохані очі. Ольга уважно обдивилася чи не кожную пелюстку і вернулася до альтанки з порожніми руками.

– Мені жаль рвати їх, – тихо сказала. – Вони такі гарні. Краще я зайду іншим разом. Добре?

Він проводить її й мовчить. Дівчина виходить на вулицю і, дивлячись у синій неспокій його очей, тихо каже:

– А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд...

(За В. Симоненком)

Запитання і завдання

1. Поясніть значення слів за їх складом. Після дієслів поставте запитання, наведіть приклади словосполучень.

а) дідуган, охоронці, щовечора, дивовижні, врода, негода;

б) задивлятися, закохуватися, приховати, насмілитися, наноситися, благати, зважуватися, підійти, розводити (квіти), квітувати, полюбити, пошкутитьгати, помічати, покуштувати, смакувати, вигадувати, прогнозувати, змити, зігнути, зізнатися, обсісти, обдивитись.

2. Підберіть антоніми до прикметників. Можете скористатися довідкою

Невисокі бажання, розкішний букет, розквітла троянда, гарна людина, гарна врода.

Слова для довідок: скромний, нищий, блідий, поганий, зів'ялий.

3. Як ви зрозуміли вислови:

Отримати гарбуза; ловити погляд; світитися у відповідь; бабине літо; крапля кохання; очі ходили; обсіли, як мухи.

4. Назвіть риси, за якими автор протиставляє героїв новели.

5. Як тлумачать Андрій та Ольга категорію краси?

6. Що вас приваблює в кожному з героїв? Аргументуйте відповідь.

7. Як ви гадаєте варто розуміти назву новели – в прямому значенні чи переносному?

8. Яку думку автор залишив незакінченою, покладаючи її на розсуд читача?

Григор Тютюнник

НА ЗГАРИЩІ

– Коли ж почалася Велика Вітчизняна війна, Оксанко?

З останньої парти підвелось кирпатеньке дівчатко, розгублено закліпало очима.

– Війна почалася в тисяча дев'ятсот сорок дру... – і глянула на вчителя. Той повільно заплющив очі: неправильно.

– В сорок тре?..

Учитель ворухнув ногою під столом і звалив ціпок. Він гримнув об підлогу, ніби постріл із карабіна.

– Я забула, Федоре Несторовичу, – прошепотіла Оксанка.

Вчитель одсунув протез убік, щоб не заважав, і, обіпершись долонею об стіл, нахилився за цівком. Діти припинили.

– Сідай, Оксанко, – сказав Федір Несторович і одвернувся до вікна. До кінця уроку він уже нікого не питав. А після дзвінка, гримаючи протезом, пошкандибав додому.

Надворі було ясно. Падали каштани. Гралися діти. Федір Несторович іноді наїздив протезом на каштан і трохи заточувався.

– Дядя п'яні... – тихо мовив якийсь хлопчик.

– Цить! – сказав старшенький. – У дяді ніжки немає.

Федір Несторович рушив далі, уважно дивлячись під ноги.

Дома він знайшов старі, ще госпітальні милиці. Кілька разів пройшовся з ними по хаті. Потім відчепив протез. Тіло відразу втратило рівновагу і впевненість.

Знадвору увійшла Одарка – вироблена, але чепурна ще жінка з чорними од землі руками. Федір Несторович квартирував у неї з того часу, як повернувся з госпіталю у старій шинелі, з новенькою медаллю на грудях, з напівпорожнім речовим мішком за плечима і на милицях. Одарка порадила йому взяти плащ: схоже, збиралося на дощ. Потім вона ще довго стояла посеред двору і сумними очима дивилася йому вслід.

Федорові Несторовичу пригадалося, як у дитинстві бігав він босоніж запиленою сільською дорогою за коровою, а в садах падали на землю яблука, і життя тоді здавалося вічно щасливим. Він пройшов через луки, потім лісом спустився в балку. Йти стало важче. За балкою повернув на стежину – свою... Вона майже заросла кропивою і подорожником, на траві не було пилу, збитого людськими ногами, – тут давно ніхто не ходив. І Федір Несторович сердився на людей, хоча більше – на самого себе.

Біля лісу, поруч із кладовищем, стояла самотня хата Макара Залужного. Неподалік від неї, серед інших згарищ, Федір Несторович ледве пізнав свій колишній двір – так він заріс. Коли підійшов до колодязя і заглянув у нього, побачив близько воду, в якій плавало сміття і жаби. Федір Несторович ображено крикнув на них.

Якось раптово стемніло – з-за Макарової хати з'явилася хмара. Креснула блискавиця, торохнув грім. І в якусь мить Федір Несторович побачив на тлі хмари білі стіни своєї хати, батька, з яким вони ховали від дощу сіно, а вітер виривав його і ніс кудись. Катерина, молода дружина, кликала його крізь мокру шибку в хату, маленький син щось гудів у вікно. Того вечора Федір сидів за столом і читав при світлі керосинової лампи історію Давньої Греції, а жінка з сином повторювали дитячу пісеньку і водили пальцем по долоньці...

Раптом Федір Несторович почув, що хтось зове: «Егей, сюди-и-и...». І тільки тоді він відчув, що за комір полилася холодна вода – йшов дощ. Кликав Макар. Він стояв біля дверей своєї хати і махав руками. Ледве переставляючи милиці, Федір Несторович підійшов до нього. Старий Макар пізнав сусіда: ще до війни любив Федір Несторович заходити до нього. Тоді у Макара була велика сім'я – дев'ять душ. Обідали завжди разом, за столом було тісно. У сорок першому

Макарових хлопців забрали на війну, а дівчат – у Германію, а Макариху з найменшим, Сашком, розірвало снарядом на городі...

Тепер у Макаровій хаті порожньо. На підлозі лежало козеня. Побачивши чужого, воно встало і стукнулося лобом об милицю. Макар поклав козеня на лежанку, прикрив чимось.

– Як живете, дядьку? – спитав Федір Несторович, стягуючи з голови мокрого картуза.

– Живу, Федю... Та хіба в мої літа живуть? Жду, коли чорти заберуть, та й квит. А ти ж як, молодицю собі ще не нагледів?

Федір Несторович нахилив голову, не знаючи, що й казати.

– Якщо є, то бери. Доки ж самому жити... А мертві пробачать. А я ось заняття знайшов – взуття клею. Заїздили до мене вчора якісь інженери, воду з колодязя термометром міряли і сказали, що кращої води, ніж у мене, ніде немає. Вони й камеру лишили.

Макар продовжував клеїти гуму і вже вкотре розповідав Федорові Несторовичу подробиці того, як у їхню хату влучила бомба на його очах, як у повітрі довго літало пір'я з подушок, а літак кружляв так низько, що навіть було видно ошкірені льотчикові зуби і блискучу стрічку на комбінезоні. І не було в цій розповіді ні трагічних зворотів, ні зітхань, було лише старече бажання пригадати все таким, яким воно було насправді.

Коли дощ закінчився, Федір Несторович рушив додому. І знову були яри, розмиті водою, і знову доводилося виважуватись на милицях, аби перескочити через них. А вітер бив порожню холошу, намотував її на милицю, заважаючи йти.

З туману назустріч Федорові Несторовичу вибрела якась постать, наблизилася бігцем. То була Одарка – тремтяча, мокра як хлющ. Видно, ждала тут, доки він повернеться...

– Пізно вже, – сказала. – Не встигнете і до уроків приготуватися.

І пішла попереду, оббиваючи чобітьми росу на травах.

Федір Несторович уповільнив ходу.

– Я вже приготувався, – сказав сам собі, зітхнув і знову загойдався на милицях, далеко вперед виставляючи ногу.

(За Григором Тютюнником)

Запитання і завдання

1. Випишіть із тексту нові слова та словосполучення. Зверніть увагу на керування дієслів відмінками (поставте після них запитання):

а) заплющити очі, кліпати очима, обіпертись на стіл, нахилитися за ціпом, знайти милиці, втратити рівновагу, сердитися на себе, сидіти за столом, стояти біля лісу, обідати за столом.

б) наїхати протезом на каштан, бігати дорогою, пройти через луки, спуститися в балку, повернути на стежку, підійти до колодязя, заглянути у воду, гукати крізь шибку, гудіти у вікно, водити пальцем по долоньці, перескочити через яр, наблизитися до постаті.

2. Опишіть Макарову хату, використовуючи словосполучення місцезнаходження та дієслова руху.

- а) бути біля (хата, ліс, яр, криниця);
знаходитися на (окраїна, хутір, город, підлога);
за (село, ліс, яр), під (стіл, лежанка, ліс);
рушити до (ганок, копиця, сусід, хата);
сховатися від (дощ, злива, блискавка, вітер).

3. Перекажіть текст за планом.

План

- 1) На уроці.
- 2) На згарищі.
- 3) В дорозі.

Зверніть увагу на те, за допомогою яких художніх засобів нюансовано стосунки головного героя з учнями, колишнім сусідом, Одаркою.

4. Які думки і переживання викликав у вас твір?

ВУТОЧКА

На околиці хутора Княжа Слобода, на одшибі великого села стоїть хата – димар запав, вікна потяглися до землі так близько, що коли б захотілося комусь зазирнути в них, то нахилилися довелось б. Але охочих зазирати негусто, хіба що дітвора, бо живе в хаті сліпа баба Ганна, прозвана в селі Вуточкою. Хто й коли її так охрестив, уже ніхто не пам'ятає, тому що було те давно, ще за Ганниного дівування.

Осліпла Ганна не враз. Спочатку з'явилися більма, потім почали рости, щодень затуляючи від баби річку, луки і околиці Княжої Слободи, котрі стара любила розглядати вечорами, коли заходило сонце. Тоді згадувала свою молодість, як пряла, було, за зиму по два, а то й по три шматки полотна, як нав'язувала в жнива по вісім, а то й дев'ять кіп жита, як ходила до ополонки прати в маленьких чобітках на босу ногу, як витьохкувало серце під вишитою сорочкою, віщуючи довге щастя, довге життя...

І от не стало тих вечорів, як і не було. Прийшла темінь і затулила від старої не тільки сонце, а й ті нерясні спогади. Заходилися Вуточку рятувати хто як міг, возили до цілющої ікони, викликали телеграмами синів – обидва старші сержанти надстрокової служби. Зустріла Ганна своїх синів уже навпомацки, однак не плакала, бо вважала себе ж таки й винною, що не сповістила про своє лихо завчасно, – лише всміхалася на radoцax тихою самовідреченою усмішкою та простягала до синів невидючі руки, натикаючись ними то на тверді портупей, то на холодні значки, то на гострі козирки офіцерських картузів.

Побачивши матір такою безпорадною, покірно усміхненою кудись у порожнечу, сини вкрай знітилися і навіть сплакнули, хоч це аж ніяк не личило їм при такій строгій формі. А коли перше, найгостріше й найболючіше, враження від

материної сліпоти дещо пригоїлося, сини лагідненько висварили стару, бо теж вважали її винною в тому, що скоїлося, наввипередки хвалилися своїм добрим знайомством із військовими лікарями, а ввечері випили за приїзд, повеселішали і показували дівчатам у клубі, як танцювати солдатської польки.

Наступного дня, понадівавши старі материні ватянки, брати полагодили тин, нарубали дров, а потім убгали матері в долоню по кілька новеньких десятків і вирушили в дорогу: служба є служба.

І знову зажила Вуточка сама, потроху звикаючи до вічної темряви та до стежок, якими сходила все своє життя – на роботу й з роботи, до криниці й від криниці...

* * *

Іноді приходять Вуточці тоненькі листи з трикутними штампами й перекази – завжди рівно на десять карбованців. Сини писали, що служба проходить нормально, що діти, тобто її, Вуточки, внуки, котрих вона ніколи не бачила, ростуть і що війни – хай мати не турбується – ще скоро не буде. В кінці кожного листа обов'язково приписувалося, щоб мати берегла себе, ходила до магазину не шляхом, а луками, щоб топила в лежанці і т.п. А далі, в самому низу, після синівських поклонів, уже іншим почерком писалося: «Дорогая мамаша!!! Примите также привет от ваших невесток Лили и Нюси, а также от ваших внуков Жорика и Геника. Посылаем вам 10 руб. на повседневные расходы. Пока все. До свидания».

Одержавши листа, Вуточка просила сусідів прочитати його раз і вдруге, потім заходжувалась диктувати відповідь, котра починалася завжди одними й тими ж словами: «Дорогі мої діти і внучки мої брильянтові. Кланяється вам низенько ваша мати і баба та жде вас у гості хоч на днину, якщо вже не можна вирватись надовше, бо страх як кортить побачити онучків, що начеб знялася й полетіла...»

У цьому місці сусіда перебивав Ганну й питався обережненько:

– Як же ви їх, тітко, побачите невидючі?..

– Та уже ж хоч обмацаю та голосочки послухаю, – усміхалася в стелю стара, аж ніяк не ображаючись на зауваження.

Далі вона сповіщала про те, що недавно п р и с в о ї л и їй пенсію з колгоспу, дванадцять карбованців, і просила, щоб грошей більше не слали, бо їй вистачить і казенних, а купували собі більше теплої одежі на зиму та харчів «кращеньких». До магазину ж їй доводиться ходити шляхом, бо луки переорали. Однак хай вони не турбуються: якщо мати й вирветься коли-не-коли по хліб чи оселедець, то шофери бачать її ще здалеку і обминають або зупиняються...

І знову кланялась низенько, тепер уже не тільки синовому сімейству, а й товаришам по службі, і знову просила приїхати хоч на день, обіцяючи онукам подарунок для рибалки, невісткам – по старовинній вишитій сорочці й по два вишитих рушники, «бо вони вже скоро виведуться», а синам – церковне повітря в хаті вечорами, настойку й солоного терну на закуску.

Коли листа було вкинуто, Вуточка починала очепурити хату: перемивала все, шкребла стіл, лави, протирала рушничком кольорові картинки на стінах. Тільки синових портретів у вишитих рушниках і образів не чіпала, боячись звалити додолу.

Однак найбільше любила Вуточка той день, коли, за її розрахунками, син уже мав одержати листа і вирушити додому. Тоді вона вдягала чистеньку одягу, взувала нові офіцерські чоботи і, взявши по ціпку в обидві руки, ішла в магазин по гостинці – пряники, горілку та повидло: їй чомусь здавалося, що більш вишуканих ласощів, ніж «фабричне повидло», для невістки й бути не може...

Коли ж дорогою стрічався хтось знайомий і озивався з привітанням чи отак собі покашлював, даючи про себе знати, Вуточка охоче зупинялася погостити, бо знала, що неодмінно почнуть розпитувати, куди це вона йде та по що, то буде нагода й синами похвалитися й порадитись, як його краще гостей погостити: чи курочку зварити, чи холодно до хрону, чи на молочне налягти... Жінки любенько радили старій і се і те; чоловіки ж охотніше розпитували про синів: де вони й ким служать, у яких частях і яке получують жалування.

– Та жалування таке, що жити можна, – охоче розповідала стара. – А ким служать, хтосьна, що вам і сказати. Грицько, молодший, так той вобще мовчить, як питаєш, а Мусія, старшого, питалася, то не признається. Ніззя, каже, заборонено. То я вже й не набридала.

– Значить, коло ракет, – робили висновок дядьки й заводили балачку вже про своїх...

Тим часом Вуточка, скупившись, поверталася додому. Та минали дні й місяці, нижче ходило сонце, осипався терен у бабиному садку, ночами в хату навідувалася сирість – тільки тоді стара зрозуміла, що сини не прийдуть, і вперше за кілька років сліпоти заплакала, витираючи більма сухими покарлюченими пальцями.

А якось, уже пізньої осені, прийшов Вуточці лист – як завжди від старшого Мусія, бо молодший, Грицько, озивався нечасто. Мусій писав, що вирватися додому за літа ні йому, ні Грицькові не вдалося (начальство не пустило), а невістки та внуки самі їхати не схотіли...

– Одне слово, цураються... – тільки й сказала Вуточка, навіть не дослухавши листа, і важко було зрозуміти: стосувалося те лише невісток та онуків чи й синів...

* * *

І от знову прийшла весна, і знову зацвів терен у Вуточчиному садку. Прилетіли в село ластівки та лелеки на давні свої гнізда і заходились оновлювати їх; люди палили торішнє листя – тільки Вуточчина хата, що присіла й почорнішала за зиму ще дужче, стояла посеред того весняного руху й оновлення одинока і теж ніби сліпа.

Та одного разу – це сталося перед самим святом – завітав до Вуточки гість, молоденький солдатик. Привітавшись весело від порога, він якусь хвилю мовчав, мабуть, роздивлявся по хаті, потім уже не так браво запитав:

– Тут живе Ганна Кошкалда?

– Тут, сину, тут, – захвилювалася Вуточка, вловивши знайомий військовий дух, що враз наповнив хату. – Проходьте ближенько та сідайте.

– Я, бабусю, од вашого сина, Мусія Прокоповича, привіт вам привіз, – сказав і коротко, невміло зітхнув. – А ще ось гостинці тут, бабусю.

– А... сам же він, Мусій, – тихо спитала Вуточка. – Чого ж він сам не прискочив?

– Йому, бабусю, зараз приїхати ніяк не можна. Він у нашому полковому оркестрі – перша труба, грати на параді буде...

– Он як... – чи то здивувалася, чи то знітилася Вуточка й довго мовчала потому. Коли ж відчула, що гостеві, мабуть, незручно сидіти отак мовчки, спитала: – А ким же Грицько, молодший мій, числиться, не чули?

– Він уже давно демобілізувався, – охоче пояснив солдат, – і зараз працює в охороні десь на заводі, точно не скажу...

Потім солдат пішов. А Вуточка ще довго сиділа самотиною у напівтемній хаті і вперше за багато років відчула, як усе її тіло наливається не знайомою досі втомою і немовби терпне.

Та ось нарешті сонце сіло так низько, що зазирнуло в бабині вікна, ласкавенько полоскотало старій щоку, зігріло темні прожилки на руках і сховалося за річкою, поставивши над Княжою Слободою високий рожевий стовп.

(За Григором Тютюнником)

Запитання і завдання

1. Запишіть значення нових слів.

Жнива, околиця, знітитися, лагідно, навпомацки, наввипередки.

2. Поясніть значення слів за їх складом.

Охочий, охочіше, хотіти;

дівування, дівка;

надстрокова (служба), строк;

завчасно, вчасно, час;

віщувати, вість, сповістити, оповістити;

безпорадно, радити, порада;

самовідречення, відрікатися, зректися;

порожнеча, порожній;

сплакнути, плакати;

навідуватися, відвідувати, відвідувач;

завітати, привітати, вітання;

кланятися, поклонитися, поклін;

рушати, вирушити, рухатися, рух;

днина, день.

3. Пишіть і повторюйте синонімічні ряди.

Зазирати – зазирнути, заглядати – заглянути;

розглядати, роздивлятися;

затулити, зачинити, закрити, загорнути;

чіпати, торкатися;

турбуватися, піклуватися (про кого?);

частувати, пригощати (кого? чим?);

сварити (кого?), дорікати (кому?);

лагодити, ремонтувати;
набридати, надокучати (кому? чим?);
убгати, втиснути, вкласти;
темрява, мла, тьма.

4. Підберіть синоніми до підкреслених слів.

Невидючі руки, нерясні спогади, личити (кому?).

5. Пригадайте і поясніть, якого значення набуває дієслово завдяки префіксу.

Заходжуватися писати відповідь;

заходитися рятувати;

перемити все;

протерти картини від пилу;

скупитися на чуйність;

переорати поле;

обминати місце;

приписати кілька слів до листа;

пригоїти рану.

6. Дайте відповіді на запитання.

1. Чому текст називається «Вуточка»?

2. Яка тема та ідея новели?

3. Про кого в і про що в ній ідеться?

4. Чому Ганну прозвали в селі Вуточкою?

5. Як до героїні ставилися односельці?

6. Яка проблема спонукала їх викликати Ганниних синів телеграмою?

7. На що сподівалися автори телеграми?

8. Чи приїздом синів було вирішено проблему?

9. Схарактеризуйте риси вдачі матері та синів, проаналізувавши художні деталі уривку: «Зустріла Ганна своїх синів уже навпомацки, однак не плакала, бо вважала себе ж таки й винною, що не сповістила про своє лихо завчасно, – лише всміхалася на radoщах тихою самовідреченою усмішкою та простягала до синів невидючі руки, натикаючись ними то на тверді портупеї, то на холодні значки, то на гострі козирки офіцерських картузів».

10. Як ви гадаєте, чому розповідь переважно ведеться в теперішньому часі?

11. Як ви розумієте слова героїні:

а) що вишиті сорочки й рушники «вже скоро виведуться»?

б) що вона обіцяє синам «церковне повітря»?

12. Опишіть,

а) як Ганна готувалася до приїзду гостей;

б) як відбувався її похід у магазин.

13. Коли, на вашу думку, Ганна «прозріла»?

14. На що їй відкрив очі несподіваний візит молоденького солдата?

ЛІНА КОСТЕНКО

* * *

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.

Лилась пожежі вулканічна лава.
Горіла хата. Ніч здавалась днем.
І захлиналась наша переправа
через Дніпро – водою і вогнем.

Гула земля. Сусідський плакав хлопчик.
Хрестилась баба, і кінчався хліб.
Двигтів отой вузесенький окопчик,
де дві сім'ї тулились кілька діб.

О перший біль тих не дитячих вражень,
який він слід на серці залиша!
Як невимовне віршами не скажеш,
чи не німою зробиться душа?!

Це вже було ні зайчиком, ні вовком –
кривавий світ, обвуглена зоря! –
а я писала мало не осколком
великі букви, щойно з букваря, –

той перший віршик, притулившись скраю,
щоб присвітила поночі війна.
Який він був, я вже не пам'ятаю.
Снаряд упав – осипалась стіна.

СВІТЛИЙ СОНЕТ

Як пощастило дівчинці в сімнадцять,
в сімнадцять гарних, неповторних літ!
Ти не дивись, що дівчинка сумна ця.
Вона ридає, але все як слід.

Вона росте ще, завтра буде вишенька.
Але печаль приходить завчасу.
Це ще не сльози – це квітуча вишенька,
що на світанку струшує росу.

Вона в житті зіткнулась з неприємністю:
хлопчина їй не відповів взаємністю.
І то чому: бо любить іншу дівчину,
а вірність має душу неподільчиву.

Ти не дивись, що дівчинка сумна ця.
Як пощастило дівчинці в сімнадцять!

* * *

Чекаю дня, коли собі скажу:
оця строфа, нарешті, досконала.
О, як тоді, мабуть, я затужу!
І як захочу, щоб вона сконала.
І як злякаюсь: а куди ж тепер?!
Уже вершина, де ж мої дороги?
...Він був старий. Старий він був. Помер.
Йому лизали руки епілоги.
Йому приснився жилавий граніт.
Смертельна туга плакала органно.
Він богом був. І він створив свій світ.
І одвернувся: все було погано.
Блукали руки десь на манівцях,
тьмяніли фрески, і пручались брили.
Були ті руки в саднах і в рубцях –
усе життя з камінням говорили.
Вже й небо є. А стелі все нема.
Пішли дощі. Хитались риштування.
Внизу ревля і тюкала юрма.
Вагою пензля мстилися вагання.
А він боявся впасти на юрму.
Сміялись в спину скіфи і етруски.
І він зірвавсь. Не боляче йому,
бо він розбився на камінні друзки.
І ось лежить. Нема кому стулить
його в одне на плитах базиліки...
Прокинувся. Нічого не болить.
Все віднялось. І це уже навіки.

Нажився він. І недругів нажив.
Було йому без року дев'яносто.
Життя стужив, і друзів пережив,
і умирав зажурено і просто.
Важкі повіки... стежечка сльози...
і жаль безмірний однієї втрати:
«В мистецтві я пізнав лише ази.

Лише ази! Як шкода умирати...»
Земля пером. Чудний був чоловік.
Душа понад межею витривалості.
Щоб так шукати, і за цілий вік –
лише ази! – ні грана досконалості.

Ти, незглибима совісте майстрів,
тобі не страшно навігацій Лети!
Тяжкий був час. Тепер кого не стрів, –
усі митці, художники й поети.
Всі генії.

На вічні терези
кладуть шедеври у своїй щедроті.
Той, хто пізнав в мистецтві лиш ази,
Був Мікеланджело Буонарроті.

Запитання і завдання

1. Прочитайте вірш, випишіть незнайомі слова, перекладіть їх. Зверніть увагу на метафоричність поетичної мови.
2. Яку добу передано в поезії «Мій перший вірш написаний в окопі»? Аргументуйте свою відповідь, наведіть зафіксовані у творі деталі часу.
3. Знайдіть мотто творчості Ліни Костенко.
4. Яка тема й ідея вірша «Світлий сонет»? Чому сльози авторка називає щастям? Чи згодні ви з нею?
5. На яких парадоксальних засадах вибудовано вірш «Чекаю дня, коли собі скажу...»? Процитуйте їх, зауважте, де вони розташовані.
6. Який із творів вразив вас найбільше? Спробуйте проаналізувати, які з використаних поетесою художніх засобів допомагають, на ваш погляд, досягти мети.

Дмитро Павличко

ДВА КОЛЬОРИ

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вишила мені
Червоними і чорними нитками.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Мене водило в безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги,
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні дороги.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя на ньому.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Борис Олійник

ПІСНЯ ПРО МАТІР

Посіяла людям
літа свої літечка житом,
Прибрала планету,
послала стежкам споришу,
Навчила дітей,
як на світі по совісті жити,
Зітхнула полегко –
і тихо пішла за межу.
- Куди ж це ви, мамо?! –
сполохано кинулись діти.
- Куди ви, бабусю? –
онуки біжать до воріт.
- Та я недалечко...
де сонце лягає спочити.
Пора мені, діти...
А ви вже без мене ростіть.
- Та як же без вас ми?..
Та що ви намислили, мамо?
- А хто нас, бабусю,

у сон поведе по казках?
- А я вам лишаю
всі райдуги із журавлями,
І срібло на травах,
і золото на колосках.
- Не треба нам райдуг,
не требе нам срібла і злота,
Аби тільки ви
нас чекали завжди край воріт!
Та ми ж переробим
усю вашу вічну роботу, –
Лишайтесь, матусю.
Навіки лишайтесь. Не йдіть.
Вона посміхнулась,
красива і сива, як доля,
Змахнула рукою –
злетіли увись рушники.
«Лишайтесь щасливі», –
і стала замисленим полем
На цілу планету,
на всі покоління й віки.

Микола Сингаївський

ЧОРНОБРИВЦІ

Чорнобривців насіяла мати
у моїм світанковім краю.
Та й навчила веснянки співати
про квітучу надію свою.

Як на ті чорнобривці погляну,
бачу матір стареньку,
бачу руки твої, моя мамо,
твою ласку я чую, рідненька.

Я розлуки і зустрічі знаю.
Бачив я і в чужій стороні
чорнобривці із рідного краю,
що насіяла ти навесні.

Як на ті чорнобривці погляну,
бачу матір стареньку,
бачу руки твої, моя мамо,

твою ласку я чую, рідненька.

Прилітають до нашого поля
із далеких країв журавлі.
Розцвітають і квіти, і доля
на моїй українській землі.

Як на ті чорнобривці погляну,
бачу матір стареньку,
бачу руки твої, моя мамо,
твою ласку я чую, рідненька.

Василь Симоненко

ЛЕБЕДІ МАТЕРИНСТВА

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

Заглядає в шибку казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.

Припливайте до колиски лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні чекання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі.

Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Василь Чухліб

ЗАПІЗНІЛЕ КАЯТТЯ

Коли великому італійському художникові Леонардо да Вінчі запропонували зробити стінний розпис у конвенті, він спинився на «Таємній вечері», зобразивши Ісуса Христа з дванадцятьма апостолами за пасхальним столом.

Картина була вже майже закінчена – залишалось написати обличчя Христа та Іуди. Леонардо відійшов назад, оцінююче оглянув свою роботу, потім повільно опустився в крісло. Він не знав, що робити: ніяк не вдавалось знайти натурщиків для Ісуса та Іуди. Ніде не зустрічалось такого досконалого, прекрасного і благородного обличчя, яке відповідало б його високим уявленням про Христа, і не вдавалось побачити обличчя настільки похмурого і зловісного, з рисами гріховності, аби реалістично зобразити Іуду Іскаріота. Але він вирішив будь-що знайти їх.

Це була нелегка справа. Минали дні за днями, місяці за місяцями, і ось одного разу великий художник зайшов у маленьку церкву і сів на лаву. Оглянувши присутніх парафіян, він не побачив нічого незвичайного. Тоді, відкинувшись на спинку лави і заплющивши очі, він почав слухати хор хлопчиків. Раптом його погляд упав на стрункого молодого диригента. Сон ніби рукою зняло. Це був той самий натурщик, обличчя якого він часто бачив уві сні.

Наступного дня молодий музикант уже сидів перед Леонардо. День у день він позував перед художником, аж поки прекрасні риси його обличчя не було перенесено на картину. Стоячи перед картиною, юнак зачаровано дивився на неї, тихо повторюючи: „Як би я хотів бути схожим на Нього!”

Шедевр з однією ненаписаною постаттю залишався незакінченим майже чотири роки... Нарешті, в 1498 році, холодного вечора, поспішаючи додому, Леонардо зіткнувся із жебраком. Придивившись до обличчя людини в лахмітті, художник звернув увагу на глибоко посаджені розумні, але затьмарені нечистою совістю очі, які в поєднанні з рисами обличчя, заплямованими гріхом, виражали нищі тваринні інстинкти. Це був той Іуда, якого він так довго шукав.

Страшенно зрадівши, Леонардо запросив жебрака додому. Із забутої картини було знято покривало, і тепер вона чекала останніх штрихів. Бродяга сидів перед художником – грубий, обірваний, – і його риси швидко вписувалися в обличчя христопродавця.

Картину було закінчено. Обірванець стояв перед нею, і зловісна посмішка викривила його обличчя. «Доля зловіща, чи не правда?» – звернувся він до художника. Коли художник запропонував йому плату, невідомий сказав: «Ні, я такий пропачий, що витрачу гроші відразу на найдешевше вино і повій. Чому тоді я не послухав вашої поради?...»

«Я давав вам раду?» – здивувався Леонардо.

«Авжеж, ви... хіба не пам'ятаєте мене?» – запитав жебрак тремтячим голосом.

Леонардо пильно придивився до обличчя і раптом, побачивши на ньому сльозу, не повірив своїм очам. Це справді був той талановитий диригент, з обличчя якого художник змальовував образ Христа і якому він дав на прощання раду: «Ти можеш бути схожим на Нього, якщо робитимеш так, як робив Він...»

Проте музикант обрав собі інший шлях, з якого вороття майже не буває.

(В. Чухліб)

Запитання і завдання

1. Визначте значення слів за їх складом.

- а) Пасхальний (стіл), зловісне (обличчя), обірванець, найдешевше (вино);
- б) позувати (перед художником), перенести (риса на картину), зіткнутися (із жебраком), придивитися (до обличчя), вписувати (в портрет);
- в) зачаровано (дивитися), затьмарені (очі), заплямоване (гріхом обличчя), пропача (людина).

2. Замініть подані словосполучення синонімічними за зразком.

Зразок: запрошений гість – гість, якого запросили.

Незакінчена картина, запропонована плата, витрачені гроші, тремтячий голос, знайдена риса, намальований образ, знехтувана рада, обраний шлях, зображена людина, зустрінутий чоловік, ненаписана постать.

3. Випишіть із тексту прикметники, які характеризують персонажів та їхній вибір.

Художник: видатний, ...

обличчя Ісуса ...

диригент ...

постать Іуди ...

очі жебрака ...

життєвий шлях ...

4. Від яких дієслів утворено підкреслені іменники? Відтворіть вихідні словосполучення. Якого роду іменники *каяття*, *вороття*, *зображення* тощо?

Зразок: *стінний розпис* – *розписувати стіни*;

Ісусове зображення – *зобразити Ісуса*.

Художнє уявлення, майстерне перенесення, поєднання рис, Леонардове запрошення, жебракові каяття, порада художника, майстрова пропозиція.

5. Трансформуйте речення за зразком.

Зразок: Художникові запропонували зробити настінний розпис. –

Художникові було запропоновано зробити настінний розпис.

1. На картині він зобразив Ісуса Христа з апостолами.
2. Нарешті вдалося побачити прекрасне обличчя.
3. Шедевр не вдавалося закінчити.
4. Риси обірванця швидко вписувалися.
5. Гріх заплямував його обличчя.
6. Художник зняв покривало й показав картину.

6. Замініть одне з дієслів із залежними словами на дієприслівниковий зворот.

Зразок: Художник вибрав сюжет і намалював композицію із групи осіб.

- Вибравши сюжет, художник намалював композицію із групи осіб.

1. Леонардо відійшов від картини й оглянув її.
 2. Він не зміг зобразити Іуду й вирішив знайти натурщика за будь-яку ціну.
 3. Художник зайшов у церкву і сів на лаву.
 4. Він заплющив очі й слухав хор.
 5. Коли Леонардо побачив молодого диригента, він зрозумів, що це його довгожданий натурщик.
 6. Юнак стояв перед полотном і не стримував свого захоплення.
 7. Коли художник придивився, він звернув увагу на очі.
 8. Митець зрадів і запросив жебрака додому.
7. У чому, на вашу думку, полягає ідея твору? Чи відповідає вона вислову: «Є каяття, та немає вороття»?

Степан Васильченко

МАЛЕНЬКИЙ ГРІШНИК

Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з низенької хати, що по самі вікна влізла в землю. Надворі було краще, ніж у хаті. Сонечко пригрівало. Сніг блищав. Наче весною, текла тала вода. Це тепло серед зимового дня кликало Дмитрика на вулицю, але мати його, Ярина, коли виходила з відрами на щоденну роботу, наказала синові сидіти вдома. Тому Дмитрик був сумний. Він бачив, як мати, йдучи із повними відрами, згиналася під їх вагою. Дмитрикові на хвилинку стало жаль маму, яка слаба не слаба – увесь день мусила носити воду, заробляти на хліб. Та не така була погода, щоб довго сумувати. Все навкруги було таке радісне, веселе, що Дмитрик не помітив, як ноги самі винесли його на вулицю.

На Дмитрикові була стара материна одежина, довгі рукава заважали йому. Але, незважаючи на це, Дмитрик весело дивився на світ божий здоровими сивими

очима, весело підстрибував на людних вулицях. Враз він зупинився, скривив жалібно обличчя і простяг руку до якогось пана, що проходив вулицею: – Дайте копійку!.. мати слабі... хліба немає...

Пан глянув на блілого хлопчика, на його одіжу й сягнув у кишеню. Дмитрик побіг далі, тримаючи в руці монету. Це Гаврилко так його навчив. О, той Гаврилко розумний і сильний! Але де ж він? Раптом Дмитрик почув голос Гаврилка. Хлопчики привітались, і Дмитрик похвалився монетою, яку дав пан.

– Мало! – рішив Гаврилко. – Що за неї купиш? Проси ще, та не лінуйся, кривись добре, як середа на п'ятницю, та приказуй жалібно: «Дайте, милостивий пане, дайте... мати вмирають... я їсти хочу!..» І не відчепись, поки не дасть.

– Хіба я не знаю? – Дмитрик усміхнувся. – Ти ж мене вчив... А ти чому не просиш? – спитав він у товариша.

– Оце спитав! Сказано: мале – дурне! Мені ніхто не дасть, бо я вже великий, мені вже десять літ, та й одяг у мене цілий... Гав не лови! – раптом штурхнув Гаврилко Дмитрика. Малий зрозумів і побіг за якимсь паном, простягаючи руку.

– Проси ще! – казав Гаврилко, одбираючи гроші. – Біжи он за тією панею.

Дмитрик побіг і ще щось приніс. За хвилинку прибігла Марійка. І тоді Гаврилко зібрав раду:

– Знаєте що? Маємо трохи грошей... А я нині вранці такі бачив медівники ... ну, ніколи таких не бачив. Оце тобі печиво, а на ньому солодка сметана, а на ній... вишня! Мов тільки з дерева зірвав. Ходімо купимо! А на решту візьмемо цигарок, – додав Гаврилко, і діти весело побігли вулицею.

Гаврилко накупив медівників, цигарок і сірників. Усі троє поділились ласощами. Гаврилкові, звичайно, припало найбільш. Потім він закурив, давши одну цигарку Дмитрикові. Марійка попросила й собі, та одразу почала кашляти.

– Ет, баба! – висміяв дівчинку Гаврилко, хоч йому й самому було зле від куріння. Прощаючись, Гаврилко наказував: – Гляди ж, Дмитрику, виходь завтра!

– А як мамка не пустять?

– То втечи!

Дмитрик біг додому й думав, що то скаже мамка за неслухняність. А мамка нічого не сказала: вона лежала і стогнала. Коли побачила сина, сказала:

– І де ти ходиш? Візьми кашу в печі та повечеряй!

Дмитрик виїв кашу і зразу ж заснув.

Наступного дня Ярина не мала сил піти на роботу. Вона дала Дмитрикові гроші й попросила, щоб він побіг купив хліба.

Сумно було Дмитрикові, жалко хворої мами. Але за порогом він забув і маму, і свої турботи, бо світило сонце і зустрівся Гаврилко. Товариш побачив у Дмитрика гроші у жмені і сказав: «Дай сюди!»

– Еге, не можна, – мамка битимуть.

– Дурний, скажеш: загубив, то й не битимуть. А ти йди ще проси.

Та, як на лихо, сьогодні не щастило, хоч Дмитрик плакав, мов сирота:

– Дайте сиротині копійчку... згляньтесь над голодним!..

Ніхто нічого не давав. І тоді Гаврилко показав на сліпого діда біля мосту, в якого була торба з їжею. Гаврилко вирішив, що та торба буде їхня.

Сліпий дід співав пісні й не чув свого лиха. Коли Марійка дала йому булку, старий пообіцяв їй «спаленіє душеньки», а в цей час Гаврилко вкрав у діда торбу. Дмитрик чув дитячим серцем, що так погано чинити, як вони роблять, але боявся сказати Гаврилкові, боявся його глузування.

Настав вечір. Дмитрик знає, що йому пора додому, але він боїться з'явитись до матері без хліба і без грошей. Коли він розповів про це Марійці, дівчинка запросила його до себе додому. Це вперше Дмитрик ночував далеко від матері. А наступного дня знов ігри, сміх, ласощі. Але надвечір Дмитрик помічає, що йому чогось погано на серці, хочеться додому, до матері, хочеться почути її голос. Дмитрик кидає своїх товаришів і біжить додому. Назустріч йому йде жінка, в якій вони наймають хату.

– Тітко, чи мамка вже вдома, чи ще водуносять? – питає Дмитрик.

Жінка сумно хитає головою:

– Відносила вона вже своє, дитино... Вже більш не понесе, – зі слізьми в очах каже жінка.

Дмитрик не розуміє цих слів, сльози будять неспокій у його серці.

– Сирітка ти нещасний!.. Вже твоя мати десь із Богом бесідує, – ридає жінка і хоче приголубити Дмитрика, але він випручується з обіймів і біжить далі. Дмитрик усе зрозумів, і все біжить і кричить: «Матінко моя! Матінко ріднесенька!» Але що це? Чию труну везуть на санях? Дмитрик щосили біжить уперед і не бачить, що коні вже близько, що вже дихають гарячою парою над Дмитриковою головою. Дмитрик зникає десь під кінськими копитами...

У лікарні Дмитрикова зламана нога вже не так болить. Хлопчик розглядає простору кімнату і бачить на столикові між ліками ніжик, який він купив, коли мама дала гроші на хліб. «Може, мама їсти хотіли, може, вони голодні й померли, не діждавшись хліба... Та чи вибачать мені за все, що я накоїв? – думає Дмитрик, не втираючи сльози. – То десь Бог покарав мене: нащо обдурював усіх, просячи для слабої неньки? Нащо було казати, що я сирітка? А все Гаврилко: недобрий він хлопець. Ні, то я недобрий, що слухався його. Не вибачить мені Бог...»

(За С. Васильченком)

Запитання і завдання

1. Поясніть значення слів за їх складом.

а) восьмилітній (хлопчик), низенька (хата), щоденна (робота);
б) відчепитися (від кого?), приказувати (кому?), пригрівати, сягнути (куди?), припало (кому? що?), приголубити (кого?), висміяти (кого?).

2. Зауважте, яке значення вносять префікси в значення дієслів. Поставте запитання від дієслів, запишіть утворені словосполучення.

в) ходити, проходити;

піти, прийти;

побігти, прибігти;

їсти, наїстися, виїсти;

носити, понести, принести, відносити, відноситися;

бачити, вибачити.

3. Розтлумачте вислови.

Кривитись як середа на п'ятницю, погано на серці, ловити гави.

4. Підберіть прикметники-антоніми, запишіть антонімічні пари.

Слабий, боязливий, сильний, дужий, голодний, здоровий, ситий, хворий, хоробрий, яскравий, блідий.

5. Дайте відповіді на питання.

1. Які соціально-психологічні питання піднято в новелі Степана Васильченка «Маленький грішник»?

2. Який життєвий аспект зближує дітей, а який розмежовує?

3. Якими ви бачите Гаврилка, Дмитрика і Марійку? Чий внутрішній світ подано в динаміці?

4. Як у твір входить мотив злочину?

5. Які етапи морального вибору головного героя відобразив автор?

6. Яка подія стала відправною точкою перегляду своїх життєвих ідеалів?

7. Кого з героїв можна схарактеризувати як свідомого маніпулянта?

8. Якими лексичними засобами передано кульмінацію твору?

9. Яка художня деталь акцентує увагу на усвідомленні персонажем власного злочину?

10. Які духовні цінності посідають чільне місце у свідомості Дмитрика?

МУЖИЦЬКА АРИФМЕТИКА

– Чи немає у вас, Василю Івановичу, якоїсь газети або книжки? – питав візник Антін власника винної крамниці, ховаючи зароблені гроші.

– А навіщо тобі книжка? – спитав панок із круглим животом.

– Розважився б трохи на свято, а то забув, коли й книжка була в хаті, – відповів Антін.

– Ну то й що? Як сказати правду, то пусте діло – книжки читати! – сказав Василь Іванович. – Та зовсім воно й не личить тобі.

– Звісно, хіба треба, щоб нам були книжки в голові, – погоджується Антін. – Часом за роботою нема коли вгору глянути, не то в книжку!.. Але чи не знайшли б ви чогось для мене, почитав би трохи по обіді, щоб не скучати.

– Винесу я тобі псалтиря, – подумавши, вирішив панок, – для свята більш підходящої книжки й не знайти.

– Псалтир у мене є, – мовив Антін. – Чи немає у вас такої, що пише про волю та про землю?

– Таких книжок, – скосив око Василь Іванович, – як ти кажеш, у мене не водиться. За такі книжки зараз можуть дуже далеко заховати. Бережись, Антоне, таких книжок, як огню. По-приятельському тобі раджу. А коли тобі така охота читати, то дам тобі іншу книжку.

Василь Іванович знайшов у шафі серед паперів та книжок задачник:

– Оце тобі книжка не пуста яка-небудь, а корисна. Тут усяка задача – немов загадка: поморочиш голову, поки розберешся.

Антін подякував, узяв, не роздивляючись, книжку, попрощався й пішов. Василь Іванович довго дивився йому вслід і тихенько хихикав. Після обіду вирішив Василь Іванович прогулятися селом. Коло дворів сидять жінки і чоловіки, перемовляються, десь дівчата співають. Василь Іванович один «пан» на селі, тому почуває себе князьком. Люди йому низько вклоняються. Навіть здоровенний Литовка, схожий на дуба, і той покірно вклоняється, мов дуб у бурю. Догадується Василь Іванович, чого так хилиться Литовка перед ним: підходить строк за векселем платити, а грошей, мабуть, тонко... «Нічого, – думає панок, – почекаємо, аби проценти вчасно виплачував». Йде далі Василь Іванович, щось мугиче собі під ніс, хазяйським оком усе роздивляється. Дійшов до Антонового двору. Бачить: коло хати сидять люди, гомонять, сміються. Між ними – Антін із книжкою. «Ага, книжечку мою читають! – подумав Василь Іванович. – Ну і нехай собі читають». Спинившись, він спитав:

– Ну що? Як книжечка – сподобалась?

– А нічого собі! – відповідає Антін. – Веселенька книжка.

– Ну читайте, читайте собі! – промовляє Василь Іванович і йде далі. «Веселенька книжечка! – сміється він сам собі. – І що вони там знайшли смішного?». Йому захотілося послухати, і він непомітно зайшов до двору з іншого боку та й прислухався. А Антін читає по складах: «Крестьянин обязался перевезти из города 50 ламп с тем условием, чтобы за каждую доставленную лампу платили ему по 5 коп., а за каждую разбитую высчитывали с него по 1 р. 20 коп. При перевозке 3 лампы разбилось. Сколько заработал крестьянин за доставку ламп?»

Антін, дочитавши задачу, сміється і повторює: – Скільки то він заробив?

– Мабуть, багато заробив! – сказав бородатий дід у білих штанях. – Як і Захарів парубок в економії. Пробув тиждень коло молотилки в пана, приходить у суботу ввечері додому. «Ну, – каже батько, – давай же оце гроші, бо завтра їду в місто – там треба дещо купити». А син і каже: «Хоч бийте, хоч лайте, а грошей нема». А батько: «Де ж ти їх дів? Загубив, чи, може, вкрали?» – «Не так було б мені, – каже, – шкода, коли б загубив чи вкрали, а то зовсім у руках не держав!..» Потім і розказує, як поламалось щось коло віялки, а його зробили винним і не дали ні копійки, ще й наказали, щоб ще тиждень приходив одробляв той збиток. А батько слухав-слухав, далі й каже: «Отак, сину, завжди заробляй, то скоро хазяїном станеш...» Чи не стільки ж і той на лампах заробив, як цей... – закінчив дід. Усі засміялись.

– Лампа – річ тендітна, – казали інші, – хитне віз – наробиш скла. І понесла ж його лиха година на таку роботу!

– Підеш і на таку роботу, – сказав похмурий чоловік, – коли в хаті, може, й шматка хліба немає.

Обміркувавши справу з лампами з усіх боків, люди примовкли, і Антін став читати далі. А Василь Іванович став прислухатися уважніше.

«У помещика было, – читав далі Антін, – в одном куске 857 десятин земли, а в другом на 130 десятин больше, чем в первом, а в третьем на 150 десятин

більше, чем во втором. Сколько десятин земли было у помещика?» – Антін звів палець угору і повторив питання.

– А мабуть, більше було, ніж у всієї нашої громади! – каже один із гурту.

– А добре було б знати, скільки прийшлося б на двір, коли б усю оту землю та поділити поміж нашими громадянами? – проказав похмурий чоловік.

Далі Василь Іванович уже не міг терпіти. Він підійшов до людей і почав:

– І навіщо б я молов отаке язиком! То ж книжка написана зовсім не для того. По ній треба вчитися арифметики, а ви казна-що витворюєте. Коли так читати, то краще зовсім не читати!

– Та ми, Василю Івановичу, читаємо так собі, з нудьги, – виправдовувались.

– Ви б краще з нудьги полічили, скільки вийде в кожній задачі.

– Де вже нам! – казали передні. – Ми люди малограмотні або й зовсім неграмотні: куди нам полічити панську землю.

А один казав сусідові: – У тебе, Микито, скільки землі? І в мене нічого нема. От зійшлися ми та й балакаємо: давай лічити землю в пана. Ти кажеш: стільки, а я: ні, стільки! Та й почнемо битися, хто має рацію. От і пішла арифметика!

Василь Іванович розгнівався і вирвав книжку з рук Антіна:

– Вам книжки читати? Вам хвости волам крутити!

– Коли б нам довелося ділити вашу землю, то поділили б по своїй, по мужицькій арифметиці.

(За С. Васильченком)

Запитання і завдання

1. Перевірте себе: чи знаєте ви значення слів.

Візник, власник, крамниця, Псалтир, вексель, тендітний, гомоніти.

2. Визначте значення слів за їх складом.

Розважатися, перемовлятися, догадуватися, непомітно, прислухатися, виплачувати, здоровенний, дочитати, пробути, одробляти, наробити, обміркувати, примовкнути.

3. Поясніть, як ви розумієте вислови.

Нема коли вгору глянути; боятися як вогню; дивитися хазяйським оком; казна-що витворяти; мати рацію; хвости волам крутити; молоти язиком.

4. Прочитайте діалог Василя Івановича з Антоном, передайте його непрямою мовою.

Зразок: Псалтир у мене є, – мовив Антін.

– Антін сказав, що Псалтир у нього є.

5. Чому Антін назвав задачник веселенькою книжечкою?

6. Чому ця відповідь розбудила в пана цікавість?

7. Задачі якого змісту прочитали селяни у збірнику?

8. Які висновки зробили селяни з умов задач?

9. Чому Василь Іванович заявив: «Коли так читати, то краще зовсім не читати»?

10. Як ви гадаєте, відповідь селян була серйозною чи іронічною? Аргументуйте свою позицію.

11. Розтлумачте назву оповідання «Мужицька математика».

Юрій Збанацький

ДВАДЦЯТЬ КОПІЙОК

Кожен, мабуть, запам'ятав на все життя свій перший заробіток, незалежно від того, чи одержав його по розрахунковій відомості, чи просто випадково десь заробив свого першого карбованця. Моїм першим заробітком був навіть не карбованець, а всього-на-всього двадцять копійок, хоч і відомо, скільки товару можна було закупити на двадцять копійок навіть у той час, коли тільки-но після громадянської війни з'явилися нові гроші. Але їх, ті двадцять копійок, не забуду, поки й житиму. Було це так.

Вже друге чи третє літо я був пастушком і навчився виплітати солом'яну стрічку. З пшеничних або вівсяних стебел. Та так виплітав, що мама пишалася мною. Спочатку то були лише перші спроби, а згодом у моїй торбинці почало вимотуватись солом'яне колесо та й виросло до розмірів колеса кіноплівки, яку по селах кіномеханіки крутять. Сільський чабан, дід Свирид, показав мені, як із тої стрічки бриля шити, і я, довго не задумуючись, взявся за роботу. Пошив спочатку невелике кружальце – дно бриля, потім почав шити ковпака. Ковпак вийшов акуратний, але не налазив на мою голову. Та я не журився, бо вважав, що трапиться диво, що, коли я завершу роботу, то мій бриль стане якраз по голові.

Пришив до ковпака широкі поля, які дід Свирид звав чомусь крисами. Бриль вийшов на славу. І диво сталося, тільки не те, якого ждав, – замість того щоб побільшати, бриль, на жаль, ще зменшився і вже зовсім не налазив на мою голову. За моєю роботою спостерігали діти з усього нашого кутка, отож вони спочатку й підняли мене на сміх, а потім замовкли та почали по черзі міряти того бриля. Він був неначе зачарований – не налазив ні на кого, і тільки мов приклеївся на Андрійка, сина нашого сусіда Лавріна.

Андрійко запишався від того, заскакав на одній нозі, а тоді почав кликати батька, який робив щось у себе на подвір'ї.

– Тату, тату! А в мене бриль!

Мені стало досадно за свою невдачу, і я вирішив трохи збити пиху з Андрійка, тому зірвав з його голови обнову – подумаєш, задається чужим добром! Андрійко, зрозуміло, розревівся на всю вулицю, і Лаврін не забарився вийти з двору, захопивши з собою замашного дубця.

Розібравшись, у чому справа, сусід довго і критично оглядав мою роботу, потім наміряв на Андрійка і вдоволено сказав:

– Ну ось що, Каленику, продай нам цього бриля. Двадцять копійок сріблом одержиш, що тобі ще треба?

Мені нічого більше не було й треба, мені навіть аж дух перехопило від несподіваного щастя – адже це подумати тільки – двадцять копійок! Двадцять копійок, вперше зароблених власними руками, власним трудом!

Я погодився, а сам уже думав: скільки ж це грошей можна заробити до кінця літа, коли хоч одного бриля в тиждень викидати на ринок? Тим часом Лаврін взяв за руку свого обриленого сина і повів додому.

Метеором влетів я до хати, щоб порадувати матір:

– Ма-а-мо, а я бри-бриля про-продав за... за двадцять ко-о-пійок!

Мати якусь хвилину дивилась на мене, як на божевільного, потім запитала:

– Якого бриля?

Я розповів уже більш зрозумілою мовою про свій вигідний торг.

– За такий бриль і більше можна взяти, – розчарувала мене ненька, а потім пожаліла: – Але й двадцять копійок теж гроші. Тільки... спробуй їх вирвати у Лавріна.

Я тим словам не надав ніякого значення і вже другого дня, повернувшись із пасовиська, пішов до Лаврінової хати, надіючись отримати свій заробіток.

Лаврінова сімейка саме обідала. На покуті, на почесному місці, сидів Андрійко – він був єдиним спадкоємцем серед восьми дівчат і тому користувався батьковою увагою. Сам Лаврін сидів біля нього, дівчата навколо столу, а Лавріниха – біля столу, бо ледь встигала носити їжу.

Привітавшись, я сів біля порога на маленького стільця, почав терпляче ждати. Лаврін не їв – ковтав, не жуючи, гарячий, мов вогонь, борщ. Лаврін обливався потом і підозріло зиркав у мій бік. Андрійко, коли я зайшов, закричав, щоб йому негайно подали бриля, і тепер, тримаючи його за спиною, теж недоброзичливо косив на мене сірими оченятами. Тільки дівчата та Лавріниха не звертали на мене уваги.

Після борщу їли молочну кашу. Я ще не обідав, і в мене аж печінка у животі переверталася, але до столу, як це робиться в кожній порядній сім'ї, мене не покликали. Вже тільки тоді, коли пообідали, хрестячись, Лаврін поцікавився:

– Може, ти, Каленику, й не обідав, а ми й забули тебе до столу покликати.

Після обіду Лаврінова сімейка відразу розбіглась хто куди, ніхто навіть не поцікавився, чого ж я прийшов. А самому нагадувати про борг було незручно.

Так я і повернувся додому ні з чим. Але то ще була не біда. Бідою вже стало те, що мусив щодня бігати в Лаврінову хату та ждати, чи не здогадаються повернути мого заробітку. А там ніхто й не здогадувався, ніби й забули про того бриля.

Нарешті, десь тижнів через два, я зважився та, коли по обіді Лаврін зібрався виходити з хати, глухо заговорив:

– То ви не питаєте, дядьку Лавріне, чого оце я зайшов?

– Скажеш, парубче, скажеш, – поспішно відповів Лаврін, а сам якось так лукаво примружився, що в мене аж охота зникла говорити далі.

– Таж по гроші...

– По гроші? – здивувався Лаврін. – Які це гроші?

– Таж за бриля... Двадцять копійок.

Лаврін якусь мить ніби щось згадував, а тоді протяг:

– Ах, за бриля... Я й не туди... я вже й забув. Добре, що ти, Каленику, нагадав. Аякже, якже, хороший брилик. Андрійко й спить з ним. Але зараз – ні копійки в господарстві – от хоч вір, хоч не вір. Ось поїдемо на базар... поторгуємо... виторгуємо...

Після того я вже не ходив щодня за боргом, терпляче ждав, коли ж Лаврін поїде на базар. А він, видно, не поспішав або й навмисне не їхав. Якось мама сказала:

– Зайшов би, синку, до Лавріна, бо солі он немає, а купити ні за що.

– Так він ще на базар не їздив.

– Таж він не такий бідний, що й двадцяти копійок на господарстві не має.

Знов завітав я до сусіда, виждав зручну хвилину та сказав похмуро:

– Віддали б боржок, бо на сіль треба...

– Боржок? Який ще боржок? – здивувався Лаврін.

– Таж двадцять копійок... за бриля.

Лаврін насупився:

– Знову за рибу гроші... Що воно за люди такі? Сказав же, що на базарі не були...

Десь, може, під осінь нарешті я таки підстеріг, що Лаврін повернувся з базару. Я – до нього. Сусіди ласували оселедцем – вершина мрій нашої сімейки. Мене знову не помічали, але я й не ображався – запрошувати всякого до оселедця – це ж і грошей тих та й оселедців не настачишся. Після обіду Лаврін, видно, був у доброму гуморі, поцікавився:

– То що новенького скажеш, Каленику?

– Та що ж новенького, – роздумуючи, почав я. – Новенького, значить, нічого не чув, а двадцять копійок, коли можна, то, значить, віддайте.

Лаврін задумливо почухав широкі волохаті груди.

– Це ж за бриля чи що?

– За бриля ж...

– То хіба я не віддав? Я ж, здається, віддав...

І до Лаврінихи:

– Марусино! Хіба ми не віддавали за бриля?

– А чи я знаю? – буркнула Лавріниха. – Назад хай бере свого бриля. Носила дитина чи не носила, а вже криси, мов собачі вуха, пообвисали.

Мені мов обухом хтось по потилиці дав. Але Лаврін все ж був людиною справедливою і розсудив по ширості.

– Бриля воно повертати не годиться, але розумієш, Каленику, доведеться ще трохи почекати. Вторинували ми дещо, та треба було купити то того, то сього – чорт його настачить на всі оті дірки в хазяйстві. Так що ти вже не ходи даремно. Я сам віддам, коли забряжчить у кишені...

Це вже було краще, ніж повертатися додому із старим брилем.

Минула осінь, пролетіла половина зими, а Лаврін не йшов. А тут таке трапилось – в хаті ні копійки, а писати ні на чому, зошити списались, олівець зламався, хоч сядь та й плач, хоч стоячи реви.

– Та сходи ж ти до Лавріна, – наказує сердито мати. – Доки ж він тягнутиме, безсовісна його душа.

Лаврін лежав на печі. Я сів на лаві, м'яв у руках шапку, червонів під насмішкуватими поглядами його дівчаток. Нарешті надвечір Лаврін сковзнув з печі, протер заспане обличчя і здивувався:

– О, Каленик заявився. А я думаю, що це воно на лаві манячить.

– За грошима прийшов, – сказав я різко. – На зошити, олівця немає...

– А ти кидав би до біса ту школу, – радив, позіхаючи, Лаврін. – Хіба тобі мало тієї грамоти, що маєш?

Тими словами він зовсім збив мене з пантелику. Якийсь час я розмірковував, чи має він рацію. Але збагнув, що незалежно від моєї науки, вже заради справедливості, борг має бути повернутим. Я заявив категорично:

– Мати казала, щоб віддали.

– Ого, яка вона в тебе швидка! А вона, бува, не знає, де ж їх взяти, тих грошей! Жди, хлопче...

І на цей раз повернувся я з порожніми руками.

Минула зима, промайнула весна, знову прийшло літо. Я вже втратив будь-яку надію вирвати в сусіда свій заробіток. Вже й бриль той давно зносився, вже висів на городньому опудалі, вже було в нашому житті кілька таких випадків, що здавалося, ми загинемо без тих двадцяти копійок, а Лаврін і не думав їх віддавати.

Якось до Лаврінового двору завітали покупці – купили аж шестеро поросят. Саме в той час, коли сусід рахував гроші, я нагадав:

– Двадцять копійок, дядьку Лавріне.

Лаврін глянув на мене люто, дивився якусь хвилину, потім сплюнув убік.

– І що воно за люди такі прокляті? І грошей за ними не порахуєш, в саму кишеню заглядають. Ти ж бачиш, що дрібних не виторгував, тільки паперові. Віддам, коли будуть...

Я був у відчаї, бо переконався остаточно, що свого першого заробітку ніколи не одержу. Але якось днів через три чи, може, більше, зайшли ми з мамою в крамницю. А там саме Лаврін гас набирає. Вже набрав, а продавець йому здачу подає – срібні монети, золоті, двадцятикопійчані... Я аж затрусився, показую матері, а сам боюся до сусіди звертатись. А мати й каже:

– А чого ти соромишся, Каленику? Заробленого не гріх потребувати...

Лаврін ніби й не чує, ховає гроші.

– Скажи дядькові, то він з тобою й розрахується.

А в мене язик присох до піднебіння. Тоді вже мати, побачивши, що з мене нікудишній збирач боргів, стала мені на допомогу.

– Лавріне, віддали б ви хлопцеві...

Треба було тільки бачити, що в цю мить вчинилося із сумирним Лавріном! Він немов сказився, немов його окропом ошпарили. Вирячив очі, роззявив рота, як халяву, та загорлав на всю крамницю:

– Нелюди! Бандити! За двадцять копійок Христа продали б, розп'яли б на дереві! Замучили, замордували через ті нещасні двадцять копійок, будьте ви прокляті, злидота нещасна. Дивитись на вас не хочу, кровопивці...

Схопивши сулію з гасом, проклинаючи весь наш рід, звинувачуючи і мене, й мою матір у найстрашніших гріхах, він побіг на вулицю. І з того часу не те що не вітався, а навіть не дивився у наш бік. Я вже встиг вирости, на вчителя вивчився,

встиг давно забути про той свій перший заробіток, а Лаврін пам'ятав свою злобу. Відвертався убік, зустрічаючись. Так і помер при фашистах від голоду, затаївши на душі ненависть до всього нашого роду.

Дочки поховали його край кладовища, біля самої дороги, поставили на могилі величезного дубового хреста. Коли зараз швидко проходжу повз кладовище, то помічаю дивне явище: всі хрести стоять спокійно, розставивши в боки свої обрубані руки, а Лаврінів, як тільки угледить мою особу, чомусь відвертається. От відвертається, та й годі, отакого наробили оті мої загорьовані двадцять копійок.

(За Юрієм Збанацьким)

Запитання і завдання

1. Продовжіть побудову словосполучення. Значення незнайомих слів запишіть у свій словник.

Стрічка, солом'яна стрічка, плести солом'яну стрічку;
стебло, пшеничне стебло, вівсяне стебло, плести із ...;
брить, солом'яний брить, навчитися шити ...;
ковпак, акуратний ковпак, пришити криси до

2. Читайте і повторюйте синонімічний ряд.

Мама, мати, ненька;
забаритися, загаятися, спізнитися;
зиркати, косити очима, дивитися косо;
віддати борг, повернути позичене, розрахуватися;
побачити, угледіти;
карати, знущатися, мордувати.

3. Підберіть антоніми до дієслів. Користуйтеся довідкою.

Побільшати, погодитися, зачарувати, зникнути.

Довідка: з'явитися, розчаруватися, зменшитись, заперечити.

4. Поясніть значення слів за їх складом.

Рахувати, розраховувати, розрахунок; торгуватися, поторгувати, виторгувати, проторгуватися; вистачати, настати; ждати, виждати, переждати, дождатися; списатися.

5. Поясніть вираз.

Підняти на сміх, приклеїтись до кого, збити пиху з кого, перехопило дух від щастя.

6. Перевірте себе, чи зрозуміли ви зміст оповідання.

1. Про що розповідається в першому абзаці тексту? Чи можна з нього визначити тему оповідання?

2. Чому, на ваш погляд, розповідь ведеться від першої особи?

3. Хто головні герої твору? Опишіть, якими ви їх бачите на початку твору та в кінці. Чи змінилося ваше ставлення до них під час читання?

4 Як автор зобразив характери Лавріна, Андрійка, Каленика та його матері? Схарактеризуйте їх, виписавши з тексту необхідні слова та вирази для підтвердження вашої думки.

5. У якому значенні вжито вирази "підняти на сміх", брилик "приклеївся на Андрійка", "збити пиху", "перехопило дух"? Знайдіть у тексті подібні словосполучення, поясніть їх значення.

6. Яка, на вашу думку, ідея твору?

Михайло Слабошпицький

МАРІЯ БАШКИРЦЕВА

Якби можна було зараз опинитися на рідній Полтавщині! Марії здається, саме повітря вилікувало б її, самі краєвиди заспокоїли б душу. Але тиха ріка і широкі поля, веселі птахи і сумні пісні над вечірніми селами, танці літніх дощів і добрі усмішки сільських дівчат так далеко від Парижа!

Марія пригадала, як дівчата вчили її вишивати. Це ж ціле мистецтво, що вимагає і фантазії, і відчуття гармонії кольорів, і віртуозної техніки. Дівчина взялася вишивати і здивувалася, що в неї виходить, що не забулася наука... Тепер майже щовечора – за вишиванням. Марія хоче зробити сюрприз Лепажеві. Нарешті роботу закінчено. Ніяк не може дочекатися ранку, щоб поїхати до Жюль.

Вона приїхала до нього дуже рано. Він і радий, і здивований трохи.

– У моєму краю є такий добрий звичай: дівчина дарує хлопцеві, який їй подобається, вишиту сорочку, – каже Марія. – Ось.

– Це – мені? Дякую, Марі. Яка гарна! І це ви самі зробили?

– Так. У нас це називається вишивати хрестиком.

– Це – як найкраща картина! – хвалить Жюль і цілує їй руки. – Який гарний звичай! Чим я можу вам віддячити?

– За подарунки не віддячують. Одужуйте швидше.

Жюль знову розглядає сорочку, його хворобливий погляд загоряється цікавістю: – Яка прекрасна робота! І як прикро, що я нічого не знаю про ваш край.

– Я теж дуже мало знаю і свій край, і звичаї свого народу, – сумно каже Марія. – Я раніше не задумувалась над цим, а тепер збагнула, що це дуже погано, що так жити, мабуть, не можна...

– Розкажіть мені що-небудь про людей вашої землі, – несподівано просить Жюль.

Марія пригадує, чим би розважити хворого. Наказує собі згадати щось веселе.

– У нас живуть веселі й хитруваті люди. Щоб ви це зрозуміли, розповім вам сценку. У неділю біля шинку – так у нас називають щось на зразок кафе – стоять чоловіки. Випили горілки, курять, дивляться на дорогу. Бо дуже допитливі. Аж тут їде великий пан. Спинився біля шинку й запитав чоловіків... – Марія раптом

надула щоки і змінила голос: – «А хто у вас старший?» – Потім її очі стали іронічними, вона повільно почухала лоба, вийняла з рота уявну цигарку й відповіла вже іншим голосом: – «У нас баба Ярина найстарша за всіх – їй сто двадцять років у суботу вже буде».

Жюль сміється, а Марія не виходить із ролей.

«Я не те запитую...» – каже сердитим голосом пан, його дратує недоумкуватість чоловіка. Марія знову показує, як повільно селянин курить, а потім, мовби згадавши про пана, перепитує: – «А що?»

«Кого ви слухаєте?» – голосно кричить пан. І знову чоловік задумується і, посміхаючись іронічно, розповідає: – «Слухаємо ми Тараса... Є тут у нас такий парубок... Як заграє на сопілці та як заспіває, то всі ми його і слухаємо – ох і гарно ж грає та співає... Не можна не слухати!»

«Не доходить до тебе, що я питаю, – вже майже біситься пан. У Марії, здається, зараз іскри сипонуть з очей. – Я хочу знати, кого ви боїтеся?»

«Кого ми боїмося?» – лінкувато перепитує Марія іншим голосом і знову надовго задумується, шукаючи, що б це панові відповісти. Потім її селянин радіє, бо нарешті нібито здогадався, чого від нього хочуть, і дуже серйозно відповідає: «Та боїмося ми Захарової собаки, бо дуже зла і не одному вже штани порвала!»

Жюль утомився сміятись, а Марія – грати.

– Отакі в нас люди, – мовить поволі.

– Дотепні люди, розумні! – каже Жюль. – У вас, Марі, талант актриси. Ви могли б грати на сцені.

Їй приємна його похвала, хоча яке нині все це має значення, коли її увагу цілком поглинула хвороба і думка про неминучу смерть. Але, виявляється, і тепер їй не байдужі такі дрібниці...

Вони довго мовчать. Потім вона переказує новини з газет. Погляд Жюля гасне, а вона страждає від відчуття фальшивості своїх слів. Тоді Марія говорить і говорить про те, які неймовірні успіхи ще чекають Лепажа попереду. Вона з усіх сил намагається переконати його, що він не безнадійно хворий.

...Вдома вона дізнається, що їй купили козу. Кажуть, у неї особливе молоко, що допомагає при такій хворобі, як у Марії. Дівчина згадує Україну, де всі горби біля села вкриті козами.

– Чи доживу я хоч до весни... – сказала і заплакала – тихо, гірко, болісно, як дитина, яку несправедливо покарали.

Марії стало гірше, але вона намагається думати не про себе, а про Жюля, художника, який створив себе сам, а тепер помирає, відходить, як тінь. Марія вже не може навідувати Лепажа. Вона зовсім не встає з ліжка і не підозрює, що друзі з художньої школи прийшли не просто провідати її, а – попрощатися. Мовчки стоять біля неї, не знаючи, що говорити.

– Мадемуазель Марі, – каже Жюльєн, – ви одужаєте, вам буде краще. Я чув, що з'явилися нові ліки від цієї хвороби... – Марія вдячно посміхається, а Жюльєн, аби не тривало це нестерпне мовчання, продовжує: – Ви знаєте, у студії тільки й говорять про ваші успіхи. Всі тепер рівняються на вас... Усі вважають, що ви досягли тріумфу, про який можна тільки мріяти...

– Марі, – каже Луїза, – ти – велика художниця... Я можу тільки мріяти про такий талант! Я кажу щиро!

– Тепер це ні до чого, – ледь чутно шепоче Марія. – Ти дуже добра до мене, Луїзо... Я тобі вдячна. Ти великодушна... Прощай...

Остання зустріч Жюля Лепажа і Марії Башкирцевої тривала недовго. Обоє внесли на руках і посадили в крісла. Вона одягнена у все біле. Коли вони лишились наодинці, Жюль зачудовано каже:

– О, якби я міг зараз малювати!

Художник – завжди художник.

— Я щасливий, що бачу і знаю вас. Ви найкраща з усіх жінок на світі...

(За М. Слабошпицьким)

Запитання і завдання

1. Перевірте себе, чи знаєте ви значення слів.

а) Опинитися (де), вилікувати (кого), заспокоїти (кого), пригадати (що), вишивати (що), вимагати (чого), дочекатися (чого), віддячити (чим), задумуватися (над чим), перепитувати (кого, про що), переказувати (що), дожити (до чого), провідати (кого), підозрювати (що, кого, в чому).

б) Шинок, горілка, сопілка.

в) Хитруватий, лінкуватий, недоумкуватий, допитливий, дотепний, сердитий, іронічний, хворобливий.

2. Запишіть антоніми до дієслів, відредагуйте утворені словосполучення.

Запитувати селян; увійти у роль; шукати вихід; задумати зробити подарунок.

3. Випишіть із тексту синоніми.

Взятися до справи – розпочати справу;

збагнути щось – зрозуміти, усвідомити;

поглинути увагу – захопити увагу;

сердитися – біситися, дратуватися, сипати іскри з очей.

4. Від яких слів утворено ступені порівняння?

Краще, гірше, найкраща дівчина.

5. Як ви зрозуміли, хто така Марія Башкирцева?

6. Хто став її найближчим другом?

7. Яке спільне лихо увійшло в їхнє життя?

8. Що вам відомо про вишиванку?

9. Хто і кому її зазвичай вишиває й дарує та з якої нагоди?

10. Який висновок щодо вдачі Марії можна зробити з першого діалогу, поданого в уривку?

11. Які риси української ментальності приваблювали дівчину?

12. Чи були вони притаманні і їй? Аргументуйте ваш висновок.

13. Життя Марії обірвалося на 24-му році. Чи встигла вона реалізувати себе?

14. Перекажіть текст, користуючись опорними дієсловами із завдання 1.

15. Розкажіть про весільні звичаї вашої країни.

Борис Мельничук

«БРУДНО ВИ ЖИВЕТЕ...»

Чом ви, ясени, не зашуміли стривожено, побачивши наругу? Ви ж пам'ятаєте бабу Стефанію ще молодою вчителькою з портфелем у руці, повним зошитів і книжок, а Люду-італійку – школяркою, яка росла без батька. Чом ти, вітре, тоді так рано вклався спати й не допоміг ясенам покарати зло, зірвавши суху гілку й кинувши її на кривдницю німичної старенької? І ти, грозова хмаро, чом не закрила сонце тій, котра не боїться небесної кари, не вдарила громом-блискавицею, щоб аж земля здригнулася під ногами грішниці?

А починалося того надвечір'я ніби спокійно...

– Дочко, та перестань нарешті називати мене тим дурним словом – мадре. Скільки можна! Он уже сусіди підсміюватися почали...

– Мадре, не треба так знервуватись. Я тобі вже сотню разів казала, що італійською це означає – мати. А ми ж на Європу рівняємося.

– Ти ж зараз не в Італії, Людо, а вдома, у рідному селі. Тут, де народилася, де корову пасла, до школи ходила...

– Та за десять років гарування в Італії вже так при звичаїлася до того *madre*, що воно мені досі у вухах дзвенить.

– У вухах хай дзвенить, а на язик не пускай. Бо надто вже смішно звучить: мадре Наталка. Ще прозивати мене так почнуть.

– Добре, мад... мамо, спробую відучитися. То не важко. А все інше...

– Що маєш на увазі, Людо?

– Вибач, але... Брудно ви живете.

– Тобто?

– Он дивися, сонце вже до обрію котиться, а після ранкового дощу на вулицю годі вийти, потонеш у болоті. І то влітку. А навесні чи восени що казати? Без гумаків хоч із хати не виходь. Не те, що в Італії.

– А там що?

– Усе акуратненько, чистенько, доріжки вимощені. Травичка зеленіє, квіти око тішать. І ніхто не ступить на них – приватна територія. А тут... Як не корова, то теля, як не теля, то вівця. Он скоро пастухи худобу гнатимуть, то треба пильнувати.

– Та ж рів відділяє наше обійстя від дороги. Сама ж стільки грошей вгатила Славкові, щоби трактором викопав. А ти ж їх так тяжко заробляла.

«Знала б ти, ма, якою ціною вони мені дісталися...» – подумала Люда, а вголос буркнула:

– Мені на таке грошей не жалко. Бо порядок має бути. Хай тепер інші просвітлюють мізки тим, чого я в Європі навчилася. Хтось же мусить показувати приклад. Іду пильнувати, мадре!

– Людо!

– Вибач, вискочило. Приготуй щось смачненького на вечерю, мамо.

– Гаразд. Тільки не підвищуй на вулиці голос ні на кого, бо ти поїдеш знову в Італію, а мені ж із цими людьми жити...

– Постараюся. Хіба дуже розізлить хтось. Бо наші люди інколи – гірше, як худоба.

Люда на всяк випадок розстебнула верхній гудзик, побільшуючи і без того чималеньке декольте, – може, вулицею йтиме хтось вартий уваги. Бо й таке буває.

...Баба Стефанія ледве волочила ноги, вимішуючи тугу грязюку. Добре, що гумові чоботи здогадалася взяти, коли вела корову пастися. Правда, чи то чоботи хтось невидимий розтягнув, чи ноги від старості всохлися, – теліпаються в халявках, тільки й пильнуй, аби не впасти. Однією рукою на палицю опирається – без цієї помічниці тепер, коли, слава Богу, за вісімдесят переступила, – ні кроку. А лівою рукою Лиску за мотузку тримає, щоб не обскубувала привуличних кушів. Нині знову не напаслася годувальниця, бо того берега залишилося – як кіт наплакав. Якийсь орендатор, кажуть, що він з адміністрації, приватизував ставок, а відтак і землю навколо нього оголосив своєю. Тільки трохи далі, де річка, зелена смужка лишилася для громади. Але невеличка, бо якась теж приبلудна агрофірма розорала берег мало не до води.

«Ох-хо!» – зітхнула Стефанія й міцніше стиснула мотузку, бо наближалися до обійстя Процькових. Люда-італійка, як називали її в селі, вже стояла біля воріт, поправляла зачіску й пильнувала, чи корова не посягне на її кущик або дерево, хоч і відділені ровом. А тут, як на зло, палиця, потрапивши в ямку на дорозі, ковзнула і випала з немічної руки старенької. Нахилившись, щоб її підняти, Стефанія мимоволі випустила мотузку. А Лиску наче гедзь укусив. Відчувши волю, вона ступила на свіжий насип Людиного рову і скубнула кілька листочків з вишні. Побачивши це, «італійка» закричала так, що було чути на протилежному кінці села. А потім вибігла на дорогу, вхопила палицю, яку Стефанія так і не змогла підняти, і кілька разів ударила корову. Рогата, підскачівши від несподіванки, побігла додому. Однак, покаравши корову, Люда не зупинилася. Не тямлячись від люті, навідмаш ударила палицею зігнуту Стефанію по плечах, а коли та впала, – ще й по голові. Старенька зойкнула й завмерла, боячись нового удару.

На шум вибігла з воріт Наталка. Вирвала з Людиної руки палицю, видихнула:

– Що ти робиш, паскудо?! Вона ж, Стефанія Андріївна, тебе в школі вчила!

– То її так скрутило за те, що нам двійки з математики ставила? – пінилася Люда. – Хіба впізнаєш? Зрештою, чого я маю придивлятися до кожної, хто тут товчється. А що колишня вчителька... Хай би хоч тепер навчилася по-європейському жити. Віднині десятому закаже, як треба худобу пильнувати.

«Італійка» бридливо стріпнула брудними від палиці пальцями і щезла за парканом. Наталка допомогла Стефанії піднятися, потім принесла води, щоб помити бодай обличчя й руки.

– Вибачте мені, Стефаніє Андріївно, за дочку, вона після Італії сама не своя. Нерви, каже. Прошу вас, не телефонуйте в поліцію, бо справа може до суду дійти...

– Господь їй суддя, Наталко... Мабуть, таки поганий з мене був педагог, що не навчила жити за Божими законами.

– І синові не кажіть нічого, як приїде, – попросила вчительку.

– Та коли то ще буде, – зітхнула старенька, і сльози покотилися зморшкуватим обличчям. – Може, аж на похорон мій вибереться... Справи в нього, справи... А поки що допоможіть мені дійти додому: голова крутиться...

(За Б. Мельничуком)

Запитання і завдання

1. Перевірте себе, чи правильно ви зрозуміли значення слів. Складіть із ними речення.

Наруга – надругательство;

карати – наказувати, кара – наказание;

кривдити – обижать;

гарувати – тяжело работать, пахать;

орати – пахать;

призвичаїтися – привыкнуть;

мати на увазі – иметь в виду;

тішити – тешить;

годувати – кормить;

оголосити – объявить;

бридитися – брезговать;

немічний – немощный;

приватний – частный;

худоба – скотина;

пильно – внимательно;

пильнувати – следить;

обрій – небосклон;

гума – резина, гумові чоботи (гумаки) – резиновые сапоги;

халяви – голенища;

обійстя – усадьба;

випадок – случай;

гудзик – пуговица;

вартий чого – стоящий чего;

крок – шаг;

мотузка – верёвка;

палиця – палка;

мимоволі – нечаянно;

лють – злость;

зрештою – в конце концов;

хай – пусть;

брудний – грязный;

бодай – хотя бы.

2. На які змістові частини можна поділити текст? Назвіть їх та аргументуйте вашу думку.

3. Яку роль у тексті виконує ліричний відступ? Зачитайте та поясніть, чію позицію він виражає.

4. Як відбувається протиставлення персонажів? Вкажіть ключові слова назрівання конфлікту.

5. Розкажіть, що ви дізналися про життя баби Стефанії та Люди.

6. Опишіть кожного персонажа. Які деталі виокремлює в описі портретів автор?

7. Які риси вдачі властиві Люді, її матері та Стефанії Андріївні?

8. Схарактеризуйте тему та ідею новели, аргументуйте власну думку, вживаючи вставні конструкції, які містять вказівку на джерело та оцінку інформації, зокрема:

а) на мою думку, я впевнений, мені здається, ми переконані, ви вважаєте, ти гадаєш тощо;

б) звісно, безумовно, мабуть, можливо, сумнівно, безперечно тощо.

Микола Гоголь

НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

(уривки)

1

Останній день перед Різдвом пройшов. Зимова, ясна ніч наступила. Глянули зірки. Місяць величаво піднявся на небо світити добрим людям і всьому світові, щоб було весело колядувати* і славити Христа. Морозило сильніше, ніж зранку; але було тихо.

Тут із димаря однієї хати повалився дим, і разом із димом піднялася відьма верхи на мітлі. Відьма піднялася так високо, що лише чорною плямкою виднілася вгорі. Та де не виднілася плямка, там зірки, одна за одною, зникали з неба. Невдовзі відьма набрала їх повний рукав. Три чи чотири ще блищали. Раптом із протилежного боку з'явилася інша плямка, збільшуючись, почала розтягуватися і вже не нагадувала плямку. Спереду вузьенька вертлява мордочка закінчувалась, як у наших свиней, кругленьким рильцем, ноги були тонкі. Позаду висів хвіст, гострий і довгий: тільки по ципиній бороді, по невеликих різках, що стирчали на голові, можна було здогадатися, що він – просто чорт.

Однак, чорт скрадався потихеньку до місяця і вже простягнув руку, та раптом відсмикнув її назад, ніби опікшись, забіг з іншого боку і знову

Колядувати* – співати під вікнами напередодні Різдва пісні, які називаються колядками. Тому, хто колядує, завжди кине в мішок хазяїн або хазяйка або ковбаси, або хліба, або гроші, чим хто багатий. Співають про Різдво Христове, а насамкінець бажають здоров'я господарям, їхнім дітям і всьому дому.

відскочив, відсмикнувши руку. Проте, незважаючи на всі невдачі, хитрий чорт не припинив своїх виходок. Підбігши, раптом схопив він обома руками місяць, дмухаючи, перекидаючи його з однієї руки на іншу; поспішно сховав у кишеню і, ніби нічого не сталося, побіг далі.

У Диканьці ніхто не чув, як чорт поцупив місяць. Але яка ж причина штовхнула чорта на таке беззаконне діло? Коваль, богатир, славився як найкращий живописець і малював Святих. Вершиною його мистецтва було одне полотно, на якому він зобразив Святого Петра в день страшного суду, де той виганяє з пекла злого духа; переляканий чорт метався в різні боки, а грішники били і ганяли його. З тієї пори чорт поклявся помститися ковалю.

Одну тільки ніч лишилося йому швендяти по білому світі.

II

Подивимося, що робить красуня. Оксані не виповнилося ще й сімнадцяти років, як у всьому майже світі, і по той бік Диканьки, і по цей бік Диканьки, тільки й мови було, що про неї. Парубки проголосили, що кращої дівки і не було ще ніколи і не буде ніколи на світі. Оксана знала і чула все, що про неї говорили, і була вередлива, як красуня.

Вона довго красувалася перед невеликим дзеркалом і не могла налюбуватися собою. "Чого це людям прийшло в голову, ніби я гарна? – говорила вона, ніби розсіяно, для того лише, щоб про що-небудь побалакати з собою. – Брешуть люди, я зовсім не гарна". Але личко, що промайнуло в дзеркалі, свіже, живе, з блискучими чорними очима і неповторно приємною посмішкою, що пропалювала душу, доводило протилежне. "Хіба чорні брови й очі мої, – продовжувала красуня, не випускаючи дзеркала, – гарні? Що гарного в цьому кирпичатому носикові? і в щоках? і в губах? Чи гарні мої чорні коси? Я бачу тепер, що я зовсім не гарна! – і, відсовуючи від себе дзеркало, скрикнула: – Ні, гарна я! Ах, яка гарна! Диво! Як буде милуватися мною мій чоловік!

– Дивна дівка! – прошепотів, увійшовши, коваль. – Годину стоїть, дивлячись у дзеркало, і не надивиться, а ще хвалить себе вголос!

Вона побачила коваля...

Скрикнула і суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив.

– Навіщо ти прийшов сюди? – так почала говорити Оксана.

– Не сердься на мене! Дозволь хоч поговорити, хоч подивитися на тебе!

– Хто ж тобі забороняє, говори і дивись!

Тут сіла вона і знову глянула в дзеркало й почала поправляти на голові свої коси.

– Дозволь і мені сісти біля тебе! – сказав коваль.

– Сідай, – промовила Оксана.

– Дивна, ненаглядна Оксано, дозволь поцілувати тебе! – мовив коваль і притис її до себе, але Оксана відштовхнула його.

– Чого тобі ще хочеться? У тебе руки жорсткіші за залізо. Та й сам ти пахнеш димом.

III

У той час, коли чорт летів із димаря і потім знову в димар, місяць, користуючись моментом, вилетів і плавно піднявся в небо. Все освітилося. Завірюхи ніби й не було. Сніг запалав широким срібним полем. Мороз ніби потеплів. Юрми парубків і дівчат з'явилися з мішками. Пісні залунали.

Гурт дівчат з мішками ввалився в хату, оточив Оксану. Крик, регіт, балачки. Усі спішили розповісти красуні щось нове. Оксана балакала то з однією, то з іншою і сміялася без упину. Заздрісно дивився коваль на такі веселощі.

– Гей, Одарко! – мовила красуня, – у тебе нові черевички! Ах, які хороші і з золотом! Добре тобі. А для мене нікому дістати такі славні черевички.

– Не тужи, моя ненаглядна Оксано! – підхопився коваль, – я тобі дістану такі черевички, які рідко яка панночка носить.

– Ти? – промовила, зверхньо глянувши на нього, Оксана. – Подивлюсь я, де ти дістанеш черевички, які могла б я вдягнути на свою ногу. Хіба що принесеш ті самі, які носить цариця.

– Бач, яких захотіла! – закричала зі сміхом юрба дівчат.

– Так, – продовжувала красуня, – будьте всі ви свідками: якщо коваль Вакула принесе ті самі черевички, які носить цариця, то ось моє слово, що відразу вийду за нього заміж.

Дівчата повели з собою вередливу красуню.

– Смійся, смійся! – казав коваль, виходячи слідом за ними. – Я сам сміюся над собою! Думаю, куди подівся мій розум. Вона мене не кохає, – ну, Бог із нею!

Але в той час, коли коваль готувався бути рішучим, якийсь злий дух проносив перед ним образ Оксани, що промовляв насміхаючись: "Дістань, ковалю, цариціні черевички – вийду за тебе заміж!" Все в ньому хвилювалося, і він думав лише про Оксану.

IV

Чорт не міг стерпіти, щоб прогавити таку здобич, він вискочив і сів верхи на ковалеву шию.

Ніби морозом обпекло ковалеві шкіру; злякавшись і бліднучи, не знав він, що робити; вже хотів перехреститись... Та чорт, нахиливши своє рильце йому на праве вухо, сказав:

– Це я – твій друг, все зроблю для товариша! Грошей дам скільки хочеш, – пискнув йому в ліве вухо. – Оксана буде сьогодні ж наша, – шепнув він.

Коваль стояв розмірковуючи.

– За таку ціну я готовий бути твоїм!

– Ну, Вакула! – пропищав чорт, все ж не злізаючи з шиї, – ти знаєш, що без контракту нічого не роблять.

– Я готовий! – сказав коваль. – У вас, я чув, розписуються кров'ю; чекай же, я дістану з кишені цвях! – тут він заклав назад руку і – хвать чорта за хвіст.

– Бач, який жартун! – закричав, сміючись, чорт.

– Чекай, – закричав коваль, – а ось це як тобі здається? – і він наклав хрест, і чорт зробився тихим, як ягнятко. – Чекай же, – сказав він, стягуючи того за хвіст на землю. Тут коваль, не випускаючи хвоста, вискочив на чорта верхи і підніс руку для хрещення.

– Змилуйся, Вакуло! – жалібно простогнав чорт, – все, що для тебе треба, все зроблю.

– А, ось ти яким голосом заспівав. Тепер я знаю, що робити. Вези мене в цю ж мить на собі, неси, як птах!

– Куди? – промовив сумно чорт.

– У Петербург, прямо до цариці!

І коваль мало не втратив свідомість, відчуваючи, що він піднімається в повітря.

V

Спочатку страшно здалося Вакулі, коли піднявся він від землі на таку висоту, що нічого не міг бачити внизу, і пролетів мухою під самісіньким місяцем так, що якби не нахилився трішки, то зачепив би його шапкою. Однак трохи згодом він збадьорився і почав жартувати над чортом. Його потішало, як чорт чхав і кашляв, коли він знімав із шиї хрестик і підносив до нього. Навмисне піднімав він руку почухати голову, а чорт, думаючи, що його збираються хрестити, летів ще швидше. Все було світле на висоті. Повітря в легкому срібному тумані було прозоре. Можна було навіть помітити, як вихором пролетів повз них, сидячи в горшку, чарівник; як зірки, зібравшись у купу, грали в піжмурки; як клубочився збоку хмарою цілий рій духів; як танцюючий під місяцем чорт зняв шапку, побачивши коваля верхи; як пролетіла мітла, на якій щойно, видно кудись їздила відьма... багато ще сміття зустріли вони. Усі, побачивши коваля, на хвилину зупинялися подивитися на нього, а потім знову неслися далі, продовжуючи своє; коваль усе летів; і раптом заблищав перед ним Петербург весь у вогнях. (Тоді була з якоїсь нагоди ілюмінація.) Чорт, перелетівши через шлагбаум, перетворився на коня, і коваль побачив себе на лихому скакуні посеред вулиці.

Боже мій! стук, грім, блиск; по обидва боки громаддя чотириповерхових стін; стукіт копит коня, звук колеса відбивалися громом з усіх боків; будинки росли і наче піднімалися з землі на кожному кроці; мости тремтіли; карети літали; візники кричали; сніг свистів під тисячами саней, що летіли з усіх сторін; пішоходи тиснулися і тіснилися під будівлями... Здивовано оглядався коваль на всі боки. Йому здавалось, що всі будинки пронизують його своїми незліченними вогняними очима.

VI

– Агов, сатано, лїзь-но мені в кишеню та веди до запорожців!

Чорт вмиє схуд і зробився таким маленьким, що легко заліз до Вакули в кишеню. А Вакула не встиг навіть оком моргнути, як опинився перед великим будинком, піднявся сходами, відчинив двері й трохи підбадьорився, впізнавши тих самих запорожців, які проїздили через Диканьку.

– Здрастуйте, ось де побачились! – сказав коваль, підійшовши близько й поклонившись до землі.

– Пізніше поговоримо з тобою, зараз ми йдемо до цариці.

– До цариці? А будьте ласкаві, візьміть мене з собою! Візьміть! – наполягав коваль. – Проси! – шепнув він тихо чорту, вдаривши кулаком по кишені.

Не встиг він закінчити, як запорожець промовив:

– Візьмімо його, браття!

Подивувався коваль знову, коли везла його величезна карета. Запорожці вийшли, увійшли в чудові сіни й почали підніматися на сліпучо освітлені сходи.

Несміло йшов за ними слідом коваль. Пройшли три зали, коваль ніяк не міг надивуватися. Він підійшов до картини, що висіла на стіні. Це була Діва з немовлям на руках. "Що за картина! що за дивовижний живопис! – розмірковував він, – ось, здається, промовляє! здається, жива! а дитя святе! а фарби! Боже ти мій, які фарби!"

Запорожці пройшли ще дві зали й зупинилися. Тут їм наказано було зачекати.

В іншій кімнаті почулися голоси, і коваль не знав, куди подіти свої очі від дам в атласних сукнях і прислуги в шитих золотом жупанах. Він бачив один лише блиск і більше нічого. Запорожці всі раптом попадали на землю.

– Встаньте, – пролунав над ними владний і водночас привітний голос.

– Не встанемо, вмеремо, а не встанемо! – відгукнулися запорожці.

Нарешті Потьомкін сам підійшов і владно прошепотів одному з запорожців. Запорожці піднялися.

Тут коваль насмілювався підняти голову і побачив, що перед ним стоїть невисокого зросту жінка, дещо повнувата, напудрена, з голубими очима, і разом з тим усміхнена всім величавим виглядом своїм.

– Світліший обіцяв мене познайомити сьогодні з народом моїм, якого я досі ще не бачила, – мовила дама з голубими очима, роздивляючись із цікавістю запорожців.

– Чого ви хочете? – турботливо запитала Катерина.

Запорожці значуще переглянулися.

"Саме час! Цариця запитує, чого хочемо!" – сказав сам собі коваль і раптом повалився на землю.

– Ваша царська величність, не накажіть катувати, накажіть помилувати! З чого зроблені черевички, що на ногах ваших? Що, якби моя жінка взула такі черевички?

Цариця розсміялася. Її супровід теж. Потьомкін хмурился й усміхався одночасно.

– Встань! – сказала лагідно цариця. Якщо тобі так хочеться мати таке взуття, то це неважко зробити. Принесіть йому найдорожчі черевички, з золотом! Мені дуже подобається така відвертість!

У цей час ковалеві принесли черевики.

– Боже ти мій, що за прикраси! – вигукнув він радісно. – Ваша царська величносте! Якщо такі черевички на ногах, які ж мають бути ніжки? думаю, що з чистого цукру.

Цариця, яка точно мала найстрункіші прекрасні ніжки, не могла не посміхнутися, почувши такий комплімент. Коваль, відійшовши назад, нахилився до кишені, сказав тихо: "Винось мене звідси швидше!" – і миттєво опинився за шлагбаумом.

VII

Ще швидше мчав чорт з ковалем, повертаючись додому. За мить опинився Вакула біля своєї хати. У цей час прокричав півень. "Куди? – ухватив Вакула чорта за хвіст, – зачекай, приятелю, ще не все: я ще не віддячив тобі". Тут відважив він чортові три удари, і бідний чорт чкурнув чимдуж. Так, замість того щоб обдурити інших, ворог людського роду був сам ошуканий. Після цього Вакула пішов у сіни, зарився в сіно і проспав до обіду. Прокинувшись, він злякався, коли побачив, що сонце вже високо. Бережно дістав він черевички й знову подивувався дорогій роботі й дивній пригоді минулої ночі; вмився, вдягнувся якнайкраще й попрямував до Чуба.

Чуб вирячив очі, коли увійшов до нього коваль.

– Віддай, батьку, за мене Оксану!

Чуб трохи подумав і сказав рішуче:

– Добре! присилай сватів!

– Ой! – скрикнула Оксана, переступивши через поріг і побачивши коваля.

– Поглянь, які я тобі приніс черевички! – сказав Вакула, – ті самі, що носить цариця.

– Ні! ні! не треба мені черевички! – говорила вона, махаючи руками і не зводячи з нього очей, – я й без черевичків... – далі вона не договорила й почервоніла.

Коваль підійшов ближче, взяв її за руку. Ще ніколи не була вона такою дивовижно гарною. Вражений коваль тихо поцілував її, і лице її запалало, і вона стала ще кращою.

Запитання і завдання

1. Де і коли відбуваються сюжетні події? Розкажіть, що вам відомо про Різдво та традиції його святкування.
2. Поміркуйте, як Гоголь зображує героїв – однією рисою чи багатьма.
3. Прокоментуйте взаємини Вакули з чортом та перебіг їхнього конфлікту.
4. Прокоментуйте діалог цариці з козаками. Як ви гадаєте, на якій рисі української ментальності загострив увагу автор?
5. Поміркуйте над важливістю кохання особистісного і справи загальної.

Нодар Думбадзе

СОБАКА (частина 1)

Історія ця почалася в серпні сорок першого року і закінчилася через два роки.

...Суворе дихання війни наше село відчуло вже за місяць. Запаси їжі закінчилися дуже швидко. Хворий дід дні і ночі сидів біля вогню, і всі господарські турботи лягли на мої плечі. У мене й зараз починає боліти спина, як згадаю, скільки я тоді наносився дров із лісу: помер би бідний старий без тепла.

25 серпня ми з'їли останній шматок мчаді (кукурудзяного коржа). Дід узяв із шафи десятилітровий бутель з горілкою і сказав:

– Поклади в корзину, йди на ринок і обміняй на пуд кукурудзи. Того, хто запропонує менше, облий цією горілкою, розбий бутель і повертайся додому... Горілка міцна, в ній вісімдесят градусів, розумітися на цьому треба!.. Ось так.

...Розбивати бутель мені не довелося. На базарі знайшовся знавець горілчаних справ, який належно оцінив мій товар. Без зайвих слів він відсипав мені в мішок пуд відбірної кукурудзи, всунув у кишеню червону тридцятку, попестив по щоці й загадав прийти наступного тижня.

За хвилину я вже стояв у їдальні навпроти базару. Я замовив котлет. Буфетник поцікавився, чи є в мене гроші. Я показав. Він здивувався, що я замовив аж три порції. Але я був дуже голодний. Буфетник оглянув тридцятку на світло і сховав у кишеню.

У їдальню зайшов худий собака. Пожальовши котлету, я кинув йому макаронину. Він піймав її на льоту. Я кинув ще. Через хвилину, вирішивши нагадати про себе, собака несміливо гавкнув.

– Геть звідси! – крикнув на собаку буфетник.

– Як його звати? – запитав я.

– А дідько його знає!

– Чий він?

– Звідки мені знати, хай би йшов під три чорти разом із хазяїном! Геть звідси!

– Замахнувся на собаку буфетник. Підібгавши хвіст, собака кинувся на вулицю.

... Закінчивши з їжею, я рушив до дверей.

– А решта? – запитав я буфетника на всякий випадок.

– Ще чого! – скривився він.

– Зовсім нічого? – не здавався я.

– Іди, хлопче, іди з богом!

Біля виходу з їдальні я побачив собаку – він знову прибіг до дверей. Не встиг я зробити й десяти кроків, як почув виття собаки. Потім він промчав мимо мене, кинувся у воду, однак в ту ж мить вискочив на берег і почав качатися на піску, жалібно плачучи. Я озирнувся й побачив у дверях їдальні буфетника з каструлею, з якої йшла пара.

– Ошпарив собаку? – запитав я.

– Ні, трохи підігрів йому лапи! – дурнувато посміхнувся він.

– Віслюк ти! І батько твій віслюк! – крикнув я.

Буфетник з хвилину мовчки дивився на мене, його обличчя ставало злим. Потім він повільно рушив на мене: – Зачекай на мене там! – наказав він.

Я спокійно зняв зі спини корзину, нахилився і взяв біля дороги великий камінь. Буфетник зупинився, а потім похитав головою і повернувся у свою їдальню.

Я підійшов до собаки й побачив, що її правий бік був ошпарений, а з лівого, неушкодженого ока, текли сльози. Я зняв сорочку, розірвав її, намочив у воді й перев'язав собаці спочатку око, а потім лапу. І тут я не витримав, сів на пісок і теж заплакав. А собака – дарма що тварина: прекрасно розуміє, чому плаче людина. Скалічений пес підповз до мене й ласкаво ткнувся носом в мої коліна...

– Це що таке?! – здивовано скрикнув дід, коли побачив у корзині пса.

– Собака! – відповів я.

– Паскуда якась, а не собака, – плюнуv дід.

– Нічого не паскуда! Це буфетник ошпарив його кип'ятком!

– Мабуть, заслужив! Крадій!

– Голодний він! – заступився я за собаку.

– Ану зніми ганчір'я!

Дід оглянув собаку і сказав: – У спеку рани гояться довго... Принеси-но топленого масла, змастимо йому хворі місця... Ну, лапу він сам собі вилікує, а ось око...

Наступного ранку на нашому подвір'ї вже чувся собачий гавкіт. Як тільки ми не кликали його – Джек, Джульбарс, – собака не відгукувався. Тоді ми вирішили називати його просто Собака. За місяць його рани загоїлися. Пес став веселим і гарним. Таких гарних собак у нашому селі ніколи не було.

Особливими талантами, якщо бути чесним, наш пес не вирізнявся, але метикував непогано: жінок і дітей не чіпав, нашу єдину курку відрізняв від інших і навіть захищав її. Крім нас із дідом собака не визнавав жодного чоловіка. Я був упевнений: він став ненавидіти їх у той день, коли буфетник ошпарив його.

Дід тільки посміхався. Він подружився з собакою. Пес дивився на діда сумними закоханими очима, лежав біля його ніг і чекав наказів. Варто було впасти з дерева яблуку чи груші, Собака біг до дерева і ніс фрукт дідові. Дід ласкаво пестив його по шиї, потім чистив плід, пригощав Собаку. І пес їв шкірку із задоволенням, хоча під деревами було повно тих самих яблук і груш. А як Собака вмів слухати! Він годинами слухав одну й ту ж історію, яку дід розповідав усоте. І чим довшою була історія, тим уважніше слухав Собака.

Одного разу я почув, як дід говорив із Собакою про війну.

– Ех, друже, якби не ця проклята війна, хіба довелося б тобі їсти груші?.. Ти, мабуть, і смак м'яса забув, нещасний? – запитував дід.

– Саме так! – погоджувався Собака, схиляючи голову.

Вони часто сиділи на балконі, грілись на сонечку й думали: дід – про закінчення війни, про повернення сина, Собака... Собака, напевно, думав про м'ясо...

Запитання і завдання

1. Поясніть значення слів за їх складом.

Наноситися (дров), обміняти (товар), відсипати (кукурудзи), замахнутися (на собаку), промчати (повз хлопця), підігріти (страву), вирізнятися (талантами).

2. Від яких дієслів утворено дієприкметники?

Зразок: Ошпарений (бик) – ошпарити – обдати паром.

Перев'язана (лапа), скалічений (пес), топлене (масло), загоєні (рани), усміхнений (дід), розказана (історія), принесене (яблуко), почищений (плід), забутий (смак), замовлена (страва), неушкоджене (око), змащена (рана).

3. Коли відбувалися події, відображені в тексті, і скільки часу вони тривали?

4. Хто виконує роль оповідача в оповіданні? Спробуйте схарактеризувати його.

5. Складіть план тексту у формі запитань. Порівняйте його із запропонованим нижче номінативним планом. Підготуйтеся до переказу тексту за планом.

План тексту.

1. Суворе дихання війни.
2. Дідова настанова.
3. На базарі.
4. У їдальні.
5. Буфетник і собака.
6. Скалічений пес.
7. Кращий собака на селі.
8. Дружба дідуса з собакою.
9. Розмова про війну.

СОБАКА (частина 2)

Минали дні. Ми жили, як мають жити люди і собаки під час війни...

22 серпня 1943 року вночі село розбудив гавкіт. Вранці знайшли розтерзаного пса. Труп зарили. Вдень у селі з'явився незнайомець, який шукав свого собаку. Він назвався Кирилом Мамаладзе із Хеві. Йому порадили звернутися до Аслана, який поховав мертвого пса. Незнайомець попросив показати місце, де поховано труп. Він упізнав свого собаку.

– Бажаєте перепоховати? – посміхнувся Аслан.

– Не до жартів мені! – відповів Мамаладзе. – Вчора він покусав мою дитину, а потім утік. У лабораторії сказали, що треба зробити аналіз мозку собаки, тому я повинен принести його голову. Якщо, не дай боже, собака виявиться скаженим, доведеться робити дитині сорок уколів. Уявляєте собі? – Мамаладзе дістав із мішка сокиру. Я швидко відвернувся і пішов додому.

Вислухавши мою розповідь, дідусь мовив: – Погані наші справи! – і глянув на безтурботного Собаку. Увечері зайшов до нас сусід Бадрія і попросив у дідуса гвинтівку.

– Навіщо тобі гвинтівка? – спитав дід.
– Застрелити свого собаку.
– А чим він провинився?
– А хіба ти не знаєш? Учора чийсь пес напав на наших собак. Та ти ж чув, хлопче, що сказав хазяїн того пса! Дитину, каже, покусав.
– Але він не казав, що пес скажений! – відповів я.
– Дурень! Хіба нормальний собака чіпатиме хазяйську дитину? – спитав Бадріа. Я промовчав.

– Для такої справи я тобі гвинтівку не дам! – відрізав дід.
Вночі перший постріл пролунав у дворі Аслана, потім був другий, третій...
З усіх боків долинали гавкіт і виття собак, крики чоловіків, плач дітей і жінок. Цілу годину шуміло село, а наш Собака, зачинений у повітці, гарчав і кидався на двері.

Настав ранок, але він був незвичним: у моєму селі настав ранок без собак. Весь день Собака не їв, не гавкав, лежав біля ніг діда, заплющивши очі. Можна було подумати, що він мертвий. Під вечір з'явився підпилий Бадріа. Він сказав, що народ невдоволений, тому що в нашому дворі ніхто не стріляв.

– А що, хіба скінчилася війна? Чи повернувся мій син Арсен? Чи вчора була новорічна ніч? В честь чого я мав би стріляти? – запитав дід.

– Не ображай село заради собаки... Убий пса. Адже у нас собаки були не гірші твого. Чи ти один такий добрий?

– Ні, Бадріа, не буде того, щоб біля моєї труни не вив собака!

– Ну дивись! Якщо пес покусав моїх дітей, спав твою хату і тебе разом!

Вночі у віддаленому кутку нашого двору пролунали два постріли, потім – жалісний гавкіт собаки. Я схопив гвинтівку і вибіг, але той, хто стріляв, уже втік. Собака був поранений. Я взяв його на руки й повернувся в хату. Дід оглянув рану й сказав, що кістку не зачепило, тому нічого страшного немає. І додав, що собака знає, хто стріляв, та сказати не може. Собака лежав біля дідових ніг і плакав.

Вранці дід довго мовчав, потім тихо сказав мені:

– Вони мають рацію, синку... Не можна задля собаки ображати село. Візьми гвинтівку, Собаку і... Тільки вийди за село, щоб я нічого не чув.

– А що мені треба зробити за селом? – спитав я і відчув, як затремтіло моє підборіддя.

– Те, що зробили наші сусіди, – відповів дід, не дивлячись на мене.

Я взяв гвинтівку, обв'язав мотузкою шию Собаки й потягнув. Собака благально глянув на діда.

– Йди з ним, Собако! – мовив дід і затулив обличчя руками.

Собака, кульгаючи, покійно рушив за мною, жодного разу не глянувши на мене. Ми підійшли до річки. Я зняв мотузку з Собаки, присів. Холодний піт градом котився по моєму обличчю, серце гучно стукало. Коли я взяв гвинтівку, Собака глянув на мене добрими сумними очима. Не витримавши того погляду, я відвів очі, швидко вийняв із гвинтівки гільзи і кинув їх у річку. Тяжкий камінь упав з моїх пліч. Собака лизнув мені руку, потім раптом кинувся до річки, закрутився там, піднімаючи фонтани. Коли він, стомлений, вийшов на беріг, із його рани текла кров, очі були повні сліз, але Собака сміявся!

– А тепер іди, Собако, і намагайся не зустрічатися з людьми. Чого доброго, подумують, що ти скажений і уб'ють.

Коли я повернувся додому і віддав гвинтівку дідові, він усе зрозумів і сказав:

– Важко тобі, синку, доведеться в житті, але ти завжди чинитимеш саме так...

Незабаром село пожалкувало, що не лишилося жодного пса. Через шакала, лисицю чи когось нечистого на руку пропадала домашня птиця, худоба, продуктові запаси.

Через півтора місяці я пішов до млина змолоти кукурудзу й побачив там Мамаладзе, який мене не впізнав. Я спитав, як поживає його дитина, яку покусав скажений собака. Він відповів, що пес виявився здоровим. Я не міг знайти слів, окрім «як не соромно!», але дідові вирішив не розповідати.

Дід перестав вставати з постелі, а через тиждень сказав мені:

– Все на світі має свій початок і свій кінець, синку... Не сьогодні, так завтра настане і мій кінець. Це дуже страшно – йти, не знаючи куди. Але пам'ятай: я повернуся в цей світ в іншій подобі – деревом, травою, птахом, собакою... І завжди я буду з тобою! Знай, синку, що дасть тобі тепло і радість, – хай то буде навіть звичайний камінь, – це буду я, твій старий дід! Тому ніколи не вважай себе самотнім.

Коли дід помер, сусідки оплакували скоріш мене, ніж діда. І раптом юрма зашуміла і розступилася. Не дивлячись ні на кого, у двір увійшов Собака. Він не знайшов діда в його кімнаті, побачив труну і довго дивився на добре і гарне обличчя діда, а потім підійшов до мене і мовчки ліг біля ніг. «Хвала тобі, Боже!» – вирвалося в когось. І тут я не витримав і заплакав...

(За Н. Думбадзе)

Запитання і завдання

1. Визначте значення нових слів з ряду однокореневих та синонімічних.

Гавкати, гавкнути, гавкіт;

гвинт, гвинтівка;

труна, домовина;

сам, самотній, самотність,

стріляти, постріл,

жаль, жаліти, жалкувати,

знати, пізнати, зізнатися.

2. Визначте значення підкреслених слів за їх складом.

Розтерзаний пес, перепоховати труп, вислухати розповідь, відвернутися від ями, пролунав постріл, долинуло виття, віддати гвинтівку, оплакувати діда, заплакати від горя.

3. Поясніть значення підкреслених слів із контексту.

1. «Для такої справи я тобі гвинтівку не дам», – відрізав дід.

2. Собака лежав, заплющивши очі.

3. «Не буде того, щоб біля моєї труни не вив собака!»

4. Дід додав, що собака знає, хто стріляв.

5. «Собака, кульгаючи, покірно рушив за мною».
 6. «Іди, Собако, і намагайся не зустрічатися з людьми!».
 7. «Я повернуся в цей світ в іншій подобі – деревом, травою, птахом, собакою».
4. Пряму мову з попереднього завдання трансформуйте в непряму, згадавши, кому належать наведені фрази.
5. Підготуйтеся і візьміть участь у діалозі за змістом тексту, дотримуючись запропонованого плану.

План.

1. Незнайомець Кирило Мамаладзе.
2. Мотиви візиту незнайомця.
3. Висновки діда й односельців із нічної пригоди.
4. Дідова відмова сусідові Бадрія.
5. Нічний постріл.
6. Несподіване рішення.
7. Собача радість.
8. Друга зустріч з Мамаладзе.
9. Прощання з дідусем.

О'Генрі

ОСТАННІЙ ЛИСТОК

У невеличкому районі на захід від площі Вашингтона вулиці показалися й розбилися на вузькі смужки, що називаються проїздами. Ці проїзди утворюють химерні кути й повороти. Одну з таких вулиць облюбували люди мистецтва й утворили «колонію».

Студія Сью і Джонсі містилася на горищі триповерхового цегляного будинку. Джонсі – пестливе від Джоанна. Одна дівчина приїхала з штату Мен, друга – зі штату Каліфорнія. Вони познайомилися в місцевому ресторанчику, побачили, що їхні погляди на мистецтво, салат та широкі рукави цілком збігаються, і вирішили найняти спільну студію.

Це було в травні. А в листопаді холодний, невидимий пришелець, якого лікарі називають Пневмонією, почав бродити колонією, торкаючись то одного, то другого своїми крижаними пальцями і вражаючи десятки жертв. Містера Пневмонію не можна було назвати благородним старим джентльменом. Для нього мініатюрна дівчина навряд чи була тією дичиною, яку дозволялося полювати. Проте він напосівся на неї, і тепер Джонсі, нездатна й поворухнутись, лежала на ліжку, дивлячись крізь невеличкі шибки голландського вікна на глуху стіну сусіднього будинку.

Одного ранку заклопотаний лікар запросив Сью в коридор.

– У неї один шанс... ну, скажімо, з десяти, – повідомив він, збиваючи ртуть у термометрі. – І цей шанс полягає в тому, щоб вона хотіла жити. Та коли люди починають діяти в інтересах гробаря, то вся фармакопея – марнота. Ваша маленька подруга вже вирішила, що ніколи не одужає. Які в неї були наміри на майбутнє?

– Вона... вона хотіла намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку, – сказала Сью.

– Намалювати? Дурниці! Чи нема у неї чогось такого, про що справді варто було б думати – наприклад, якогось хлопця?

– Хлопця? – перепитала Сью. – Хіба хлопець вартий... ні, докторе, нічого такого немає.

– Ну, тоді це просто занепад сил, – підсумував лікар. – Я зроблю все, що тільки може наука, знаряддям якої я є. Але коли мій пацієнт починає рахувати карети в своїй похоронній процесії, я скидаю з цілющої сили ліків п'ятдесят відсотків. Якщо вам вдасться, щоб вона хоч раз спитала, який буде цієї зими новий фасон рукавів у пальтах, я зможу поручитися, що в неї буде один шанс не з десяти, а з п'яти.

Коли лікар пішов, Сью вибігла в майстерню й плакала в японську паперову серветку, аж доки та геть не розмокла. Потім узяла креслярську дошку і, насвистуючи веселий мотивчик, увійшла до кімнати.

Джонсі, майже непомітна під ковдрою, лежала, повернувшись обличчям до вікна. Сью перестала насвистувати, подумавши, що Джонсі заснула.

Вона прилаштувала дошку й почала малювати ілюстрацію до журнального оповідання. Молоді художники мусять мостити свій шлях у Мистецтво, малюючи ілюстрації до журнальних оповідань, як і молоді автори пишуть для того, щоб вимостити собі шлях у Літературу.

Малюючи героя оповідання, Сью почула тихий шепіт, що повторився кілька разів. Вона швидко підійшла до ліжка. Очі у Джонсі були широко розплющені. Дівчина дивилась у вікно й лічила – лічила в зворотному порядку:

– «Дванадцять», – мовила вона і трохи згодом: – «одинадцять», – потім: – «десять» і «дев'ять», – а тоді, майже одночасно: – «вісім» і «сім».

Сью стривожено подивилась у вікно. Що там лічити? Адже перед очима лише порожніє безмежно похмуре подвір'я та глуха стіна цегляного будинку. До половини тієї стіни видряпався старий плющ, підгнилий біля коріння. Холодний подих осені струсив з нього листя.

– Що там таке, серденько? – спитала Сью.

– Шість, – ледь чутно мовила Джонсі. – Тепер вони падають швидше. Три дні тому їх було майже сто. Аж голова боліла рахувати. А сьогодні вже легко. Он іще один упав. Тепер лишилося тільки п'ять.

– П'ять чого, серденько? Скажи своїй Сьюді.

– Листків. На плющі. Коли впаде останній, я помру. Я знаю це вже три дні. Хіба лікар нічого тобі не сказав?

– Таких дурниць я ще ніколи не чула, – пирхнула Сью, чудово вдаючи зневагу. – Яке відношення має листя старого плюща до твого одужання? А ти ж, капосне дівчисько, так любила цей плющ! Не будь дурненькою. Бо ж іще сьогодні вранці

лікар мені казав, що твої шанси одужати, та й то скоро... стривай, як же він сказав?.. Він сказав, що в тебе десять шансів проти одного! А це майже стільки, як у кожного з нас у Нью-Йорку, коли їдеш у трамваї або проходиш повз новий будинок. Спробуй-но тепер з'їсти бульйону і дай твоїй Сьюді докінчити малюнок, щоб можна було продати його редакції і купити своїй хворій дівчинці портвейну, а собі, ненажері, свинячих котлет.

– Не треба більше купувати вина, – мовила Джонсі, не відриваючи погляду від вікна. – Он іще один полетів. А бульйону я не хочу. Залишилось усього чотири листочки. Я хочу, поки не стемніло, побачити, як одірветься останній. Тоді помру і я.

– Джонсі, люба, – сказала Сью, схиляючись над ліжком, – ти можеш пообіцяти мені, що заплющиш очі й не дивитимешся у вікно, поки я закінчу роботу? Я повинна здати ці малюнки завтра. Мені потрібне світло, інакше я опустила б штору.

– А чи не могла б ти малювати в іншій кімнаті? – холодно спитала Джонсі.

– Краще я побуду біля тебе, – відповіла Сью. – До того ж я не хочу, щоб ти весь час дивилась на ті дурні листки.

– Тоді скажи мені, коли закінчиш, – заплющуючи очі, попросила Джонсі, – бо я хочу побачити, як упаде останній листок. Я стомилася чекати. Стомилася думати. Мені хочеться розслабитись, ні за що не триматися й полетіти, як один з отих нещасних листків.

– Спробуй заснути, – порадила Сью. – Мені треба покликати сюди Бермана, щоб намалювати з нього золотошукача. Я вийду на хвилинку, а ти лежи й не рухайся, поки я не повернуся.

Старий Берман був художником і жив на першому поверсі під ними. Йому вже перевалило за шістдесят. У мистецтві Берман був невдахою. Сорок років він збирався створити шедевр, але навіть не почав над ним роботи. Уже кілька років він не малював нічого, крім вивісок та реклам. На шматок хліба він заробляв, позуючи тим молодим художникам з колонії, які не могли платити натурщикові-професіоналу. Він занадто багато пив і ще не облишив балачок про свій майбутній шедевр. Що ж до всього іншого, то це був буркитливий дідок, який нещадно знущався з усякої делікатності і дивився на себе як на сторожового пса, спеціально поставленого захищати двох молодих художниць у студії нагорі.

Сью застала Бермана, від якого дуже тхнуло алкоголем. У кутку стояв мольберт, на якому було натягнуто чисте полотно, що вже двадцять п'ять років чекало перших штрихів шедевра. Сью розповіла старому про химери Джонсі й про свої побоювання, як би її подруга, легенька й тендітна, немов листок, не відлетіла від них, коли зв'язок із світом у неї ще послабшає.

Старий Берман з червоними очима, які помітно сльозилися, у відповідь галасливо знущався з таких ідіотських вигадок.

– Що, – кричав він, – хіба ще є такі дурні, щоб умирати через листя, яке осипається з плюща? Вперше чую. Ні, не хочу позувати для вашого йолопа! Як це ви дозволяєте їй забивати голову такими дурницями? Ах, маленька бідолашна міс Джонсі!

– Вона дуже хвора й зовсім знесилена, – сказала Сью, – а від високої температури в голові у неї повно всяких химер. Гаразд, містере Берман, якщо не хочете позувати мені, то й не треба. Просто я думаю, що ви – гидкий старий... старий базіка.

– Ви справжня жінка! – загорлав Берман. – Хто каже, що я не хочу позувати? Ану вперед. Я йду з вами. Півгодини я намагаюся пояснити, що готовий позувати. Боже мій! Тут зовсім непідходяще місце хворіти такій гарній дівчині, як міс Джонсі. Колись я намалюю шедевр, і ми всі виберемося звідси. Йй-бо, виберемося!

Джонсі спала, коли вони піднялися нагору. Сью опустила штору аж до підвіконня й знаком веліла Берманові пройти в іншу кімнату. Там вони зупинилися біля вікна й з острахом подивилися на плющ. Потім мовчки перезирнулися. Надворі вперто йшов холодний дощ із снігом. Берман у старій синій сорочці, зображаючи золотошукача, всівся на перекинутому догори дном чайнику, що правив за скелю.

Наступного ранку, прокинувшись після короткого сну, Сью побачила, що Джонсі не зводить сумних, широко розплющених очей із опущеної штори.

– Підніми її, я хочу подивитися, – пошепки наказала Джонсі.

Сью стомлено послухалась.

Неймовірна річ! Цілу ніч періщив дощ і шаленів рвучкий вітер, а на цегляній стіні ще виднів листок плюща. Один-єдиний. Темно-зелений біля стебла, але з жовтизною по краях, він хоробро тримався за двадцять футів від землі.

– Це останній, – мовила Джонсі. – Я думала, він неодмінно впаде вночі. Я чула, який був вітер. Сьогодні він упаде, тоді й я помру.

– Та бог з тобою! – сказала Сью, схилиючись змученим обличчям над подушкою. Подумай хоч би про мене, якщо не хочеш думати про себе. Що буде зі мною?

Джонсі не відповіла. Душі, яка лаштується вирушити в далеку таємничу подорож, усе на світі стає чуже. Невідчепна думка про смерть опановувала Джонсі дедалі дужче в міру того, як одна по одній слабшали ниточки, що зв'язували її з подругою і всім земним.

День повільно минув, але навіть у присмерку вони бачили на тлі цегляної стіни, що самотній листок плюща тримається на своїй ніжці. А потім, коли настала ніч, знову зірвався північний вітер, знов у вікна періщив дощ. Коли розвидніло, Джонсі безжально звеліла підняти штору. Листок плюща був ще на своєму місці. Джонсі лежала й довго дивилась на нього. А потім озвалася до Сью, яка на газовій плитці розігрівала для неї курячий бульйон.

– Я була поганим дівчиськом, – сказала Джонсі, – щось примусило цей останній листок залишитись там, де він є, щоб показати, яка я була противна. Це гріх – хотіти вмерти. Тепер ти можеш дати мені трохи бульйону й молока з портвейном... Через годину вона сказала:

– Сюді, я сподіваюсь намалювати коли-небудь Неаполітанську затоку.

Удень прийшов лікар, і Сью, проводжаючи його, вийшла в коридор.

– Шанси рівні, – сказав лікар, потискуючи худеньку тремтячу руку Сью. – Гарний догляд – і ви виграєте. А тепер я повинен навідатися ще до одного хворого тут, унизу. Його прізвище Берман, здається, він художник. Теж

пневмонія. Він старий, а хвороба в тяжкій формі. Надії ніякої, сьогодні його заберуть до лікарні, там йому буде зручніше.

Наступного дня лікар сказав Сью:

– Небезпека минула. Ви перемогли. Тепер харчування й догляд.

А надвечір того ж дня Сью підійшла до ліжка, де лежала Джонсі, умиротворено плетучи зовсім непотрібний шарф, і обняла подругу.

– Мені треба щось тобі розповісти, – сказала вона. – Сьогодні в лікарні від запалення легенів помер містер Берман. Він хворів тільки два дні. Позавчора вранці двірник знайшов старого в його кімнаті. Його черевики й одяг геть промокли й були холодні як лід. Ніхто не міг збагнути, куди він ходив такої жахливої ночі. Потім знайшли ліхтар, який ще горів, драбину, кілька пензлів і палітру, на якій було змішано зелену та жовту фарби. А тепер подивись у вікно, люба, на останній листок плюща. Тебе не дивувало, що він ні разу не затремтів і не колихнувся від вітру? Ах, сонечко, це і є шедевр Бермана, він намалював його тієї ночі, коли впав останній листок.

(За О`Генрі)

Запитання і завдання

1. Що ви дізналися про рід занять персонажів оповідання?
2. Де вони мешкають? Опишіть їхнє помешкання зовні та всередині.
3. Зауважте, як змальовується суспільне середовище й життєві обставини, в яких формувалися риси характеру дійових осіб. Ця частина сюжету твору називається експозицією.
4. Який критерій успішного одужання наголосив лікар? Чи згодні ви з ним?
5. Як ви вважаєте, чи була доречною поведінка Джонсі? Аргументуйте вашу думку.
6. Яка тема та ідея новели?
7. Що автор вкладає в поняття «шедевр мистецтва»?
8. Якими рисами письменник наділив Бермана?
9. Чи притаманна цьому творові іронічність? У чому вона виявляється?
10. Пригадайте, в якому з прочитаних вами творів ідеться про волю до життя. Що мотивувало героїв до боротьби зі смертю?
11. Перед переказом тексту перевірте, чи правильно ви зрозуміли значення слів.

Показитися – взбеситися	капосний – вредный	фарба – краска
рухатися – двигатися	химерний – причудливый	химера – чудовище
позувати – позировать	цегляний – кирпичный	мистецтво - искусство
збігатися – совпадать	пестливий – ласкательный	горище – чердак
знущатися – издеваться	гидкий – гадкий	куток – угол
полювати – охотиться	спільний – общий	базіка – трепач
клопотатися – ходатайствовать (заботиться)		скеля – скала
зклопотаний – озабоченный	неймовірно – невероятно	присмерк – сумерки
підсумувати – подитожить	зручно – удобно	небезпека – опасность
прилаштувати – пристроить	гробар – могильщик	марнота – суета
збагнути – сообразить	ковдра – одеяло	зневага – презрение
харчуватися – есть	запалення легенів – воспаление легких	пензель – кисть
тремтіти – дрожать	зневага – презрение.	

ДАРИ ВОЛХВІВ

Один долар вісімдесят сім центів. Це було все. Із них шістдесят центів – монетками по одному центу. Вона відвойовувала кожную монетку, торгуючись із продавцями так запекло, що аж вуха палали від мовчазного осуду її скупості, викликаної надмірною ощадливістю. Делла тричі перелічила гроші. Один долар вісімдесят сім центів. А завтра Різдво.

Що було діяти – хіба впасти на стару, потерту маленьку кушетку і заплакати. Так Делла і зробила. З цього маємо дійти повчального висновку, що життя складається з сліз, зітхань, усмішок, причому зітхання переважають.

Поки господиня переходить поступово від першої стадії до другої, огляньмо її господу. Мебльована квартира за вісім доларів на тиждень. Не можна сказати, що вона зовсім убога, але щось спільне з цим поняттям, безперечно, має. Внизу, у вестибюлі, скринька для листів, у щілину якої не ввійшов би жоден лист, і кнопка електричного дзвоника, з якої жодному смертному не пощастило б витиснути жодного звуку. На дверях була ще прикріплена картка з написом «М-р Джеймс Діллінгем Янг». Слово «Діллінгем» розтягнулось на всю довжину в той недавній час процвітання, коли власник цього імені одержував тридцять доларів на тиждень. Тепер він заробляв тільки двадцять доларів, і літери в слові «Діллінгем» поблякли, немовби серйозно замислились, чи не скоротитись їм до скромного, без претензій «Д». Та хоч коли містер Джеймс Діллінгем Янг, приходячи додому, піднімався у свою квартиру на верхньому поверсі, його завжди зустрічав вигук «Джим!» і гарячі обійми місіс Джеймс Діллінгем Янг – її ви вже знаєте як Деллу. А це й справді так гарно!

Делла перестала плакати. Вона стояла біля вікна, сумно дивлячись на сірого kota, який прогулювався по сірому паркану в сірому дворі. Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Вона місяцями економила буквально кожен цент, і ось це все, що вдалося зібрати. За двадцять доларів на тиждень далеко не заїдеш. Витрати були більші, ніж вона розраховувала. Витрати завжди більші. Тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джимові! Її Джимові! Багато щасливих годин провела вона, роздумуючи, що б таке подарувати йому на Різдво. Щось особливе, рідкісне, коштовне, хоч трохи гідне високої честі належати Джимові.

Між вікнами кімнати стояло трюмо. Делла відійшла од вікна і зупинилась перед дзеркалом. Очі її сяяли, як діаманти, але за якихось двадцять секунд лице втратило свої кольори. Вона хутенько висмикнула шпильки і розпустила своє довге волосся.

У подружжя Джеймс Діллінгем Янг було дві речі, якими вони дуже пишалися. Одна – це золотий годинник Джима, що належав колись його батькові та дідові, друга – волосся Делли. Її прекрасне волосся розсипалось каштановими хвилями, сяючи, мов струмені водоспаду. Воно спадало нижче

її колін і вкривало, наче плащем, майже всю її постать. Потім вона знову, нервуючи і поспішаючи, підбрала його. Завагавшись, постояла якусь мить нерухомо, і дві чи три сльози впали на потертий червоний килим. Мерщій надіти старенький коричневий жакет і старенький коричневий капелюшок! Делла кинулася до дверей і вибігла з дому на вулицю.

Вона зупинилась перед дверима з вивіскою: «М-м Софроні. Найрізноманітніші вироби з волосся». Делла вибігла на другий поверх і спинилася, переводячи дух, серце її швидко билось. Мадам Софроні була здоровенна білява жінка з сухими манерами.

– Чи не купите ви моє волосся? – спитала Делла.

– Я купую волосся, – відповіла мадам. – Зніміть капелюшок, треба подивитися, що за товар.

Знову заструменів каштановий водоспад.

– Двадцять доларів, – сказала мадам, звично зважуючи в руці волосся.

– Давайте мерщій, – промовила Делла.

Дві години після цього Делла бігала по крамницях, шукаючи подарунок Джимові. Нарешті знайшла. Безперечно, ця річ була створена для Джима, і тільки для нього. Нічого схожого не було в жодній іншій крамниці, вона вже все перевернула там догори дном. Це був платиновий ланцюжок для кишенькового годинника, простий і строгий, він привертав увагу коштовністю матеріалу, з якого був зроблений, а не мішурним блиском – саме такими мають бути всі гарні речі. Він навіть був гідний годинника. Побачивши його, Делла відразу дійшла думки, що ланцюжок повинен належати Джимові. Він був такий, як Джим. Скромність і гідність – ці якості були у них обох. За ланцюжок довелося заплатити двадцять один долар. У Делли лишилося ще вісімдесят сім центів, і вона поспішила додому. З таким ланцюжком Джим у будь-якому товаристві зможе дістати свій годинник, глянути, котра година, бо хоч який чудовий був той годинник, а Джим іноді дивився на нього крадькома, бо висів він не на ланцюжку, а на старому шкіряному ремінці.

Коли Делла повернулася додому, її захоплення трохи вщухло, натомість з'явилися передбачливість та розсудливість. Вона дістала щипці для завивання, запалила газ і почала виправляти спустошення, вчинені великодушністю та любов'ю. А це завжди надзвичайно важка праця, дорогі друзі, велетенська праця. За сорок хвилин її голова вкрилася дрібними кучериками і Делла стала дуже схожою на хлопчиська, що втік з уроків. Довгим, уважним і критичним поглядом вона глянула на себе в дзеркало.

«Якщо Джим не вб'є мене з першого погляду, – подумала, – то, глянувши вдруге, скаже, що я схожа на хористку. Але що, що могла б я зробити з одним долларом і вісімдесятьма сімома центами?!»

О сьомій годині кава була готова, а гаряча сковорода стояла на плиті, чекаючи, коли на ній смажитимуться котлети.

Джим ніколи не спізнювався. Делла затиснула в руці платиновий ланцюжок і сперлася на краєчок стола біля вхідних дверей. Невдовзі вона почула його кроки внизу на сходах і на мить зблідла. Вона мала звичку звертатися до бога

з коротенькими молитвами з приводу всяких життєвих дрібниць і тепер швиденько зашепотіла:

– Господи, зроби, будь ласка, так, щоб я все ще сподобалася йому!

Двері відчинилися, Джим увійшов і причинив їх. Його худе обличчя було заклопотане. Бідолаха, в двадцять два роки він мав годувати сім'ю! Йому давно треба було купити нове пальто, і рукавичок у нього не було.

Джим увійшов і завмер, наче сêter, що збирається кинутися на перепелицю. Його очі спинилися на Деллі, в них був вираз, якого вона не могла зрозуміти, і їй стало страшно. Це не були ні гнів, ні здивування, ні докір, ні жах – жодне з тих почуттів, яких вона могла сподіватись. Він просто пильно дивився на неї, і на обличчі у нього був отой дивний вираз.

Делла зіскочила зі столу і кинулась до нього.

– Джим, милий, – вигукнула вона, – не дивись так на мене! Я підстриглась і продала волосся, бо я б не пережила, якби нічого не змогла подарувати тобі на Різдво. Воно знову виросте! Ти ж не гніваєшся, ні? Я повинна була це зробити. Волосся у мене росте дуже швидко. Поздоров мене з Різдвом, Джим, і будьмо щасливі. Ти ж навіть не знаєш, який гарний, чудовий подарунок я приготувала для тебе!

– Ти обстригла волосся? – насилу спитав Джим так, наче він не міг усвідомити цього очевидного факту, хоч його мозок напружено працював.

– Обстригла і продала його, – відповіла Делла. – Але ж я тобі все одно подобаюсь? Я ж така сама, тільки з коротким волоссям!

Джим здивовано оглянув кімнату.

– То, виходить, твого волосся вже нема? – спитав він з якимсь безглуздим виразом.

– І не шукай його, не знайдеш, – відповіла Делла, – кажу ж тобі: я його продала – обстригла і продала. Сьогодні Святвечір, Джим. Будь зі мною ласкавий, це ж я зробила для тебе. Можливо, волосся на моїй голові і можна було б перелічити, – в її голосі раптом прозвучала глибока ніжність, – але ніхто й ніколи не зможе виміряти мою любов до тебе! Смажити котлети, Джиме?

І Джим раптом наче прокинувся від важкого сну. Він обняв свою Деллу.

Джим витяг з кишені свого пальта пакуночок і кинув його на стіл.

– Зрозумій мене правильно, Делл, – сказав він. – Ніяка стрижка, ніякі нові зачіски не примусять, щоб я розлюбив тебе, дівчинко. Але розгорни цей пакунок – і ти зрозумієш, чому я спершу трохи розгубився.

Білі спритні пальчики розірвали мотузку й папір. Пролунав крик захвату, а на зміну йому прийшли, як то буває тільки у жінок, потоки сліз та зойки. Довелось негайно вдатися до всіх заспокійливих засобів, які тільки були у господаря квартири.

Річ у тому, що на столі лежали гребінці, набір гребінців, якими Делла давно любивалася на одній з бродвейських вітрин. Чудові гребінці, справжні черепахові, прикрашені по краях дрібними коштовними каменями, і саме того відтінку, що пасував би до її волосся. Гребінці коштували дорого, вона знала це, і її серце давно вже нило від того, що не було ніякої надії купити їх.

Тепер вони належали їй, але де ж ті коси, що їх прикрасили б ці довгождані гребінці. А проте вона міцно притисла їх до грудей, підвела нарешті затуманені сльозами очі, всміхнулась і промовила:

– У мене дуже швидко росте волосся, Джиме!

Тут Делла згадала, що Джим ще не бачив свого чудового подарунка. Вона хутенько подала йому на долоні ланцюжок. Коштовний метал, здавалося, засяяв відбитим світлом її гарячої і щирої радості.

– Ну, правда ж гарний, Джиме? Я обнишпорила все місто, поки знайшла його. Тепер ти можеш дивитись, котра година, хоч сто разів на день. Дай-но мені свій годинник. Я хочу побачити, який вигляд він матиме з ланцюжком.

Але Джим не послухався – він ліг на кушетку, заклав руки під голову і всміхнувся.

– Делл, – сказав, – давай сховаємо свої подарунки до іншого часу. Вони занадто гарні, щоб так зразу ними користуватись. Я продав годинник, щоб купити тобі гребінці. А тепер, гадаю, пора смажити котлети.

Волхви, ті, що принесли дари немовляті у яслах, були, як ви знаєте, мудрі люди, надзвичайно мудрі люди. Вони винайшли звичай робити різдвяні подарунки. Бо вони були мудрі, і дари їхні були мудрі, не виключено, що їх можна було навіть замінити, якщо траплялися два однакових подарунки. А я розповів вам нічим не примітну історію про двох дурненьких дітей, які жили у восьмидоларовій квартирі і зовсім немудро пожертвували одне для одного найдорожчими своїми скарбами. Але до відома мудреців наших днів слід сказати, що з усіх, хто робив подарунки, ці двоє були наймудріші. З усіх, хто приносить і приймає дари, наймудріші тільки такі, як вони. Це всюди так. Вони і є волхви.

(За О`Генрі)

Запитання і завдання

1. Слухайте і повторюйте нові слова, запишіть їх значення. Зверніть увагу на прислівники та подумайте над ситуаціями, де їх доречно застосувати.

а) Подружжя, крок, гребінець, ланцюжок, постать;

б) торгувати – торгуватися (як?) запекло,
переходити від простого до складного (як?) поступово,
вагатися (як?) мимоволі,
стояти (як?) нерухомо,
глянути (як?) прискіпливо,
дивитися (як?) крадькома,
пасувати (кому, до чого?) ідеально.

2. Слухайте і повторюйте синонімічний ряд, нові слова записуйте.

Швидко, спритно, мерщій, хутко;
затихнути, ущухнути, припинитися;
подивитися, глянути, зиркнути;
важка, тяжка, виснажлива (праця);
бліде, безбарвне (обличчя);

привітати, поздоровити (зі святом),
чудовий, прекрасний,
коштовний, дорогоцінний,
сяяти, блищати, променитися.

3. Замініть словосполучення синонімічним виразом.

Зразок: Заспокійливий засіб – засіб для заспокоєння (щоб заспокоїтись).

Знайдений Деллою подарунок, затуманені сльозами очі, прикрашені каменями гребінці, зроблені волхвами дари, заклопотане обличчя.

4. Поясніть, як ви розумієте вирази.

Вуха палають; час процвітання, бути без претензій; далеко не заїдеш; лице втратило всі кольори; перевести дух; наче прокинутися від важкого сну; огляньмо господу, перевернути все догори дном.

5. Трансформуйте речення, вкажіть на умову чи спосіб виконання дії за зразком.

Зразок: *Вона відвойовувала кожну монету, коли торгувалася на базарі.* –
Вона відвойовувала кожну монету, торгуючись на базарі.

1. Букви поблякли, коли замислились над скромністю господаря.
2. Делла відійшла від вікна і спинулася перед дзеркалом.
3. Вона не довго вагалася, коли вирішила зробити подарунок.
4. Її волосся спадало до колін і вкривало всю постать.
5. Коли дівчина поспішала, вона нервувалася.
6. Власниця салону оглянула товар і назвала ціну.
7. Коли Делла побачила ланцюжок, вона вирішила придбати саме його.
8. Коли було запалено газ, вона почала смажити котлети.
9. Почулися кроки Джима – і дівчина зблідла.
10. Джим опанував себе і запропонував відкласти подарунки до іншого часу.

Габріель-Гарсія Маркес

СТАРИГАН ІЗ КРИЛАМИ

Дош не вщухав уже третю добу, і з напівзатопленого подвір'я краби весь час повзли до будинку: Пелайо тільки те й робив, що знищував їх, а на світанку виносив викинути в море. У дитини всю ніч був жар, і Пелайо з дружиною подумали, що то в неї від смороду крабів.

У вівторок, коли Пелайо повернувся з моря, він насилу побачив у глибині подвір'я щось. Воно ворухилось і стогнало. Підійшовши ближче, він побачив, що це старенький дід, який упав обличчям у грязюку й не може підвестися, бо йому заважають великі крила.

Наляканий цим страховиськом, Пелайо побіг по свою дружину Елісенду, яка саме ставила компреси хворій дитині, й привів її на подвір'я. Обоє німо дивились на старого. Він був одягнений, як жебрак, череп його був лисий, як коліно, рот беззубий, великі брудні пташині крила лежали в болоті, і все це разом надавало йому кумедного й неприродного вигляду. Пелайо та Елісенда довго й уважно дивились на старого, нарешті дійшли висновку, що він навіть симпатичний, і звернулись до нього. Той відповів незрозумілою мовою, тож вони вирішили, що це, мабуть, людина, яка потерпіла під час аварії якогось іноземного пароплава. Проте подружжя все-таки вирішило покликати сусідку, яка багато див бачила в своєму житті, й вона одразу все пояснила:

– Це ангел. Мабуть, він прилетів по дитину, але він такий старий і немічний, що злива збила його на землю.

Наступного дня все село вже знало, що в будинку Пелайо є живий ангел. Сусідка застерігала, що ангели о цій порі року дуже небезпечні, тому Пелайо цілий вечір не спускав зі старого очей, а перед тим, як лягти спати, витяг його з грязюки й замкнув у курнику. Опівночі дощ нарешті вщух, але Пелайо та Елісенда все ще ловили крабів. Незабаром дитина прокинулась і попросила їсти; жар у неї спав. Подружжя вирішило, що вранці вони відпустять ангела, дадуть прісної води та харчів на три дні й нехай летить у відкрите море. Проте коли вранці вийшли на подвір'я, сусіди стояли юрмою перед курником, розглядаючи ангела, й кидали йому їжу крізь сітку, немов то було не надприродне створіння, а цирковий звір.

Почувши про приліт у їхнє село ангела, з'явився отець Гонзага. Прийшли й інші цікаві й почали разом міркувати, що робити з полоненим. Одні пропонували призначити його головою всесвіту; інші наполягали зробити його генералом, який, напевне, виграв би всі війни. Були й такі фантазери, які пропонували з допомогою ангела вивести новий рід крилатих людей, котрі підкорили б усесвіт.

Отець Гонзага, зазирнувши до курника, проказав молитву, а тоді попросив відчинити двері, щоб ближче придивитись до діда, який був схожий на велику курку, а не на людське створіння. Дід сидів у кутку, розправивши крила, які сохли на сонці; довкруг валялись недоїдки, які кидали люди.

Отець Гонзага зайшов до курника і привітався по-латині; старий байдуже глянув на нього й буркнув щось своєю мовою. Священикові не сподобалось, що ангел не розуміє божої мови й не вміє шанувати божих слуг. Потім отець Гонзага помітив, що старий дуже схожий на земну людину: від нього тхнуло болотом, з крил звисали водорості, пір'я було посічене вітрами, й нічого в зовнішності старого не свідчило про велич і гідність ангела.

Священик вийшов із курника і сказав, що крила ще ні про що не свідчать, їх мають і літак, і яструб, отже, це – атрибут не тільки ангелів. Тут же він нагадав, що саме диявол володіє здібностями перевтілюватись і дурити людей. Гонзага пообіцяв написати листа єпископові, щоб той, у свою чергу, написав главі церкви, а той – папі. Таким чином, остаточне рішення треба чекати з найвищої інстанції.

Звістка про ангела поширювалася з такою швидкістю, що через деякий час у двір Пелайо довелося викликати військо, аби розігнати натовп, який трохи не

розвалив будинок. Елісенда втомилась вимітати з подвір'я сміття, їй спало на думку брати з кожного, хто хоче зайти у двір і подивитись на ангела, плату.

А люди йшли і йшли. Прибув навіть мандрівний цирк із повітряним гімнастом, що кілька разів пролетів над юрбою, але ніхто не звернув на нього жодної уваги. Прийшли з надією видужати химерні хворі: жінка, яка з дитинства лічила удари серця; нещасний чоловік, якому заважав спати шум зірок; сновиди, який прокидався вночі й ламав усе, що робив удень, та багато інших, хвороби яких були не такі серйозні. Серед цього безладдя Пелайо з Елісендою несподівано виявили, що в них зібралася вже кругленька сума, а черзі бажаючих подивитись на живого ангела не було кінця-краю.

Від спеки й смороду свічок, що їх віруючі ставили перед курником, ангел намагався якнайдалі забитися в куток. Він навіть не глянув на ласощі, знехтував стравами, які ставили біля нього. Здавалось, терпіння було найголовнішою чеснотою ангела: його дзьобали кури, шукаючи космічних паразитів, недужі видирали з крил пір'я, щоб доторкнутись ним до своїх болячок, а безбожники кидали в нього камінням, щоб старий підвівся й вони змогли розгледіти його тіло. Один сміливець навіть припик йому бік, бо ангел так довго не ворухився, що всі подумали, чи він не вмер. Старий злякався, бурмотів щось своєю незрозумілою мовою, очі його наповнилися слізьми, він змахнув крилами, здійнявши цілу хмару пилуки в курнику й паніку в натовпі. Побачивши, що ангел реагує на біль, вирішили дати йому спокій.

Отець Гонзага весь час закликав набратися терпіння, поки не прийде вказівка від папи. Але час спливав, а папа не клав край усій цій історії. Лише мандрівний цирк відвернув на якийсь час увагу людей від ангела. Нечисленні чудеса, які приписували ангелові, були якимись сумнівними: до сліпого зір не повернувся, зате в нього виростили три нових зуби; паралітик так і не почав ходити, але раптом виграв у лотерею великі гроші. Ці чудеса, схожі на жарт, похитнули репутацію ангела, і подвір'я знову стало таким безлюдним.

Проте господарі не нарікали. За одержані гроші вони перебудували свій дім, зробили його двоповерховим, на вікна поставили залізні ґрати, щоб не залітали ангели. Пелайо почав розводити кролів, тепер у нього була ціла кроляча ферма. Елісенда купила собі вбрання, як у багатії сеньйори. Єдине, що господарі залишили без змін, то це курник.

Коли хлопчик почав ходити, батьки пильнували, щоб він не наближався до курника, а коли дитина піросла, вона гралася в курнику. Ангел до хлопчика ставився так само байдуже, як і до інших, але, мов дворняга, терпів його витівки.

Одного дня хлопчик і ангел одночасно захворіли на вітряну віспу. Викликали лікаря. Він не втримався й, оглянувши ангела, знайшов у нього стільки хвороб у серці, що просто дивно було, як він ще живе на світі. Але найбільше лікаря здивували крила старого, які були такими природними в цьому організмі, що виникло логічне запитання, чому їх не мають інші люди.

Минуло кілька років, і хлопчик пішов до школи. Новий будинок устиг постаріти, курник розпався зовсім, і ангелові не було тепер куди подітисся. Він тинявся двором, заходив до спальні, а коли його виганяли звідти віником, миттю опинявся на кухні; здавалось, він перебував одночасно в кількох місцях;

подружжя дійшло висновку, що він має здатність роздвоюватись. Елісенда у відчаї плакала, їй було несила жити в цьому пеклі, повному ангелів.

За останню зиму ангел дуже постарів. Він ледь ворухнувся й майже нічого не бачив, а все пір'я з крил повипадало. Пелайо, нарешті, пожалів старого, загорнувши його в ковдру й відніс у повітку, де ангела щонаочі трусила лихоманка й він стогнав, бурмочучи щось своєю незрозумілою мовою. Господарі занепокоїлись, щоб старий, бува, не вмер, бо тоді ніхто, навіть їхня розумна сусідка, не зможе їм сказати, що робити з померлим ангелом. Та ангел не вмер тієї зими, а, навпаки, почав одужувати. У нього почало рости пір'я. Іноді, коли ніхто не чув, старий наспівував пісні давніх мандрівників.

Одного разу Елісенді здалося, ніби вітер зриває дах над балконом; вона пішла до будинку і, визирнувши з вікна, побачила, що це намагається злетіти ангел. Рухи його були невправні, він витоптав усю городину й мало не розвалив повітку. Нарешті йому таки пощастило здійснитися вгору. Елісенда полегшено зітхнула. Вона ще довго дивилася вслід ангелові, який полетів у бік моря, перетворившись на маленьку чорну цятку.

(За Г.-Г. Маркесом)

Запитання і завдання

1. Поміркуйте, які події зображує автор – реальні чи вигадані.
2. Над якими проблемами змушує задуматися цей твір?
3. Охарактеризуйте персонажів: Пелайо, Елісенду, їхнього сина, сусідку, отця Гонзага – як їхнє ставлення до старигана виражає присутнє в характерах.
4. Зауважте, як розвиваються характери.
5. Що, на вашу думку, символізують крила?
6. Хто з персонажів маніпулює обставинами, кого можна назвати наївним, хто вірить у диво, хто націлений на збагачення, хто прагне видовищ?
7. Як ви гадаєте, чому творчість Нобелівського лауреата Г.-Г. Маркеса називають «магічним реалізмом»?

Наїль Муратов

ХИТРА КАТРУСЯ

До п'яти років у Катрусі прокинулося почуття гумору, що спочатку ні в кого не викликало занепокоєння. Таїсія навіть відчувала гордість з приводу раннього розвитку молодшої доньки, тому розповідала подругам її милі витівки.

Першою жертвою специфічного почуття гумору Катрусі стала її старша сестра. Нонні нещодавно виповнилось шістнадцять. Вона приваблива і має воістину золотий характер. Так уже вийшло, що на її плечі лягла лєвова частка турбот про Катрусю, оскільки Таїсія, скоротивши декретну відпустку до мінімуму, вийшла на роботу, що залишалася єдиним джерелом доходу в родині. Чоловіка Таїсія вигнала ще років десять тому з причини, відомої їм двом, та й

таємницю батьківства молодшої доньки розкривати не збиралася. Щодня в обід, дочекавшись повернення Нонни зі школи, Таїсія тікала в свій офіс, а коли поверталася, Катруся вже солодко спала. Природно, що постійно бачачи біля себе старшу сестру, дівчинка почала називати її мамою. Нонна встигала і в школі, і вдома, що частково пояснюється безкорисливою допомогою подружок-однокурсниць, які обожнювали спілкуватися з Катрусею, але головним чином – власною організованістю. Оскільки життя неповнолітньої «мами» протікало виключно в школі, вдома і на дитячому майданчику, її стосунки з хлопцями не заходили далі дружнього спілкування. У випускному класі Нонна виглядала старшою за однолітків – хлопчики її просто побоювались.

Але одного разу в житті Нонни сталася визначна подія. Вирушивши з Катрусею в кіно, у фойє кінотеатру вона ледь не зіткнулася з хлопцем років двадцяти – двадцяти двох. Він почав вибачатися, але несподівано, без жодного зв'язку, мовив: «Ви така гарна!».

Нонна, не звикла до подібних зізнань, зібралася скромно відвести очі, але їх погляди вже зустрілися... Невідомо, чим би все це закінчилося, якби в справу не втрутилась Катруся. Потягнувши сестру за руку, дівчинка зробила крок у бік буфету: «Ти ж обіцяла купити мені тістечко!» – обурено заявила вона. Нонна змушена була задовольнити наполегливу сестричку. Але ще ніколи вона не була така зла на неї. А та, замурзавшись кремом, весело щебетала. Поки Нонна шукала вологу серветку в сумочці, біля столика з'явився той же хлопець.

- Можна я сяду за ваш столик? – чемно поцікавився він.

- Сідай! – по-хазяйськи розпорядилася Катруся. – Можеш взяти мені ще одне тістечко.

- О'кей! – радо погодився хлопець, а потім звернувся до Нонни: – А вам?

- Ні-ні, купувати нічого не потрібно! – рішуче відмовилася вона. – Каті досить одного тістечка, а я взагалі не їм солодкого. Але ви можете просто сісти за наш столик.

- То ви не проти? –перепитав хлопець. – Здорово! Але я, мабуть, все-таки збігаю по тістечко. Мені дуже хочеться сподобатися вашій чарівній сестричці.

- Ти мені вже сподобався! – повідомила Катруся, в чийх ясних оченятах світився обрис наступного тістечка. Подумавши, вона додала: – І мамі теж!

Незнайомець почав озиратися навсбіч, а Катруся вказала пальчиком на Нонну: «Так ось же вона, моя мама!»

На хлопця було шкода дивитися: дівчина, що так йому сподобалася, виявилася молододу мамою: «То ви заміжня?»

- Ні, не заміжня! – знову втрутилася Катруся. – А у тебе є дружина?

- Ні, – буркнув хлопець. – Я поки не збираюся одружуватися.

- Даремно! – мовила Катруся з жалем, підрахувавши, скількох тістечок вона позбавляється. – Мама у мене дуже хороша.

- Не сумніваюся! – холодно відгукнувся її співрозмовник.

Коли Нонна зрозуміла, що ситуація складається не на її користь, вона спробувала внести ясність, що Катруся – її сестра, а не донька, але було пізно.

- Нічого він не зрозумів! – засмутилася Катруся. – От телепень!

- Знаєш що, не звалюй із хворої голови на здорову! – мовила Нонна. – Сама кашу заварила...

Катруся зрозуміла цей докір як наказ виправити ситуацію. Хлопця, який так і не встиг купити їй тістечко, вона знайшла в напівпорожній залі й пояснила, що то був жарт. Разом вони повернулися до Нонни, яка з підозрою глянула на малу. Передчуття не підвело її.

- А коли ми підемо в буфет по тістечка, мамо? – невинним голосом поцікавилася юна шахрайка. – Ти ж обіцяла мені тістечко, якщо я скажу, що ти – моя сестра.

- Ну, знаєте! – обурився незнайомець, звертаючись до Нонни. – Вашому цинізму немає меж.

- Я їй нічого не обіцяла! – розгублено прошепотіла дівчина.

- Навіть зараз ви не можете сказати правду! Адже діти брехати не вміють! – хлопець кинув на стіл купюру. – Ось, купите вашій дочці тістечко. Вона його заслужила. Завдяки їй я тепер знаю, що ви за одна! – незнайомець гордо пішов до виходу.

- Я ж казала, що він – лох! – переможно заявила Катруся. – А ти не вірила!

Помирилися сестри тільки через тиждень. Наступною жертвою Катрусиної дотепності стала Таїсія. Сталося це в липні, коли сімейство у повному складі поверталось до рідної Одеси після візиту до російських родичів. Наслухавшись скарг сестри про поїздки, Таїсин брат надумав зробити їй подарунок – і поміняв плацкартні квитки на купейні. На жаль, ця ідея обернулася ускладненням: у купе молода жінка виявила неголеного чоловіка середньоазіатського типу. Одягнений у пом'яттий спортивний костюм, сусід справляв малоприємне враження. Таїсії чомусь відразу згадалися численні історії про жорстоких перевізників героїну й про жахи сучасної наркоторгівлі. Незнайомець став іще підозрілішим, коли кинув погляд на жінку, немов просвітив її рентгеном. Таїсія подумала, що перед нею кримінальний авторитет, тому, не роздумуючи, рушила до провідника, пошепки попередивши Нонну бути обережною і не спілкуватися з підозрілим сусідом. Провідник розчарував: вільних місць ніде не було. За годину бідолашна жінка повернулася в купе, де на неї чекав ще один сюрприз: Катруся вже розташувалася на колінах незнайомця, тримаючи в кожній руці по цукерці. Судячи з виразу задоволення і слідів шоколаду, чимало їх уже покоїлося в животі малолітньої ненажери. Таїсине зауваження не справило на дівчат жодного враження.

- Хочете чаю? – поцікавився підозрілий сусід, вміло зображуючи дружню посмішку. Говорив він правильною мовою, практично без акценту, що, на думку Таїсії, лише підтверджувало його високе положення в кримінальній ієрархії.

Холодно відмовившись, Таїсія попросила Нонну вийти з нею в коридор, але спроба суворо відчитати дочку закінчилася повним провалом: дівчина була переконана, що сусід абсолютно нормальний. І вона мала рацію.

Насправді сусід був полковником медичної служби, який повертався до Одеси з рідного Казахстану, а оскільки служив він у госпіталі прикордонників, то належав до прикордонних військ, що відіграло роль у подальших подіях. Батиржан – так звали сусіда – справді був великим авторитетом, але не в кримінальному середовищі, а серед нейрохірургів. Три доби в дорозі зробили

його вигляд непрезентабельним. До перетину кордону Таїсія не заплющила очей, готова розладнати підступні плани незнайомця щодо залучення її дочок у коло наркоманів, а той продовжував зображати із себе доброго сусіда, приділяючи попутникам увагу. Особливою його прихильністю користувалася Катруся, яка встигла до вечора розправитися з великою коробкою цукерок, що опинилися в багажі товариського пасажира. Від напруження в Таїсії розболілася голова, що не сховалося від досвідченого ока Батиржана. Покопавшись у сумці, він знайшов пігулки і запропонував жінці. Та запідозрила, що незнайомиць має намір підсадити на наркотики і її теж, але приводу для відмови відразу не знайшла. За десять хвилин пігулка подіяла, головний біль минув, та, на біду, у ліків виявилася побічна дія – і жінка відчула, що засинає. Прокинулась, коли вже було темно. Вагон стояв на станції. З верхніх полиць чувся шепіт – це перемовлялися Батиржан і її молодша дочка.

- Ти – хороший, тільки вона до хорошого не звикла! – Катруся казала це дуже тихо, але Таїсія розібрала кожне слово.

- Це неправильно! – відповів Батиржан. – Твоя мама – чудова жінка, і гідна всього найкращого. Шкода тільки, що вона так насторожено дивиться на людей.

- Нічого, ти все одно приходи, її ніколи вдома не буває. А Нонна тобі подобається?

- Звичайно. Мені все ваше чудове сімейство подобається.

- І я теж? – запитала Катруся.

- Ти – найбільше!

- А чому від тебе дружина пішла?

- Не хотіла одна сидіти вдома. Адже я весь час на роботі пропадаю.

- Точно як наша мама. Ось, виявляється, чому в нас тата немає! – зрозуміла Катруся. Тут її настрій укотре змінився і вона невинно поцікавилася: – А у тебе більше цукерок не залишилося?

- Не залишилося. Але я тобі в Одесі куплю.

Після цих слів Батиржана терпець Таїсії увірвався, і вона гнівно заявила:

- Припиніть чіплятися до моєї дочки! Нічого ви їй не купите! Я сама в змозі подбати про своїх дітей!

- Чому ви мене ображаєте – обурився Батиржан. – Я вам нічого поганого не зробив.

- Не встигли ще! – кинула Таїсія.

У цю мить Катруся, зрозумівши, що події розгортаються не так, як їй хотілося б, почала істерично ридати. Таїсія переключила увагу на неї.

Благополучно минувши російський кордон, прибули в Україну. Досвідчений Батиржан перевів стрілки на своїх годинниках, його приклад наслідувала Нонна. А потім до купе увійшли двоє прикордонників і наказали пред'явити паспорти.

- Це ваші доньки? – поцікавився прикордонник у Таїсії. – Чому у вас різні прізвища?

Таїсії не хотілося обговорювати свої сімейні справи при сторонніх:

– Справа в тому, що вони... на прізвищі чоловіка. А я залишилася на дівочому.

Невпевнений тон не сподобався прикордонникам, і один із них, хитро посміхнувшись, запитав у Катрусі, котра уважно вслухалася в розмову:

- Дівчинко, це твоя мама?

Катруся посміхнулася ще хитріше і заперечливо похитала головою.

- А хто ж твоя мама? – насторожилися обидва прикордонники.

Катруся зрозуміла, що настав її зоряний час. Витримавши паузу, дівчинка ефектно показала пальцем на Нонну: – Ось моя мама!

Прикордонники презирнулися: – Все правильно. Прізвища збігаються. Ось тільки матусі за паспортом лише шістнадцять. З молодих, та ранніх!

- Везете матір з донькою в сексуальне рабство? – грізно запитав прикордонник.

- Це мої діти! Можу показати свідоцтво про народження... – однак Таїсії ніхто не повірив.

- Покажете потім. А зараз збирайте речі, пройдемо з нами!

І тут у розмову втрутився неголений полковник:

- У жінки з документами все гаразд, потрудіться розібратися на місці.

- Ану, покажи свій паспорт! – переключився один на Батиржана.

- Не «покажи», а «покажіть», старшино! Вас що, ввічливості не вчили?

- Гаразд, давай, теж збирайся! – підтримав напарника другий. – В іншому місці пояснимо, чого нас вчили!

- Ще раз повторюю, старшино, що ніхто з цього купе не піде! – розлютився Батиржан. – Клич-но сюди старшого за званням.

Коли сусід нахилився до сумки по службове посвідчення, не тільки Таїсія, але й прикордонники вирішили, що він шукає пістолет, і негайно накинулися на Батиржана. Але найшла коса на камінь! Полковник колись займався боротьбою. Таїсія закричала. У купе прибігли нові прикордонники...

До Одеси приїхали на десять годин пізніше, вже наступним поїздом. У дорозі жінка вже не дивилася на сусіда з підозрою, прийняла його запрошення відзначити знайомство в одному з одеських ресторанів. Вечеря відбулася, але історія розвитку не мала: і Таїсія, і Батиржан, як і раніше, весь свій час проводять на роботі. А от у дітей виявилися власні плани: хитра Катруся надумала зробити екскурсію в госпіталь, де, на її думку, повинен зберігатися чималий запас цукерок.

(За Наїлем Муратовим)

Запитання і завдання

1. Поясніть значення нових слів, запишіть їх у зошит. Якщо це можливо, доберіть до них однокореневі за зразком.

Зразок: розладнати (плани) – лад, ладити, ладнати.

Користуватися прихильністю, занепокоїтися, нещодавно, приваблива (зовнішність), безкорислива (допомога), обожнювати (кого? що? що робити?), побоюватися, втрутитися (у справу, в розмову), обурюватися (чим?), відмовитися (від чого), перепитати, озиратися навсібіч, неголений (чоловік), привід, витівка.

2. Поясніть, як ви розумієте висловлювання.

Золотий характер; найшла коса на камінь; звалювати з хворої голови на здорову; закінчитися провалом; мати рацію; терпець увірвався; чіплятися до людей; переключити увагу; прийняти запрошення; вскочити в халепу.

3. Дайте відповіді на запитання.

1. Які стосунки склалися в сім'ї героїні оповідання і чим вони зумовлені?

2. Чи вмотивована поляризація рис Нонни та Катрусі? Запишіть ці антонімічні пари.

Зразок: відповідальність – безтурботність.

3. Що ви розумієте під почуттям гумору?

4. Чому гумор Катрусі названо специфічним?

5. Які чинники стимулювали його виявлення в дівчинці та які це мало наслідки?

6. Наведіть аргументи рятівної сили гумору та контраргументи з тексту.

7. Поділіться власними спостереженнями, коли гумор рятує, а коли стає приводом ускочити в халепу.

Фазіль Іскандер

ЗАБОРОНЕНИЙ ПЛІД

За східним звичаєм, у нашому домі ніколи не їли свинину. Не їли дорослі і дітям суворо забороняли. Хоча інша заповідь Магомета – щодо алкогольних напоїв – порушувалась, як я тепер розумію, нестримно, стосовно ж свинини не допускалось жодного лібералізму.

Заборона породжувала гарячу мрію і крижану гордість. Я мріяв скуштувати свинину. Запах смаженої свинини доводив мене майже до втрати свідомості. Я довго простоював біля вітрин магазинів і дивився на спітнілі колбаси. Уявляв, як знімаю з них шкіру і кусаю соковиту м'якоть. Я до того ясно уявляв собі смак ковбаси, що, коли скуштував її пізніше, навіть здивувався, наскільки точно я вгадав.

Звісно, була можливість скуштувати свинину ще в дитячому садку або в гостях, але я ніколи не порушував прийнятого порядку. Пам'ятаю, в дитячому садку, коли нам подавали плов зі свининою, я виловлював шматки м'яса і віддавав їх своїм товаришам. Я ніби відчував ідейну перевагу над ними. Приємно було нести в собі певну загадку, ніби ти знаєш дещо недоступне для оточення. І тим сильніше я продовжував мріяти про гріховну спокусу.

У нашому дворі жила медсестра. Звали її тьотя Соня. Чомусь усі ми тоді вважали, що вона лікар. Взагалі, дорослішаючи, помічаєш, як навколо тебе дядьки і тітки поступово понижуються в посадах. Тьотя Соня була літньою жінкою, з коротким волоссям, з лицем, застиглим у давній скорботі. Говорила вона завжди тихим голосом. Здавалось, вона давно зрозуміла, що в житті немає нічого такого, що варте було б голосних розмов. Під час звичайних у нашому

дворі комунальних баталій із сусідами вона свій голос майже не підвищувала, що створювало додаткові труднощі для супротивників, так як часто, недочувши її останні слова, вони втрачали головну нитку скандалу і збивалися з темпу.

Наші сім'ї були у гарних стосунках. Мама говорила, що тітка Соня врятувала мене від смерті. Коли я захворів на якусь тяжку хворобу, вона з мамою чергувала біля мене цілий місяць. Я чомусь не відчував ніякої вдячності за врятоване життя, однак із поваги, коли про це заходила мова, ніби радів тому, що живий.

Вечорами вона часто сиділа у нас вдома і розповідала історію свого життя, головним чином про свого першого чоловіка, убитого під час громадянської війни. Розповідь цю я чув багато разів і все-таки завмирав від жаху в тому місці, де вона говорила, як серед трупів убитих шукає і знаходить тіло свого коханого. Тут вона звичайно починала плакати, і разом із нею плакали моя мама і старша сестра. Вони намагалися заспокоїти її і пропонували чай або давали води. Мене завжди вражало, як швидко після цього жінки заспокоювались і могли весело балакати про різні дрібниці.

Потім вона йшла, бо мав повернутися з роботи чоловік. Звали його дядько Шура. Мені він дуже подобався. Подобалася його кудлата голова з чубом, що звисав на лоб, охайно засукані рукави на міцних руках, навіть його сутулість. Не конторська, а доброякісна сутулість, яка буває у хороших старих робітників, хоча не був він ні старим, ані робітником.

Вечорами, повернувшись з роботи, він вічно щось лагодив: настільні лампи, електричні праски, радіоприймачі й навіть годинники. Усі ці речі приносилися сусідами і ремонтувалися, зрозуміло, безплатно. Тітка Соня сиділа з іншого боку столу, курила і підсміювалася над ним, що, мовляв, береться не за своє діло, нічого в нього не вийде тощо.

– А подивимось, як це не вийде, – промовляв дядько Шура крізь зуби, бо тримав у роті папіроску. Він легко і впевнено прокручував у руках чергову ремонтвану річ і раптом заглядав на неї з якогось зовсім несподіваного боку.

– А ось і не вийде, осоромишся, – відповідала тітка Соня і пускала з рота пихатий струмінь диму.

Врешті-решт йому вдавалося завести годинник, у приймачі виникав тріск, уривки музики, а він підморгував мені й казав: «Ну що? Вийшло у нас чи ні?»

Я завжди радів за нього і посмішкою давав знати, що я тут ні до чого, але ціную те, що він бере мене у свою компанію.

– Добре, розхвалився, – говорила тітка Соня. – Прибирай зі столу, будемо чай пити.

Та все ж у її голосі я чув таємну, глибоко сховану гордість, і мені було приємно за дядю Шуру, і я думав, що він, мабуть, не гірший за того героя громадянської війни, якого ніяк не може забути тітка Соня.

Одного разу, коли я, як завжди, сидів у них, прийшла сестра і вони лишили її пити чай. Тітка Соня накрила на стіл, нарізала шматками ніжно-рожеве сало, поставила гірчицю і чай. Вони й до цього часто їли сало, пропонували й мені, але я незмінно і твердо відмовлявся, що завжди чомусь веселило дядю Шуру. Пропонували й цього разу. Дядя Шура поклав на хліб кілька шматків сала і подав сестрі. Злегка відмовляючись, вона взяла цей ганебний бутерброд і почала їсти.

Струмінь чаю, який я почав пити, від протесту затвердів у мене в горлі, я ледве його проковтнув. Я відчував, з яким задоволенням вона їсть. Це було видно, як вона злизувала з губ крихти хліба з салом, як немов прислухалася до тої дії, що відбувається з кожним шматком. Вона відкушувала з того боку, де шматки сала були тонші, – ясний доказ того, що вона розтягувала задоволення, тому що всі нормальні діти, коли їдять, залишають наостанок найкращий шматок. У той же час із чисто жіночою підступністю вона розповідала про те, як мій брат вистрибнув у вікно, коли вчителька прийшла додому скаржитись на його поведінку. Її розповідь мала подвійну мету: по-перше, відволікти увагу від того, що сама вона зараз робила, і, по-друге, дуже тонко підлеститись до мене, бо всім відомо, що на мене вчителька скаржитись не приходила і тим паче у мене не було причин тікати від неї через вікно.

Розповідаючи, сестра поглядала на мене, намагаючись угадати, чи я стежу за нею, чи, захоплений її розповіддю, забув про те, що вона зараз робить. Але мій погляд абсолютно ясно промовляв, що я уважно стежу за нею. У відповідь вона нібито дивувалася, що я стільки часу звертаю увагу на такі дрібниці. Я криво посміхався, натякаючи на невідворотну кару. У якусь мить мені здалося, що помста прийшла: сестра поперхнулась. Вона почала обережно відкашлюватися. Я зацікавлено стежив, що буде далі. Дядя Шура постукав її по спині, вона почервоніла й припинила кашляти, показуючи, що засіб допоміг, а незручність її була не такою й значною. Але я відчував, що шматок все ще стояв у неї поперек горла... Роблячи вигляд, що все в порядку, вона знову відкусила бутерброд.

«Жуй, жуй, – думав я, – подивимось, як ти його проковтнеш». Але боги, мабуть, вирішили перенести помсту на інший час. Сестра благополучно проковтнула цей шматок, очевидно, вона навіть заштовхнула ним той, попередній, тому що полегшено зітхнула і навіть повеселіла. Тепер вона особливо вдумливо жувала і після кожного шматка так довго облизувала губи, що просто показувала мені язика. Нарешті вона дійшла до краю бутерброда, з найтовщим шматком сала. І вона його проковтнула із задоволенням, знищивши сліди гріхопадіння. Усе це тривало не так довго, як я розповідаю, зовні це було майже непомітно. У всякому разі, дядя Шура і тьотя Соня, по-моєму, нічого не помітили. Сестра почала пити чай, ніби нічого особливого не відбулося. Я відмовився від печива, щоб страждати до кінця і взагалі в її присутності не мати приводу для радості. До того ж я був трохи ображений на дядю Шуру, тому що мені він пропонував пригощання не так настійливо, як сестрі. Я б, звичайно, не взяв, але для неї це був хороший урок принциповості. Словом, настрій було зіпсовано, і я пішов додому. Мене просили залишитися, але я був неблаганний.

– Мені треба уроки робити, – сказав я, даючи іншим повну свободу займатися непристойностями. Особливо просила сестра. Вона була впевнена, що вдома я наябедничаю, до того ж вона боялась іти одна вночі.

Вдома я швидко роздягнувся і ліг. Дивні видіння проносилися у мене в голові. Ось я партизан, який потрапив у полон, і вороги змушують мене їсти свинину. Катують, а я не їм. Офіцери дивуються: що за хлопчик? Я й сам собі дивуюся, але не їм, і все. Вбивати вбивайте, а їсти не змусите. Та ось рипнули двері, в кімнату ввійшла сестра й відразу запитала про мене.

- Ліг спати, – сказала мама, – щось він сумний прийшов. Нічого не трапилось?
– Нічого, – відповіла вона і підійшла до моєї постелі.

Я боявся, що вона зараз почне умовляти мене. Про прощення не могло бути й мови, однак мені не хотілося виходити зі стану, в якому я перебував. Тому я зробив вигляд, що сплю. Вона постояла трохи, а потім тихенько погладила мене по голові. Але я повернувся на інший бік, показуючи, що і вві сні пізнаю зрадницьку руку. Вона ще трішки постояла і відійшла. Мені здалося, що вона відчуває розкаяння і тепер не знає, як спокутувати свою вину. Я злегка пожалів її, але, видно, даремно. Через хвилину вона щось пошепки розповідала мамі, і вони сміялися, намагаючись не шуміти, нібито піклуючись про мене. Поступово вони заспокоїлися. Було ясно, що вона задоволена вечором. І сала поїла, і я нічого не сказав. «Ну нічого, – думав я, – прийде і наш час».

Наступного дня ми сиділи за столом і чекали батька на обід. Він спізнився і навіть розгнівався на маму за те, що чекали його. Останнім часом у нього щось не ладилось на роботі, і він часто бував похмурим і неуважним. Я приготувався під час обіду розповісти про злочин сестри, але тепер зрозумів, що не час. Все ж я поглядав іноді на сестру і робив вигляд, що збираюся розказати. Як тільки я відкривав рот, вона опускала очі і голову, готуючись прийняти удар. Я відчував, що тримати її на межі навіть приємніше, ніж викрити одразу злочин. Вона то блідла, то червоніла. Часом гордо не помічала мене, але тут же очима просила пробачення. Вона погано їла, хоча мама вмовляла її.

- Та вона ж учора наїлася в дядька Шури, – сказав я.
– А що ти їла? – запитав брат, як завжди нічого не розуміючи.

Мами з тривогою глянула на мене і непомітно для батька похитала головою. Сестра мовчки підсунула тарілку і почала доїдати свій суп. Я увійшов у смак і переклав їй зі своєї тарілки варену цибулину. Варена цибуля – це жах дитинства, ми всі її ненавиділи. Мати суворо подивилася на мене.

– Їй подобається цибуля, – сказав я. – Правда, ти любиш цибулю? – лагідно спитав я в сестри.

Вона нічого не відповіла, тільки ще нижче схилилася над своєю тарілкою.

– Якщо ти любиш, візьми і мою, – сказав брат і піймав ложкою цибулю із свого супу, перекладав у її тарілку. Але тут батько так глянув на нього, що ложка зупинилась у повітрі і боязко повернула назад.

Між першою і другою стравою я придумав нову розвагу. Я зробив бутерброд із огірка і салату, вважаючи, що це відтворює картину ганебного падіння сестри. Вона робила вигляд, що не розуміє, про що я їй нагадую. Одним словом, обід пройшов чудово. Після обіду пили чай. Батько повеселішав, сестра теж. Вона почала розповідати якусь шкільну історію, закликаючи мене у свідки, ніби між нами нічого не відбулося. Я вважав, що людина з її минулим має вести себе скромніше, почекати, поки ту ж історію розкажуть більш шановні люди. Але тут батько розгорнув газету і дістав купу новеньких зошитів. Треба сказати, що в ті довоєнні роки зошити було тяжко дістати, як і деякі продукти. А це були найкращі зошити з аркушами білими, як молоко. Зошитів було дев'ять, і батько роздав їх нам порівну, кожному по три зошити. Я відчув, що настрій у мене зіпсувався. Така зрівнялівка здалася мені величезною несправедливістю. Річ у тім,

що я вчився добре, іноді навіть був відмінником. Серед родичів і знайомих мене видавали навіть за круглого відмінника, можливо, для того, щоб протиставити нездоровій славі мого брата. Здатність оцінювати свої вчинки, як казав його вчитель, у нього різко відставала від темпераменту. Можливо, щоб наздогнати свій темперамент, брат із четвертого класу мріяв стати водієм. Кожен клаптик паперу він заповнював десь вичитаною заявою: «Директору транспортної контори. Прошу прийняти мене на роботу у Вашу організацію, так як я маю кваліфікацію водія третього класу». Пізніше йому вдалося здійснити свою мрію. Організація дала йому машину. Однак брат їздив із недозволеною швидкістю, і врешті-решт йому довелося міняти свою професію.

І ось мене, майже відмінника, прирівняли до брата, який, починаючи з останньої сторінки, буде заповнювати ці прекрасні зошити своїми дурними заявами. Або до сестри, яка вчора уплітала сало, а сьогодні отримує нічим не заслужений подарунок. Я відчув, як важкі сльози образи перехопили горло. Батько втішав, умовляв, обіцяв повезти рибалити на гірську річку. Нічого не допомагало. Чим сильніше мене втішали, тим сильніше я відчував несправедливість.

– А в мене дві промокати! – несподівано закричала сестра, розкриваючи один із своїх зошитів.

Це було останньою соломиною. Я встав і тремтячим голосом сказав, звертаючись до батька:

– Вона вчора їла сало...

У кімнаті настала непристойна тиша. Я зі страхом відчув, що зробив щось не так. Чи то неясно висловився, чи то очевидним стало маленьке бажання заволодіти чужими зошитами.

Батько важко подивився на мене. Очі його повільно наливалися гнівом. Я зрозумів, що погляд цей нічого хорошого мені не обіцяє. Я зробив останню спробу виправити стан і скерувати його гнів у потрібний бік.

– Вона вчора їла сало у дяді Шури, – пояснив я у відчаї, розуміючи, що все провалюється.

Наступної миті батько схопив мене за вуха, трусонув мою голову і, ніби переконавшись, що вона не відвалюється, припідняв мене і кинув на підлогу. Я відчув біль у витягнутих вухах.

– Ще зрадників мені в домі не вистачало! – крикнув батько. Схопив шкіряну куртку, він вийшов із кімнати і так грюкнув дверима, що штукатурка посипалась зі стіни. Пам'ятаю, найбільше мене вразили не біль і не слова, а той вираз ненависті, з яким він схопив мене за вуха. З таким виразом на обличчі забивають змію. Приголомшений, я довго лежав на підлозі. Мама намагалась мене підняти, а брат збуджено бігав навколо мене і, показуючи на мої вуха, захоплено кричав:

– Наш відмінник!

Я дуже любив батька, і він уперше мене покарав.

З тих пір пройшло багато років. Я давно їм загальнодоступну свинину, хоча, здається, не став від цього щасливішим. Але урок не пройшов марно. Я на все життя зрозумів, що жоден високий принцип не може виправдати підлості та

зради, як і будь-яка зрада – це волосата гусінь маленької заздрості, якими б принципами вона не прикривалась.

(За Фазілем Іскандером)

Запитання і завдання

1. Перевірте, як ви зрозуміли зміст оповідання.

1. Які почуття в душі хлопчика викликала заборона їсти свинину?
2. Опишіть портрет і характер медсестри Соні.
3. Чим оповідачеві подобався дядько Шура?
4. Як ви гадаєте, чому головний герой так детально описує їхню сім'ю?
5. Якому епізодові він приділяє так само багато уваги?
6. Поясніть поведінку хлопчика під час сімейного обіду.
7. Чому батьків поділ зошитів порівну сприймається головним героєм як величезна несправедливість?
8. За що батько суворо покарав сина?
9. Що, на думку автора, приводить до зради?

2. Знайдіть у тексті слова-антоніми, які вказують на почуття хлопчика. Поясніть, як ви зрозуміли фразу з ними.

3. Проза Фазіля Іскандера насичена гумором, який виникає завдяки поєднанню несумісних слів. Зокрема, поясніть його у фразі «...стосовно ж свинини не допускалось жодного лібералізму». Знайдіть аналогічні поєднання в тексті.

4. Поясніть, як ви зрозуміли вирази в тексті: «підвищувати в посаді», «комунальні баталії», «дорогоказна нитка», «доброякісна сутулість», «ганебний бутерброд», «прийде і наш час», «зрівнялівка», «круглий відмінник» тощо.

5. Знайдіть кульмінацію оповідання. Яку головну ідею несе текст? Чиїми устами її висловлено?

6. Як ви зрозуміли назву твору? Порівняйте її з висловом «заборонений плід солодкий».

7. В оповіданні підіймається питання про роль сім'ї в морально-етичному вихованні людини. Розкажіть про свою сім'ю та її вплив на формування вашої особистості. Згадайте «уроки» дитинства.

СВІТЛО У ВІКНІ

Андрієві Петровичу тридцять шість років. У нього є син Гулька і донька Оля. Одружився він рано, закохався в дівчину з першого погляду, тиху, ласкаву. І сміялась вона тихо, затуляючи обличчя маленькими руками, ніби соромилась свого сміху. Звали її Людою, вона працювала медсестрою в поліклініці; там Андрій Петрович і побачив її. Він застудився на будівництві і прийшов до лікаря, але так і просидів, гучно кашляючи, в коридорі, боячись, що поки він буде у лікаря, вона піде і він її більше не побачить.

Через півроку вони одружились. Весілля святкували в квартирі Людиних батьків, святкували три дні, за столами тісно сиділи незнайомі Андрієві Петровичу люди, їли, пили, знову їли й пили, а йому було тяжко, незручно і хотілося встати й піти разом із Людою світ за очі. Сам він виріс у дитячому будинку, із родичів у нього тільки глуха тітка, та й вона, соромлячись своєї глухоти, на весілля не приїхала, хоча племінника дуже любила і пишалась, що він інженер. Андрій Петрович жалібно поглядав на дружину, вона заспокійливо торкалася його руки, і від одного доторку її легких чистих пальців на душі в нього теплішало, і він був готовий усе стерпіти, тільки б вона була поруч.

Людині батьки наполягли на тому, щоб молодята поселилися в них, а не знімали квартиру, як він хотів. Але зятя вони не любили, і він це знав.

Іноді ввечері, перед сном, він чув крізь тонкі двері, як вони говорили про нього.

– І що в ньому Люда знайшла? – казала мати. – Худий, ніякої солідності. Вдягнутися по-людському – і то не вміє: ходить у якихось коротких куртках... Тільки й радості, що не п'є.

– Немає в ньому пружини, нема, – зітхав батько. – Конкретно: до підвищення життя не прагне, ось у чому проблема. Так і буде все життя на будові бігати. Людка радіє, що його на роботі хвалять, а що з тих похвал? З них шуби не зшиєш...

Люда тихенько сміялася і шепотіла чоловікові:

– Не зважай, Андрію, це вони просто так. Головне, що ми кохаємо одне одного...

Коли він ішов з роботи додому і бачив у вікні їхньої кімнати світло, то вже не йшов, а біг, задихаючись від радості. Ніхто не був йому таким близьким і дорогим, як ця маленька тиха жіночка, її голос, її легкі руки в золотих веснянках...

– Ти тому, мабуть, такий ласкавий, що сиротою виріс, – говорила вона йому. – Не знав у дитинстві материнського тепла. А тепер у тебе все є, Андрійчику...

У нього дійсно все було: кохання, тепло, турбота. І коли з'явився на світ Гулька, додалась і батьківська гордість. Тепер вони мріяли про доньку. Але Гулька ріс. Гулька вже в перший клас пішов, а доньки у них все не було. Це було єдиною їхньою печаллю. І от нарешті настав день, коли Андрій Петрович, щасливий і стурбований, відвіз дружину в пологовий будинок. У той день він

бачив її востаннє. Люда померла під час пологів. Гульці тоді було дев'ять років. Після того як поховав дружину, Андрій Петрович прийшов у лікарню за дитиною. Навколо лунали веселі голоси, молодих матерів зустрічали з квітами чоловіки, юрилися щасливі бабусі й дідусі... А він вийшов із тугим згортком, звідки виглядало личко його доньки, яка народилася сиротою. Він ішов самотній, скам'янілий від горя, сліпо несучи дитину в осиротілий дім. Йому здавалося, що разом із донькою він несе її долю, за яку відповідає тільки він. Для Людиних батьків він зараз лише нелюбий квартирант. Ще ніколи не відчував він такої безмежної самотності.

Він уже заходив у під'їзд, коли його гукнули. З лавочки піднялася сусідка, товста жінка в зеленій в'язаній кофті. Він не знав, як її звати, та й взагалі нікого в будинку не знав, хоча з усіма вітався, а іноді через короткозорість кілька разів на день, що завжди смішило Люду. Однак цю сусідку через її товщину і гучний голос пізнавав зразу. Зараз вона йшла до нього, штовхаючи поперед себе дитячий візочок.

— Ось які ми гарні! — промовила вона, нахилившись над зморщеним личком його доньки. — Ось ми які милі! — примовляла вона, а Андрій Петрович здивовано дивився на візочок, де лежала така ж крихітна істота, як його донька. — Я вас у дворі чекала, боялася пропустити, — стурбовано сказала жінка. — Як упораєтесь у себе, то до мене приносьте, я її погоду.

— До вас? — розгублено перепитав Андрій Петрович.

— Та ти не бійся! — сказала жінка, несподівано перейшовши на «ти». — У мене на двох вистачить, слава богу... Якщо купати чи ще щось, я й допомогти можу. Одному — це гірше всього...

Дивне почуття охопило Андрія Петровича — не здивування, навіть не вдячність, а відчуття твердості, ніби в його гіркому зруйнованому світі з'явилася несподівана опора, проста і реальна, як простягнена рука. А жінка вже пішла, велика і тепла, як пічка, і він дивився услід, жалкуючи, що навіть не знає, як її звати.

З того часу, йдучи на роботу, Андрій Петрович заносив маленьку Олю до сусідки і ввечері забирав її, сити і сплячу, додому. Купав він її сам, як колись Гульку, тепер уже й Гулька йому допомагав.

Одного разу в його кімнату увійшов Людин батько. Увійшов, як завжди, без стуку і зупинився на порозі.

— Я щодо книжки... — сказав він, дивлячись вище голови зятя.

— Будь ласка, беріть будь-яку... — Андрій Петрович здивувався: тесть ніколи не виявляв інтересу до літератури. — Можливо, хочете журнал? Ось останній номер...

— Який ще журнал? — дратівливо сказав тесть. — Я про зберкнижку кажу. Доччину.

Андрій Петрович, розгубившись, мовчав. Вони з Людою відкладали гроші, щоб купити меблі для нової квартири, яку йому обіцяли на роботі; зберкнижку відкрили на Людине ім'я.

— Це були наші спільні гроші, — тихо сказав він. — Крім того... є Гулька і Оля...

— А в Люди є брат, — відрізав тесть. — Неповнолітній. Так що майте на увазі. Третю частину, і щоб без неприємностей. Зрозуміло?

Тесть пішов, а Андрій Петрович довго сидів, дивлячись в одну точку. Він думав не про гроші – гроші він був готовий хоч усі віддати тестю. Він думав про те, як же так вийшло, що в цій сім'ї виросла така дочка, як Люда, з її душевною м'якістю і безкорисливістю. Люда часто казала, що вдалася не в батька і не в матір, а в бабусю Настю. А в кого вдасться Гулька? У ньому ніби переливалися два характери, і Андрій Петрович пізнавав у синові то Людину безмежну доброту, то свою самолюбиву запальність.

Гулька турбувався про сестру, пишався, що він росте чоловіком, а то раптом безпричинно був грубим і усамітнювався... Потім приходив миритися, а вночі батько довго не міг заснути, думаючи про те, як не вистачає дітям материнської ласки.

Квартиру Андрієві Петровичу дали раніше, ніж він очікував: «увійшли в стан», як сказали на роботі. Товариші допомогли йому переїхати, але речей виявилось сміхотворно мало: книги, дитячі ліжка та куплена Людою настільна лампа. Усе інше він залишив батькам, тільки лампа... Він не хотів, щоб це світло, що нагадувало йому Люду, горіло в кімнаті, де все стало йому чужим. Рідною людиною в покинутому будинку лишилася для нього лише сусідка, яка вигодувала його доньку.

А діти росли і все більше потребували матері. Чому раптом заплакала Оля? Чому безпричинно запалився Гулька? Як розібратися в складнощах дитячих характерів? І тут до його співробітниці приїхала в гості подруга, вчителька сільської школи. Висока, як баскетболістка, дівчина з ясным обличчям, звали її Вірою. Співробітниця прийшла разом із подругою подивитися його нову квартиру. І раптом маленька Оля кинулася до незнайомки і міцно обняла її коліна. Андрій Петрович дивився на доньку, згадував, як у дитячому будинку чекав, коли ж нарешті мама прийде за ним, і в кожній незнайомій відвідувачці бачив свою маму.

Після цього він зустрічав Віру ще кілька разів. А коли вона поїхала, Андрій Петрович, несподівано для себе, написав їй листа. Відповідь прийшла одразу. І вразила увагою і спокоєм. Тепер Андрій Петрович чекав її листів, переречитував їх. Але разом із ним насторожено чекав і Гулька. Син іронізував над батьковим захопленням, а Андрію Петровичу листи ставали все дорожчими. Коли Віра знову приїхала влітку, вони зустрілися як давні друзі. Тепер Віра часто бувала у них. Маленька Оля з вимогливою довірливістю кидалась їй назустріч. Гулька мовчав, виключно ввічливий, і це сердило батька.

– Ми з тобою чоловіки, – сказав він синові і раптом додав, дивлячись Гульці в очі: – як би ти оцінив, якби Віра поселилася з нами назавжди?

– Негативно, – тихо мовив Гулька.

– Послухай... – запально почав батько й замовк. Він дивився на горде і нещасне синове обличчя і раптом відчув, як тоненько тремтів у хлопчикові відчай, страх, скорбота, надія...

Чому дізналася про цю розмову Віра? У жінок буває таке чуття: більше жодного разу вона до них не приходила. Несподівано вона оголосила, що їде звідси. Був теплий дощовий вечір, вони довго мовчки стояли на пероні, нарешті

поїзд рушив, а Андрій Петрович все стояв під дощем. Потім він сказав жорстко: «Ну що ж, будемо жити, як жили раніше». І пішов додому.

Але жити, як жили раніше, не вдавалося. На всьому він бачив легкий доторк Віриної руки, її подиху, її погляду... Якого кольору зараз листя клена? Якого кольору небо? Йшов учора дощ чи світило сонце? Йому здавалося, що він утратив відчуття фарб, ніби все заволокло гірким туманом.

І ось одного разу, йдучи додому, він раптом побачив, що в його вікні горить світло. Це була Людина лампа, він одразу її впізнав. Вони ніколи не вмикали її без Люди, та зараз лампа горіла.

Коли він увійшов, Гулька сидів у кутку, дивлячись на нерухому сітку екрана телевізора, а за столом сиділа Віра, тримаючи в руках телеграму: «Приїжджайте, тату без вас погано».

Запитання і завдання.

1. Перевірте, як ви зрозуміли зміст твору.

1. Як зустрілися Андрій Петрович і Люда?

2. Що ви дізналися про дитинство Андрія Петровича?

3. Чому Людині батьки не любили зятя?

4. Якими людьми вони були? Аргументуйте вашу позицію.

5. Чим їм протиставлена Люда? Якими рисами характеру?

6. Хто допоміг Андрієві Петровичу «вигодувати» маленьку доньку?

7. Чим йому сподобалася Віра?

8. Чому Віра несподівано поїхала додому?

9. Як ви гадаєте, хто увімкнув Людину лампу?

2. Опишіть, якою була Люда. Зверніть увагу, яке слово повторюється під час її характеристики.

3. Які значення слова «книжка» зіштовхуються в оповіданні та яким чином? Як через це слово розкриваються характери Андрія Петровича та Людиного батька?

4. Чи можна зробити висновок про цінності головних героїв, аналізуючи, які речі взяв із собою Андрій Петрович у нову квартиру?

5. Якими словами описано стан Гульки, коли в їхній сім'ї з'явилася Віра?

6. Фінальна частина тексту – контраст втрати барв життя і світла у вікні. Якого значення набуває назва твору в цьому контексті: світло любові, радості, щастя чи світло пам'яті про кохану людину?

ЗМІСТ

Г. Сковорода. Всякому місту – звичай і права	3
Т. Шевченко. Мені однаково.....	6
Мені тринадцятий минало.....	7
Кавказ (уривок)	8
Леся Українка. Лісова пісня (уривок)	10
І. Франко. Мій злочин	15
М. Коцюбинський. Нюрнберзьке яйце	18
Ялинка	21
М. Стельмах. Щедрий вечір	24
В. Симоненко. Вино з троянд	26
Гр. Тютюнник. На згарищі	28
Вуточка	31
Ліна Костенко. Мій перший вірш.....	36
Світлий сонет	36
Чекаю дня, коли собі скажу ...	37
Д. Павличко. Два кольори	38
Б. Олійник. Пісня про матір	39
М. Сингаївський. Чорнобривці.....	40
В. Симоненко. Лебеді материнства	41
В. Чухліб. Запізніле каяття	42
С. Васильченко. Маленький грішник	44
Мужицька арифметика	47
Ю. Збанацький. Двадцять копійок	50
М. Слабошпицький. Марія Башкирцева	55
Б. Мельничук. Брудно ви живете	58
М. Гоголь. Ніч перед Різдвом	61
Н. Думбадзе. Собака	67
О'Генрі. Останній листок	72
Дари волхвів	77
Г.-Г. Маркес. Стариган із крилами	81
Н. Муратов. Хитра Катруся	84
Ф. Іскандер. Заборонений плід	89
Т. Тесс. Світло у вікні	95